T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELAGATI BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

KUR'ÂN-I KERÎM'DE KİNÂYE VE ÇEŞİTLERİ: NİSÂ SÛRESİ ÖRNEĞİ

TAHREER İRCİ

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. MUSTAFA ŞENTÜRK

EDİRNE 2023

Tezin Adı: Kur'ân-ı Kerîm'de Kinâye ve Çeşitleri: Nisâ Sûresi Örneği
Hazırlayan: Tahreer İrci

ÖZET

Arap Belâgatı, *Me'ânî, Beyân* ve *Bedî'* olmak üzere üç ilimden oluşmaktadır. Bu üç belâgat ilminin birbirinden bağımsız olarak ortaya çıktığı düşünülebilir, fakat gerçek bunun tam tersidir. Arap Belâgatı, uzun bir gelişme sürecinden geçmiştir ve bu konuda bilinen ilk âlimlerin kitaplarında, ondan söz edilmeye başlandığı andan itibaren bu ilimlerin konuları birbiriyle iç içe bir haldedir. Belâgat ilmi İslâm'ın gelişinden sonra çeşitli süreçlerle gelişmeye devam etmiştir. Arap uygarlığının, fethedilen şehirlerde ve ülkelerdeki istikrar, entelektüel rönesans ve ardından farklı dinî mezhepler arasında inanç ve siyaset konularında ortaya çıkan yoğun tartışmalar yaşanması ve benzeri süreçleri sırasında, Arap Belâgatı sahasında önemli âlimlerin çeşitli eserler kaleme alarak belâgat ilminin gelişmesine katkıda bulunmasıyla, belâgat ilminin içerdiği ilimler müstakil birer ilim haline gelmiştir.

Beyân ilminde edebî sanat olarak "örtülü anlatım" anlamına gelen *Kinâye*, bir kelimeyi asıl manası dışında kullanmaktır. Bu çalışmada, Kur'ân-ı Kerîm'deki Nisâ Sûresi'nde sanatsal tasvîrin bir türü olan Kinâye üslûbunun kullanımı ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Edebiyatı, Belâgat, Kinâye, Kur'ân, Nisâ Sûresi.

Name of the Thesis: Allusion and Its Types in the Holy Quran: Example of Surah An-Nisa

Prepared by: Tahreer İrci

ABSTRACT

Arabic eloquence consists of three sciences: Me'ânî, Beyân and Bedî'. One might think that these three sciences of eloquence emerged independently of each other, but the truth is quite the opposite. Arabic eloquence went through a long process of development and the subjects of these sciences were intertwined with each other from the moment it was mentioned in the books of the first known scholars on this subject. The science of eloquence continued to develop through various processes after the advent of Islâm. During the Arab civilization, the stability in the conquered cities and countries, the intellectual renaissance, and then the intense debates between different religious sects on matters of faith and politics, and similar processes; important scholars in the field of Arabic eloquence contributed to the development of the science of eloquence by writing various works, and the sciences included in the science of eloquence became independent sciences.

Allusion, which means "veiled expression" as a literary art in the science of Beyân, is using a word outside of its original meaning. In this study, we deal with the use of the style of allegory, which is a type of artistic description, in the Surah al-Nisâ in the Holy Quran.

Keywords: Arabic Languge and Literature, Eloquence, Allusion, Qur'an, Surah al-Nisâ.

ÖNSÖZ

Belâgat ilminin önemli bir dalı olan Beyân ilminin, Kur'ân'da murâd-ı ilâhî'nin iyi anlaşılmasına büyük bir katkısı bulunmaktadır. *Beyân*, bir manayı, kendisine açıkça delâlet etmede birbirinden farklı yollarla dile getirmenin, kendisiyle öğrenildiği bir ilimdir. *Beyân İlmi*, bazı kelimelerin açıklığa kavuşturulmasını, anlaşılmasını ve hakikatin bildirilmesini ifade eder. Bu ilim, Kur'ân'ı doğru bir şekilde anlamamıza yardımcı olur. Dolayısıyla Arap dilinin şerefi, Kur'ân-ı Kerîm'e hizmet etmekle yükselmiştir. Bundan dolayı Kur'ân bu ilmin güzel örneklerini barındırdığı için Beyân ilminin öğrenilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Beyân ilminde edebî sanat olarak "örtülü anlatım" anlamına gelen *Kinâye*, cümlede geçen asıl anlamın yanında bir başka anlamın "lâzımî anlamın" anlatıldığı kelime veya terkip olarak tanımlanmaktadır. Kur'ân'ın da kullandığı bir yöntem olarak kinâye, Kur'ân'ın anlaşılmasında öneme sahiptir.

Bu çalışma bir giriş ve üç ana bölümden oluşmaktadır. *Giriş*te konunun kapsamı, amacı ve yöntemi belirtilmiştir.

*Birinci bölüm*de, Beyân ilminin tarihi gelişimi ve üslûpları örnekler ile izah edilmeye çalışılmıştır.

*İkinci bölüm*de Kinâye sanatının tanımı ve gelişim süreci ele alınmıştır.

*Üçüncü bölüm*de ise ilk önce Kur'ân'da kullanılan Kinâye lafızları açıklanmaya çalışılmış sonra da Kur'ân-ı Kerîm'de Nisâ Sûresi'nde Kinâye içeren lafızlar tespit edilmiştir.

Tez yazım sürecinde zaman ayırma konusunda fedakârlık yapmak durumunda kalan eşim Ünsal ve biricik kızım Almira'ya göstermiş oldukları sabır ve ailevi destek için teşekkür ederim.

Tezimin başlangıcından tamamlanmasına kadar geçen sürede desteğini esirgemeyen ve ayrıca yüksek lisans hayatıma başlamama vesile olmak suretiyle yol

gösteren tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Mustafa Şentürk hocama minnet ve teşekkürlerimi arz ederim.

Saygılarımla,

Tahreer İRCİ

Edirne - 2023

İÇİNDEKİLER

ÖZET I
ABSTRACT II
ÖNSÖZ III
İÇİNDEKİLER V
KISALTMALAR VIII

GİRİŞ

Çalışmanın Kapsamı, Önemi, Amacı, Yöntemi ve Kaynakları 1

BİRİNCİ BÖLÜM
İ'CÂZÜ'L-BEYÂN VE TARİHÎ GELİŞİMİ

1.1. Arap Edebiyatında Kinâye'nin Yeri 5
1.2. İ'câzü'l-Beyân'ın Kur'ân-ı Kerîm'deki Yeri 8
1.2.1. Müterâdif Kabul Edilen Örnekler 10
1.2.1.1. إعْطَاء / *İ'tâ*, الإيتاء / *Îtâ*: Vermek 10
1.2.1.2. خَوْف / *Havf*, الْخَشْيَةَ / *Haşyet*: Korku 12
1.2.1.3. فِعْل / *Fiil*, الْعَمَل / *Amel*: Yapmak 14
1.2.1.4. عَقَلَ / *Akıl*, تفكر / *Tefekkür*: Düşünmek 15
1.2.2. Çoğul ve Tekil 19
1.2.3. Takdîm ve Tehîr 20
1.3. Beyân, Fesâhat ve Belâgat Arasındaki Farklar 23
1.3.1. Fesâhat 23
1.3.2. Belâgat 24
1.4. Beyân İlminin Tanımı 26
1.5. Beyân İlminin Terimleşme Süreci 28
1.6. Beyân İlminin Tarihî Gelişimi 30

İKİNCİ BÖLÜM
KİNÂYE SANATININ TANIMI, GELİŞİM SÜRECİ VE ÇEŞİTLERİ

2.1. Kinâye Sanatının Tanımı 36
2.2. Kinâye Sanatının Rükünleri 37
2.2.1. Meknî bih 38
2.2.2. Meknî anh 38
2.3. Kinâye Sanatının Gelişim Süreci 39
2.3.1. Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ (ö. 209 / 824 [?]) 39
2.3.2. Câhız el-Kinânî (ö. 255 / 869) 40
2.3.3. Kudâme b. Ca'fer (ö. 337 / 948 [?]) 40
2.3.4. İbn Fâris (ö. 395/1004) 41
2.3.5. Abdülkāhir el-Cürcânî (ö. 471 / 1078-79) 41
2.3.6. Zemahşerî (ö. 538 / 1144) 42
2.3.7. Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî (ö. 626 / 1229) 42
2.3.8. İbnü'l-Esîr (ö. 630 / 1233) 43
2.3.9. Hatîb el-Kazvînî (ö. 739 / 1338) 43
2.3.10. Ahmed el-Hâşimî (ö. 1362 / 1943) 44
2.4. Kinâye Sanatının çeşitleri 45
2.4.1. Meknî anh'a Göre Kinâye Çeşitleri 45
2.4.1.1. Mevsûftan Kinâye 46
2.4.1.2. Sıfattan Kinâye 46
2.4.1.3. Nispetten Kinâye 47
2.4.2. Meknî bih'e Göre Kinâye Çeşitleri 48
2.4.2.1. Ta'rîz 48
2.4.2.2. Telvîh 49
2.4.2.3. Remiz 49
2.4.2.4. Îmâ ve İşâret 50
2.5. Kinâye Sanatının Sebep ve Hikmetleri 50
2.5.1. Belâgat'ta Kinâye Kullanımının Sebepleri 50
2.5.2. Kur'ân'da Kinâye Kullanımının Hikmetleri 51

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KUR'ÂN-I KERÎM'DE TEMEL KİNÂYE LAFIZLARI VE NİSÂ SÛRESİ'NDE KİNÂYE KULLANIMI

3.1. Kur'ân'da Kullanılan Temel Kinâye Lafızları 54
3.1.1. Kadınlar ile İlgili Kinâyeler 54
3.1.1.1. Kadının İsimlendirilmesi ile İlgili Kinâyeler 54
3.1.1.2. Erkek ve Kadın Arasındaki İlişkiye Dâir Kinâyeler 57
3.1.1.3. Kadının Avreti ile İlgili Kinâyeler 66
3.1.1.4. Kadının Özel Hâli ile İlgili Kinâyeler 68
3.1.1.5. Kadının İffeti ile İlgili Kinâyeler 70
3.1.2. Erkekler ile İlgili Kinâyeler 71
3.1.2.1. Erkeğin Özel Hâli ile İlgili Kinâyeler 71
3.1.2.2. Erkeğin Avreti ile İlgili Kinâyeler 72
3.1.3. Ahlâk ile İlgili Kinâyeler 72
3.1.4. Psikolojik Durum ile İlgili Kinâyeler 77
3.1.5. Kur'ân'da Alay Etme ile İlgili Kinâyeler 80
3.1.6. Kur'ân'da Renkler ve Kullanımları 83
3.1.7. Beşer ile İlgili Kinâyeler 87
3.1.8. Korku ile İlgili Kinâyeler 88
3.1.9. Merhamet ve Bereket ile İlgili Kinâyeler 90
3.1.10. Azab ile İlgili Kinâyeler 91
3.2. Nisâ Sûresi ve Sûrede Kinâye Kullanımı 94

SONUÇ 103
KAYNAKÇA 106

KISALTMALAR

a.g.e	: Adı Geçen Eser
b.	: Bin, İbn
bkz.	: Bakınız
bs.	: Basım, Baskı
c.	: Cilt
DİA	: Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
md.	: Madde
s.	: Sayfa
s.a.s	: Sallallahü Aleyhi ve Sellem
Thk.	: Tahkik Eden
Trs.	: Tarihsiz
Yrs.	: Yersiz

GİRİŞ

Çalışmanın Kapsamı, Önemi, Amacı, Yöntemi ve Kaynakları

Arap Dili ve Edebiyatı'nın en önemli dayanaklarından biri Belâgat'tır. Belâgat, Arap dilinin güzelliği ve onun aracılığıyla ifade biçimlerini açıklamaya yardımcı olması bakımından önemlidir. Belâgat ilmi üç bölüme ayrılmıştır. Bunlar, *Meânî, Beyân* ve *Bedî'* ilimleridir. Bu çalışmada "Beyân İlminde Kinâye" konusu ele alınacaktır.

Belâgat ilminin önemli bir dalı olan Beyân ilminin, Kur'ân'da murâd-ı ilâhînin iyi anlaşılmasına büyük bir katkısı bulunmaktadır. Beyân, bir manayı ifadede lafzı açıklığa kavuşturmak için değişik yollarla ifade etme usül ve kaidelerinin öğrenildiği bir ilimdir.

Beyân ilminde, sözcüğün doğru yerde kullanılması, doğru anlamaya yol açarak metnin amacına ulaşmasında yardımcı olur. Dolayısıyla Beyân, herhangi bir metne nüfûz edebilecek estetik özellikleri açıklamaya ek olarak, Arap dilinin güzelliklerini ve onun aracılığıyla ifade biçimlerini açıklamaya yardımcı olur. Çünkü Beyân, söz ve cümle yapılarının özellikleri ile, mananın açıklığına veya gizliliğine göre onlara anlam verilebilmesi bakımından ilgilenmektedir. Bu nedenle, özellikle Kur'ân metinleri söz konusu olduğunda, Beyân ilmi önem kazanmaktadır.

Beyân ilminde edebî sanat olarak "örtülü anlatım" anlamına gelen *Kinâye*, cümlede geçen asıl anlamın yanında bir başka anlamın "lâzımî anlamın" anlatıldığı kelime veya terkip olarak tanımlanmaktadır. Kur'ân'ın da kullandığı bir yöntem olarak Kinâye, Kur'ân'ın anlaşılmasında önemli bir yere sahiptir.

Arap dilinin şerefi, Kur'ân-ı Kerîm'e hizmet etmekle yükselmiştir. Ancak Kur'ân'a hizmet etmenin yolu da Beyân ilminin iyi öğrenilmesine bağlıdır.

Bu çalışmada, Kur'ân-ı Kerîm'de Nisâ Sûresi'nde sanatsal tasvîrin bir türü olan Kinâye üslûbunun kullanımı ele alınmıştır. Kur'ân-ı Kerîm, çeşitli emir, yasak ve hükümlerini sunarken ve bazı öğretileri açıklarken, onları kuru bir üslûp ile sunmamış,

yer yer Kinâye üslübunu kullanmıştır. Bu çalışmanın amacı bunları tespit etmektir. Çalışmanın temel amacı, Kur'ân'ın tüm yaratılmışlara benzerini getirme konusunda meydan okuduğu (*tehaddî*) Belâgat'ın sırlarını ortaya çıkarmak ve bu çerçevede edebî sanatlardan Beyân ilminin alt dallarından olan *Kinâye* hakkında bilgi vermektir. Çalışmada ilk olarak Kinâye'nin tanımı, tarihsel gelişimi üzerinde durulacak, sonra Kur'ân'da kullanılan kinâye lafız ve örnekleri incelenecek, sonunda da Nisâ Sûresi'nde kinâye kullanımına yoğunlaşılacaktır.

Bu çalışmada analitik yöntem uygulanacaktır. Klasik kaynaklardan ve muâsır âlimlerin çalışmalarından istifade edilecektir. Ayrıca akademik tez ve makaleler ile sözlük ve ansiklopedi maddelerinden de istifade edilecek ve konu örneklerle açıklığa kavuşturulmaya çalışılacaktır.

Tezimizde lügat alanında; Halîl b. Ahmed'in (ö. 175/791) *Kitâbü'l-'Ayn*'ı[1] İbn Fâris'in (ö. 395/1004) *Mu'cemü Mekâyîsi'l-Lüga*[2] ile *es-Sahibî fî Fıkhi'l-Lüga*'sı,[3] İbn Manzûr'un (ö. 711/1311) *Lisânü'l-'Arab*'ı,[4] Fîrûzâbâdî'nin (ö. 817/1415) *el-Kâmûsü'l-Muhît*'i,[5] Zebîdî'nin (ö. 1205/1791) *Tâcü'l-Arûs*'u[6] ve Râgıb el-İsfahânî'nin (ö. 409/1018) *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kurʾân*'ı[7] kaynak eserler olarak kullanılmıştır.

Arap Dili ve Belâgatı ile Tefsîr alanında; Taberî'nin (ö. 310/923) *Câmiu'l-Beyân*'ı,[8] Abdülkāhir el-Cürcânî'nin (ö. 471/1078-79) *Delâilü'l-İʿcâz*'ı,[9] Ömer en-

---

[1] Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm Ferâhid, *Kitâbü'l-ʿAyn*, (thk. Mehdî el-Mahzûmî, İbrâhim es-Sâmirrâî), Dâru ve Mektebetü Hilâl, Beyrut, trs.
[2] Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyyâ b. Muhammed İbn Fâris, *Muʿcemü Mekayîsi'l-Lüga*, (thk. Abdusselâm Muhammed Hârun), Dâru'l-Fikr, 1979.
[3] Ebu'l-Huseyn, Ahmed b. Fâris b. Zekeriyya İbn Fâris, *es-Sahibî fi Fıkhi'l-Lüga*, nşr: Muhammad Ali Baydun, 1997.
[4] Ebu'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-ʿArab*, Dâru Sâdır, Beyrut, 1993.
[5] Mecduddin Muhammed b. Ya'kûb Fîrûzâbâdî, *el-Kamusü'l-Muhit*, (thk. Mektebu't-tahkîki't-turâsi fî müesseseti'r-risâle), Müessesetü'r Risâle, Beyrût, 2005.
[6] Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcü'l-ʿArûs min Cevâhiri'l-Kāmûs*, Dâru İhyâi't-Türâs, Dârul Hidaya, 1965-2001.
[7] Ebu'l-Kāsım Hüseyn b. Muhammed b. el-Mufaddal Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kurʾân*, (thk. Safvân Adnân Dâvûdî), Dâru'l-Kalem - Dâru'ş-Şâmiye, Dımaşk-Beyrut, 1992.
[8] Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et- Taberî, *Câmiu'l-Beyân ʿan Teʾvîli Âyi'l-Kurʾân*, Dâru'l-Hecr li'l-Buhus ve'd-Dirasati' -İslamiyye, 2001.
[9] Ebû Bekr Abdülkāhir b. Abdirrahmân b. Muhammed el- Cürcânî, *Delâilü'l-İʿcâz*, (thk. Mahmûd Muhammed Şâkir), Dâru'l-Medenî- Matbaatu'l-Medenî, Cidde- Kahire,1992.

Nesefî'nin (ö. 537/1142) *et-Teysîr fî't-Tefsîr*'i,[10] Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *el-Keşşâf*'ı[11] ve *Esâsü'l-Belâga*'sı,[12] Fahreddin er-Râzî'nin (ö. 606/1210) *Mefâtîhu'l-Gayb*'ı,[13] Sekkâkî'nin (ö. 626/1229) *Miftâhu'l-ʿUlûm*'u,[14] Seyyid Şerîf el-Cürcânî'nin (ö. 816/1413) *et-Ta'rîfât*'ı,[15]Süyûtî'nin (ö. 911/1505) *el-İtkān*'ı,[16]Zerkeşî 'nin (ö. 794/1392) *el-Burhan*'ı,[17] Hafâcî'nin (ö. 1069/1659) *Sırrü'l-Fesâha*'sı[18] ve Âlûsî'nin (ö. 1270/1854) *Rûhu'l-Meʿânî*'si[19] gibi eserlerden yararlanılmıştır.

Muasır âlimlerden Ahmed b. İbrâhîm b. Mustafa el-Hâşimî'nin (ö. 1362/1943) *Cevâhirü'l-Belâga*'sı[20], Abdulazîz Atîk'in (ö. 1396 /1976) *Kitâbü İlmi'l-Beyân*'ı,[21] ve Ahmed Matlûb'un (ö. 1440/2018) *Mu'cemü'l-Mustalahâti'l-Belâgıyye*"[22] adlı çalışmaları başvurduğumuz diğer eserlerdir.

Ayrıca akademisyen Menderes Coşkun'un "*Kinâyenin Belâgat Kitaplarındaki Seyri ve Onu Yeniden Anlama ve Sunma Denemesi*"[23] isimli makalesinden de faydalanılmıştır. Âyet meâllerinde ise, Diyanet İşleri Başkanlığı Meâl ve Tefsîri'nden istifade edilmiştir. Son olarak tezimizin genelinde *DİA-TDV*

---

[10] Ebû Hafs Necmüddîn Ömer b. Muhammed b. Ahmed en-Nesefî, *et-Teysîr fî't-Tefsîr*, (thk. Maher Edîp Habbûş), Dâru'l-Lübâb li'd-Dirâset ve Tahkîki't-Turâs, İstanbul, 2019.

[11] Ebu'l-Kāsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez- Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut, 1987.

[12] Ebu'l-Kāsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâga*, (thk. Muhammed Bâsil-'Uyûn es-Sûd), Dâru'l-Kütübi'l- İlmiyye, Lübnan, 1998.

[13] Fahreddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyn er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb (et-Tefsîrü'l-kebîr)*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l- Arabî, Beyrut, 1999.

[14] Ebû Ya'kūb Sirâcüddîn Yûsuf b. Ebî Bekr es- Sekkâkî, *Miftâhu'l-ʿUlûm*, (thk. Naîm Zerzûr), Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1987.

[15] Ebu'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el- Cürcânî, *et-Taʿrîfât*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1983.

[16] Ebu'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân es-Süyûtî, *el-İtkān fî ʿUlûmi'l-Kurʾân*, (thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhim), al-Hayʾah al-Misriyah al-'Ammah lil-Kitab, Kahire, 1974.

[17]Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır ez-Zerkeşî, *el- Burhan fi Ulumi'l-Kur'ân*, (thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhim), Dâru İhyâ al-Kütübi'l- Arabiyye ısa al-Babı al-Halabi, 1957.

[18] Ebû Muhammed Abdullāh b. Muhammed b. Saîd el-Hafâcî, *Sırrü'l-Fesâha*, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1982.

[19] Ebu's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd el-Âlûsî, *Rûhu'l-Meʿânî*, (thk.Ali Abdülbârî Atıyye), Dârul Kütübi'l -İlmiyye, Beyrut, 1994.

[20] Ahmed b. İbrâhîm b. Mustafâ el-Hâşimî, *Cevâhirü'l-Belâga*, (thk. Yusuf es-Sumeylî), el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut.

[21] Abdulaziz Atik, *kitap İlmü'l'- Beyân*, Dâru'n-Nehdatü'l-Arabiyye li'n-Neşri ve't-Tevzî, Beyrut, 1982.

[22] Ahmed Matlûb, *Mu'cemü'l-Mustalahâti'l-Belâgıyye ve Tetavvürühâ*, ad-Dâru al-Arabiya, Beyrut, 2006.

[23] Menderes Coşkun, "*Kinâyenin Belâgat Kitaplarındaki Seyri ve Onu Yeniden Anlama ve Sunma Denemesi*", Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı, Sayı: 44, 2008.

İslâm Ansiklopedisi'nden faydalanılmıştır. Tezimizin yazımında imlâ olarak *DİA*'ya bağlı kalınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM
İ'CÂZÜ'L-BEYÂN VE TARİHÎ GELİŞİMİ

1.1. Arap Edebiyatında Kinâye'nin yeri

Araplar, manaya dolaylı yoldan ulaşmak ve konuya kısa yoldan girmek için sözlerini ve ardındakileri kinâye ile ifade etmişlerdir. Anlamı abartı ile anlatmak yerine, daha etkili ve derin hâle getirerek, îmâ ederek anlamı kuvvetlendirme, netleştirme ve zihinde pekiştirmeyi tercih etmişlerdir. Kinâyenin en belirgin özelliklerinden biri de anlatılmak istenenin kaba sözler yerine kulağa nazik gelebilecek kelimelerle ifade edilmesidir. Bunun Kur'ân-ı Kerîm'de ve Arap Edebiyatında pek çok örneği vardır.

Kinâye, Arap kültüründeki kültürel motiflerle yakından ilgilidir. Cömertlik, cimrilik, iffet, şeref ve statü gibi Arap değerleriyle ilgili kültürel unsurları içerir. Kinâyenin anlamına ulaşmak, alıcının zihnindeki zihinsel bir sürecin sonucu olarak gelir. Çünkü Arap toplumunda kinâyenin yeri önemli ölçüde yaşantıyla bağlantılıdır. Dolayısıyla Araplar genellikle bir alâmet veya uğursuz nitelikteki belirli olayları veya fenomenleri kinâyeyle ifade ederler. Örneğin, misafirin önüne kahve döküldüğünde, orada bulunanlarda söz konusu olayın sonuçlarına yönelik karamsar bir algı oluşur. Böylece kahve dökülmesini olumsuz sonuçlara kinâye olarak kullanmış olurlar. Araplarda bahtsız olanlar "الطيرة / *tîra*" sözü ile nitelenir. Bunun, kinâyenin İslâm öncesi dönemde yaygın olan "الطيرة / *tîra*" -uğursuz saymak- inancıyla bağlantılı olduğu açıktır. Bu tür kinâyeler, insanların inançlarına dayanmakla birlikte, bu toplumların kültürel örüntüleriyle yakından ilgilidir.

Kinâye'nin bir başka yönü de muhatabın yerini, övgü veya hiciv ile yargılamak suretiyle ilişkilendirmesidir. Bu tarz, Arap şiirlerinde dikkat çekici bir şekilde ortaya çıkmış ve bu yöntem şâirin en önemli övgü ve hiciv araçlarından biri olmuştur. Öyle ki kinâye, edebî metni incelemenin anahtarlarından biri hâline dönüşmüştür.

Ahtal'ın belirli bir kabîleye hiciv yaparken kullandığı güzel beyitlerden biri şudur:

قوم إذا استنبح الأضياف كلبهم قالوا لأمّهم: بولى على النار

Bir kavimde, misafirler köpeklere havlıyorsa,
(Kabîle mensubları) Anneye derler ki: Ateşin üstüne işe![24]

Ebû Ali Muhammed bin el-Hassan el-Hâtemî bu beyti şöyle açıklar: "Bu beytin Araplar arasında söylenen en hicivli beyit olduğuna inanıyorum. Çünkü birden fazla kinâyeyi bir arada barındırmaktadır. İlk olarak, 'seyahat eden kişiler ya da misafirler gece ateşin yandığını görüp de o yöne doğru gelmesinler' anlamı çıkar. İkinci olarak, 'komşular ateş yandığını görüp de, gelip yakacak odun istemesinler' anlamı çıkar. Daha sonra, 'ateş söndürmek için su kullanmak yerine idrar kullanmak cimriliğe' kinâye edilir. Ayrıca 'bu işi yapacak kişi olarak annenin yani yaşlı kadının seçilmesi, az idrarın dahî bu zayıf ateşi söndürmeye yeteceği belirtilerek cimriliğe' kinâye edilir. İlave olarak 'anneye karşı kaba ve kötü muâmeleye' delâlet eder. Son olarak da 'bu işlere hizmet edecek biri olmadığı için işin anneye yüklendiğine' kinâye olur"[25].

Nitekim kinâye, özellikle Arap kültüründe, herhangi bir insanı veya toplumu küçük düşürmede en etkili araç olmuştur. Özellikle ait oldukları herhangi bir kabîlede kadınların değeri ile ilgili örnek olarak Ahtal'a ait şu beyti görmekteyiz:

يَومَ الكُلابِ وَقَد سيقَت نِسائُهُمُ سَوقَ الجَلائِبِ مِن عونٍ وَأَبكار

Külâb Günü'nde, kabilenin kadınları sevk edildiler,
Köle pazarına, bâkireler de, hatunlar da.[26]

[24] Gıyâs b. Gavs b. es-Salt el-Ahtal, *Divanü'l-Ahtal*, (şerh. Mehdi Muhammed Nasıru'd-din), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye,2.bs., Beyrut, 1994, s.166.
[25] Muhammed bin Aydmir El-Müsta'sami, *ed-Dürrü'l Ferid ve Beytü'l Kasid*, (thk. Kâmil Selman el-Cubûrî), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye,1.bs., Beyrut, 2015, c.13, 8/ 361.
[26] Gıyâs b. Gavs el-Ahtal, *Divanü'l-Ahtal*, s.167.

Yani ‘kadınlarını koruyamayan bir kabîle, büyük bir aşağılanma derecesine ulaşmıştır’ şeklinde kinâye yoluyla ifade edilmiştir.

Ayrıca kinâyenin önemi sadece övgü ve hicivde kalmaz, aynı zamanda bir kadının belirli bir dönemdeki estetik niteliklerini vurgulamaya da uzanır. Bunu Ömer b. Abdillâh b. Ebî Rebîa el-Mahzûmi’ye ait aşağıdaki beyitte görebiliriz.

أَبتِ الرَوادِفُ وَالثُدِيُّ لِقُمصِها مَسَّ البُطونِ وَأَن تَمَسَّ ظُهورا

Reddetti elbisesi kalçası ve göğüsünden dolayı,
Karnına ve sırtına dokunmayı.

Burada şâir, ince belli ve dönemin güzellik unsurlarını taşıyan bir kadının güzelliğini kinâye yoluyla tanımlamak istemiştir. Omuzlarının dolgunluğunu ve göğüslerinin iriliğini sebep göstererek, elbisenin göbek ya da sırta değmeyecek kadar yüksek olduğunu kinâye üslûbu ile ifade etmiştir.[27]

Arap şâirleri, sosyal, politik ve kültürel eleştiride; ahlâk, kölelik, yoksulluk ve hastalık gibi olguları, semboller ve işaretler hâline getirmek için kinâye yöntemini kullanmışlardır. Şâirlerin bu sanatla ilgili vizyonu Arap zihniyetiyle ilgilidir. Bu durum, düşündürücü anlamlar üretmek ve okuyucuyu etkilemek için güzel kelimelerin seçilmesi yoluyla düşünme, tasvîr etme ve ardından ifade etme gücünde kendini göstermiştir.

Modern şâirler de edebî metinlerinde kinâyeyi kullanmışlardır. Öyle ki Beyân Sanatı, şiirlerinin temel taşlarından biri olmuş ve şâirin toplumsal, siyasal ve ekonomik acılara dâir zihninde neler olup bittiğini ortaya koymada bir çıkış noktası olmuştur. Modern Arap Edebiyatının önde gelen şâirlerinden biri olan Fevzî el-Maʿlûf’un şiiri, Lübnan’da meydana gelen siyâsî olaylar ve bu olayların sebep olduğu ekonomik sıkıntılar neticesinde, bu bölgeden toplu göçler başlaması sebebiyle yazılmıştır.

[27]Ahmed b. Muhammed b. el-Hasen el-Merzûkī, *Şerhu Dîvâni’l-Hamâse*, (thk. Garîd eş-Şeyh), Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1. bs., Beyrût, 2003, s. 900; bkz. Hâmid Avnî, el-Minhâcu’l-Vâdıh li’l-Belâğa, el-Mektebetü’l-Ezheriyye,5.bs., trs., 3/332.

Örnek olarak şiirinden şu beyti sunabiliriz:

وَدَّعوهَا والدَّمْعُ مِلْءُ المَآقِي لِنَوَاهَا، وَالنَّارُ مِلءُ الكُبودِ

Onunla vedalaştılar; gözleri yaşla doldu, ciğerleri de ateşle.

Şâir, yurdundan edilenlerden bahsetmiş ve onlara iki sıfat atfetmiştir. İlki gözlerin gözyaşıyla dolması; ikincisi ise ciğerlerin ateşle dolmasıdır. Şâir bu sıfatları lâzımî mana ile kastetmiştir. Yani, aşırı üzüntü ve kalbin yanması ile istenilen Meknî anh vatandır.

Kinâyenin delâleti, toplumdaki değer sistemini oluşturan değerlerle ilgili olduğu için yapısından ayrılamaz. İster yüksek ister düşük olsun, genellikle statüye atıfta bulunur ve kinâyenin çoğunlukla övgü ve hiciv bağlamlarıyla ilişkilendirilen tarafı budur. Statü, ekonomi ve siyasetle ilgili bağlamlarla da ilgili olduğu için kinâye genelde önemli bir araçtır.

1.2. İ'câzü'l-Beyân'ın Kur'ân-ı Kerîm'deki Yeri

Beyân ilmi, bilhassa iʿcâzla olan münâsebeti sebebiyle, uzun müddet âlimlerin ilgisini çekmiştir. İʿcâzlar üzerine yapılan araştırmalar Beyân ilminin gelişmesine sebep olmuştur. Dolayısıyla Kur'ân iʿcâzlar'ını anlamak, Beyân ilmini bilmek şartına bağlıdır. Bu bakımdan âlimler, Beyân ilmini öğrenmenin bir "din meselesi" olduğu konusunda hemfikirdirler. Çünkü ilm-i beyânın sırlarını öğrenmek, mesajın doğruluğuna ve nübüvvetin sıhhatine delil olan belâgat mucizesini bilmekle mümkündür. Yegâne gayesi Beyân ilimlerini incelemek ve mûcizenin sırrını öğrenmek olan âlimlerden olan Abdülkāhir el-Cürcânî (ö. 471/1078 -79), *Delâilü'l-İʿcâz* adlı eserinde Beyân ilminin Belâgat ve Fesâhat konularının önemine dikkat çekmiştir.[28] Pek çok âlim de onunla aynı görüştedir.

[28] Ebû Bekr Abdülkāhir b. Abdirrahmân b. Muhammed el-Cürcânî, *Delâilü'l-İʿcâz*, (thk.Mahmûd Muhammed Şâkir), Dâru'l-Medenî- Matbaatu'l-Medenî, 3.bs., Cidde- Kahire, 1992,1 /5-10, 34-65.

Bikāî'nin (ö. 885/1480) aktardığına göre Merâkeşî, *Şerhu'l-Misbâh* adlı eserinde şöyle der: Kur'ân'ın i'câzı, ilm-i beyânı iyi bilmekle anlaşılabilir. Nitekim âlimler ilm-i beyânı, anlam vermede hatalardan ve karışıklıktan kaçınmak olarak tanımlar. Bu ilim sayesinde kelimelerin cümle içindeki yerleri gözetilerek anlatımın zarafeti anlaşılabilir. [29]

İbn Atıyye der ki: "Kur'ân; nazımı, manalarının geçerliliği ve kelimelerindeki fesâhatı ile bir mucizedir. Çünkü Allah, ilmiyle her şeyi kuşatmıştır ve her kelâmı ilmiyle bilir. Bu durumda Kur'ân'daki her kelimenin sırası, Allah'ın, bir kelimeden sonraki uygun kelimeyi kullanması ve cümlede mananın açıklığa kavuşturulması ile sağlanır. Bütün Kur'ân'daki düzen böyledir."[30]

Arap belâgatının önemli âlimlerinden biri olan Sekkâkî, *Miftâhu'l-ʿUlûm* adlı eserinde şöyle der: "Kur'ân'ın i'câzı anlaşılır, ancak onu tarif etmek imkansızdır. Aynı şey güzel sesli kimse için de geçerlidir. Sesindeki ton anlaşılır ama tarif edilemez. Kur'ân'ın i'câzını, sadece İlm-i Meânî ve Beyân'ı iyi bilen, içeriğini anlayan ve akl-ı selîm sahibi kimseler kavrayabilir."[31]

Nitekim Kur'ân'ın belâgati ve ebedî mucizesiyle, içindeki her kelimenin ve her harfin bağlamdaki uygun yere yerleştirilmesi ile, sadece Kur'ân'ın diline hâkim olup geniş bilgisi olanların anlayabileceği bir anlam veya mana ifade ettiğini görebiliriz. Cenâb-ı Hakk'ın kitabındaki her kelime veya harf, mucizevî bir şekilde uygun yere konmuştur. Kur'ân'ın taklit edilemezliği; sözleri, yapıları ve belâgati bakımındandır. Kur'ân birçok manaları en güzel ve en kısa ifadeyle birleştirir. Allah belâgat sahibi Araplara, cinlerle birlikte böyle bir Kur'ân ortaya koymaları için meydan okumuştur. " قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلٰٓى اَنْ يَّأْتُوا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهٖ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيراً / *De ki, bu Kur'ân'ın bir benzerini ortaya koymak için ins ve cin bir araya gelip birbirine destek olsa dahî onun benzerini ortaya koyamazlar."* [32]

---

[29] Ebu'l-Hasen Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer b. Hasen er-Rubât el-Bikāî, *Nazmu'd-Dürer fî/min Tenâsübi'l-Ây[ât]i ve's-Süver*, Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, 22. bs., Kahire, trs., 1/182-183.
[30] Ebu'l-Fazl Celâlüddîn es-Süyûtî, *el-İtkān fî ʿUlûmi'l-Kurʾân*, (thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhim), al-Hay'ah al-Misriyah al-'Ammah lil-Kitab, 4.bs., Kahire, 1974, 4/9.
[31] Süyûtî, *age*, 4/13.
[32] İsrâ 17/ 88.

Bu nedenle, özellikle Kur'ân ve ona dâir metinler söz konusu olduğunda, Beyân ilmi ve kinâye üslûbunu anlama ihtiyacı artmaktadır. Çünkü metinlerin doğru anlaşılmasına katkıda bulunmak, metin ile muhatap arasında psikolojik bir ilişki kurulmasına bağlıdır. Kur'ân metinlerindeki kinâye üslûbunun, bu duygunun olumlu ya da olumsuz olmasına bakılmaksızın psikolojik bir duygu yarattığının farkına varırız. Kur'ân-ı Kerîm'in tüm sûre ve âyetleri, İ'câzü'l-Beyân üslûplarından çoğul ve tekil, takdîm ve tehîr ile müterâdif kelimler bakımından zengin içeriklere sahiptir. Örneğin Arap dili müteradif bazı kelimelerde, Kur'ân'da ayırım yaparak her kelimenin âyet içindeki yerini dikkate almak suretiyle uygun yere yerleştirilmesiyle Kur'ân'ın nazmını en üst seviyesinde görmekteyiz.

1.2.1. Müterâdif Kabul Edilen Örnekler

1.2.1.1. إعْطَاء / İ'tâ, إيتاء / Îtâ: Vermek

Cüveynî *i'tâ* ve *îtâ* kelimeleri hakkında şu değerlendirmeyi yapar: "Dilciler, bu iki kelimeyi anlam bakımından birbirinden ayırt etmekte zorlanmışlardır. Bana göre aralarında, Allah'ın kitabının belâgatına dayanarak bir fark vardır. *Îtâ* kelimesinin aldığı mef'ûl, *i'tâ* kelimesinin mef'ûlünden daha kuvvetlidir. Çünkü *i'tâ* kelimesinin mef'ûlü mutâvaat (dönüşlülük) içindir. Mesela 'أَعْطَانِي فَعطوتُ / *O bana ihsânda bulundu ben de kabul ettim*' denilir. Ancak 'أَتَانِي فَأَتَيْتُ / *O bana verdi ben de gittim*' denilmez. 'آتَانِي فَأَخَذْتُ / *O verdi ben de aldım*' denilir".[33]

"الْفِعْلُ الَّذِي لَهُ مُطَاوِعٌ أَضْعَفُ فِي إِثْبَاتِ مَفْعُولِهِ مِنَ الَّذِي لَا مُطَاوِعَ لَهُ" / *Mef'ûlü mutâvaat ifade eden fiil, mef'ûlü mutâvaat ifade etmeyen fiilden zayıftır*. Çünkü fâilin yaptığı iş, yapılan işin kabulüne bağlıdır."[34]

---

[33] Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır Zerkeşî, *el- Burhan fi Ulumi'l-Kur'ân,* (thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhim), Dâru İhyâi'l- Kütübi'l- Arabiyye ısa al-Babı al-Halabı, yrs., 4. bs., 1957, 4/85.

[34] Süyûtî, *el-İtkān fî ʿUlûmi'l-Kurʾân,* 2/ 367.

Mutâvaat; lügatta "boyun eğmek, kabul etmek" anlamlarına gelmektedir.[35] Mutâvaatın anlamı, senin bir kişiden bir şey istediğinde onu yerine getirmesi veya bir şeyin bir şekle dönüşmesini istediğinde olumlu tepki vermesidir. "صَرَفْتُهُ فَانْصَرَف / *Onu gönderdim, o da gitti*"; "قَطَعْتُ الحبْلَ فانْقَطَع / *İpi kopardım, o da koptu*". Her iki örnekte de fâil eylemleri kendi istekleriyle yapmamakta, tersine kendilerinden istenileni yerine getirmekte, yapılan etkiye olumlu tepki vermektedir.[36]

"إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ / *Biz sana kevseri verdik.*"[37] Mahşerde havz-ı kevsere kavuşulduktan sonra Cennet'teki yüce mevkilere geçileceğinden, âyette *i'tâ* fiili kullanılmıştır. Çünkü buna ulaştıktan bir süre sonra orası bırakılıp Cennet'teki daha büyük yerlere doğru ilerlenecektir.[38]

Fâdıl Sâlih es-Sâmerrâî'ye göre *îtâ* kelimesi merhamet, hikmet, para ve bilgelik için kullanılır. Sâmerrâî, şu âyetleri delil olarak gösterir: "يُؤْتِى ٱلْحِكْمَةَ مَن يَشَآءُ / *O, dilediğine hikmeti verir*",[39] "وَاٰتَى الْمَالَ عَلٰى حُبِّهٖ / *sevdiği malını yakınlara... veren.*"[40] *Îtâ*, rüşd için de kullanılır: "وَلَقَدْ اٰتَيْنَآ اِبْرٰهِيمَ رُشْدَهٗ / *Andolsun biz İbrahim'e daha önce rüşdünü vermiştik.*"[41] Dolayısıyla الإيتاء / *îtâ* kelimesi manevî meselelerde de maddî meselelerde de gelebilir. Genellikle الإيتاء / *îtâ* kelimesi azametli ve kıymetli bir şey için kullanılmaktadır. *Mülk, rüşd, hikmet*… gibi.[42]

Nizâmüddîn en-Nîsâbûrî'ye (ö. 730/1329 [?]) göre, الْإِعْطَاء / *i'tâ* kelimesi mülkiyet anlamındadır, ancak الإيتاء / *îtâ* sahip olmak anlamına gelmez. "*Îtâ*, mülkiyet olmadığı anlamında mülksüzleştirmeyi içerir" diye arasındaki farkı belirtmiştir.[43]

---

[35] Ebu'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, Dâru Sâdır,15. bs., Beyrut, 1993, 8/240 طوع md.
[36] Ebu'l-Feth Osmân el-Mevsılî İbn Cinnî, *el-Munsif li-Kitâbi't-Tasrîf*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Kadîm, Beyrut, 1954, 1/71-72.
[37] Kevser 108/1.
[38] Süyûtî, *Mu'terâkü'l-Akrân fî İ'câzi'l-Kur'ân,* Dâru'l-Kütübi'l-ilmiyye, 1.bs., Beyrût, 1988, c.3, 3/488.
[39] Bakara 2/269.
[40] Bakara 2/ 177.
[41] Enbiyâ 21/ 51.
[42] Fâdıl Sâlih es-Sâmerrâî, *Lemesât Beyâniyye fî Nusûs mine't-Tenzîl (Seminer*), (thk. Ebu abdu muizz), Kevser Sûresi, s. 437.
[43] Nizâmüddîn Hasen b. Muhammed b. Hüseyn el-A'rec en-Nîsâbûrî, Garâʾibü'l-Kurʾân ve Regāʾibü'l-Furkān, (thk. Zekeriyya Umeyrât), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1.bs., Beyrut, 1995, 6/575.

“تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ” / *Sen mülkü dilediğine verirsin dilediğinden de mülkü çeker alırsın. Dilediğini azîz edersin, dilediğini zelîl edersin*.”[44]

Askerî’ye (ö. 400/1009) göre الْإِعْطَاء / *i’tâ* kelimesi mülkiyet içindir ve bir kişi mülkiyetinde bulunan malın üzerinde tasarruf etme hakkına sahiptir.[45] الْإِعْطَاء / *İ’tâ* fiilinin maddî konularda kullanımına dâir diğer âyet örnekleri de şunlar olabilir:

“حَتّٰى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ / *Cizye verinceye kadar*.”[46] Burada cizye vermek, Müslümanların kabulüne bağlı olduğu için الْإِعْطَاء / *i’tâ* olarak kullanılmıştır.[47]

“ فَاَمَّا مَنْ اَعْطٰى وَاتَّقٰىۙ / *Artık kim cömert davranır, günah işlemekten sakınırsa*.”[48]

“ هٰذَا عَطَاۤؤُنَا فَامْنُنْ اَوْ اَمْسِكْ بِغَيْرِ حِسَابٍ / *İşte bu bizim ihsânımızdır; hiçbir hesap kaygısı taşımadan ister başkalarına ver ister elinde tut (dedik)*.[49] Yani, Cenâb-ı Hakk’ın Hz. Süleyman’a bir ihsânı olduğu için, Hz. Süleyman Allah’ın kendisine verdiği ihsân üzerinde tasarruf etme hakkına sahiptir.

“ وَاَعْطٰى قَلِيْلًا وَاَكْدٰى / *Malından az bir şey verip de gerisini sert kaya gibi elinde sımsıkı tutanı*.”[50]

1.2.1.2. خَوْف / Havf, خَشْيَةَ / Haşyet: Korku

الْخَشْيَةَ / *Haşyet* kelimesi, الْخَوْف / *havf* kelimesinden daha kuvvetlidir. *Haşyet,* Arapların شَجَرَةٌ خَشِيَّةٌ sözlerinden alınmıştır, *tamamen kurumuş bir ağaç* demektir. *Havf* ise نَاقَةٌ خَوْفَاءُ sözlerinden alınmıştır, *hastalıklı deve* demektir. *Havf*’ta bir eksiklik söz konusudur ancak tamamen umutsuz değildir. Dolayısıyla her *haşyet* havfdır ama her *havf* haşyet değildir. Ayrıca aralarında şu fark vardır: *Haşyet* kelimesiyle ifade edilen

[44] Âl-i İmrân 3/26.
[45] Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-Askerî, *el-Furûku’l-Lügaviyye,* (thk.Muhammed İbrahim Selim), Daru'l-İlm ve's-Sekafe li'n-Neşr, Kahire, trs., s. 59.
[46] Tevbe 9/ 29.
[47] Zerkeşî, *el- Burhan,* 4/ 86.
[48] Leyl 92/5.
[49] Sâd 38/39.
[50] Necm 53/34.

korkuda, korkan kimse kuvvetli olsa bile, korkulan şeyin gerçekten büyük olması durumu vardır. *Havf* kelimesi ile ifade edilen korkuda ise, korkulan, küçük bir şey olsa bile, korkan kişinin zayıflığı söz konusudur.[51]

Fîrûzâbâdî'ye (ö.817/1415) göre *havf* ile *haşyet* arasındaki fark ise şöyledir: Havf genel olarak bütün mü'minlere, haşyet âlimlere mahsûstur. Ayrıca havf duygusu, sahibini kaçma ve terk etmeye sevk eder. Haşyet sahibi ise, çözümü ilme sarılarak bulur. Ve onların durumu, tıptan haberi olmayan ile hünerli bir hekimin durumu gibidir. İlki diyete ve yemekten kaçınmaya çalışırken, hekim ise ilaçlar konusundaki bilgisine başvurur[52].

Râgıb İsfahânî (ö.V./XI. yy), *el-Müfredât* adlı eserinde; *havf*'ın gelecekte olması istenmeyen, ancak bazı işaretler nedeniyle olması muhtemel bir olay için endişelenmek anlamında olduğunu, ayrıca dünyevî ve uhrevî işlerdeki korkuyu anlatmak için kullanıldığını söyler[53]. *Haşyet* ise saygıyla birlikte bulunan bir korku türü olup, burada korkunun kaynağı ilimdir. "إِنَّما يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبادِهِ الْعُلَماءُ / *Kulları içinde ancak âlimler, Allah'tan (gereğince) korkar"*[54] âyetinin delâletiyle, Allah'ı hakkıyla tanımanın âlimlere mahsûs olduğunu belirtir.[55]

İbn Kayyım el-Cevziyye (ö. 751/1350) *Medâricu's-Sâlikîn* isimli eserinde farkı şu şekilde özetler: "*Haşyet, havf*'tan daha özeldir ve Allah'a saygı duyan âlimlere mahsûstur."[56]

---

[51] Süyûtî, *el-İtkān*, 2/363.

[52] Mecduddin Muhammed b. Ya'kûb Fîrûzâbâdî, *Besâʾiru Zeviʾt-Temyîz fî Letâʾifiʾl-Kitâbiʾl-ʿAzîz*, (thk. Muhammed Ali en-Neccâr), el-Meclisü'l-Aʿlâ li'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, 6.bs., Kahire, trs., 2/545-546.

[53] Ebu'l-Kāsım Hüseyn b. Muhammed b. el-Mufaddal Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbiʾl-Kurʾân*, (thk.Safvân Adnân Dâvûdî), Dâru'l-Kalem- Dâru'ş-Şâmiye, Dımaşk-Beyrut, 1992, s.303.

[54] Fâtır 35/28.

[55] Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbiʾl-Kurʾân*, s. 283.

[56] Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb İbn Kayyim el-Cevziyye, *Medâricu's-Sâlikîn (beyne menâzili "iyyâke naʿbüdü ve iyyâke nesteʿîn"),* (thk. Muhammed Mu'tasım billâh el-Bağdâdî), Dâru'l-Kitabi'l- Arabî, 3.bs., Beyrut, 1996, c.2, s.508.

1.2.1.3. الْفِعْل / Fiil, عَمَل / Amel: Yapmak

*Fiil, amel*e göre daha geneldir. Her *amel* fiildir, ancak her *fiil* amel değildir. Çünkü *amel* devamlılık ve tekrar isteyen bir eylemdir.[57]

Suyûtî, *el-İtkān*'da bu iki kelimede ince bir ayrım yapar. Buna göre عمَل / *amel* kelimesi, امْتِدَادِ زَمَانٍ / *zaman isteyen işlerde kullanılır*.[58] "يَعْمَلُونَ لَهُ مَا يَشَّاءُ مِنْ مَحَارِيبَ وَتَمَاثِيلَ / *Ona dilediği gibi görkemli binalar, heykeller yaparlardı*"[59] ve " اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّا خَلَقْنَا لَهُمْ مِمَّا عَمِلَتْ اَيْدِينَّا اَنْعَاماً فَهُمْ لَهَا مَالِكُونَ / *Görmezler mi ki, kendi kudretimizin eserlerinden olmak üzere onlar için sahip oldukları nice hayvanlar yarattık.*"[60] âyetleri buna misâldir. Binalar, çeşitli hayvanların, meyvelerin ve bitkilerin meydana gelişi zamana bağlı şeylerdir. Ancak فَعَلَ / *fiil* tam aksine, zamana bağlı olmayan eylemlerde kullanılır. Ayrıca *fiil* hemen veya hızla yapılan bir eylemdir. " اَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِاَصْحَابِ الْفِيلِ / *Rabbin fil ordusuna ne yaptı, görmedin mi?*"[61] ve " اَلَمْ تَر كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ / *Görmedin mi, Rabbin ne yaptı Ad (kavmin)e* ."[62] âyetleri buna misâldir. Bu âyetlerdeki bütün fiiller, hızlı ve âniden meydana gelen helâkı ifade eder. Acele emredilen işin, beklemeden ve hızlı yapılması istendiğinde فَعَلَ / *fiil* kullanılmıştır: " وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ / *Faydalı işler yapın ki kurtuluşa eresiniz*."[63]

Bu yüzden iyi ameller hemen veya hızla yapılamadığından, sabır ve devamlılık gerektirdiğinden عَمَل / *amel* kullanılmıştır: "وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ / *Salih amel işleyenler*..."[64] Ayrıca, Ebû Hilâl el-Askerî, *amel*in lügatta asıl anlamının devamlı eylemler olduğunu belirtmiştir. [65]

Râgıb el-İsfahânî, ilâve bir farka dikkat çekmiştir. Buna göre *fiil* geciktirmeden ve hemen âcilen yapılan bir eylem olup kasıtlı ya da kasıtsız bir şekilde

---

[57] Zerkeşî, *el-Burhan*, 4/83.
[58] Süyûtî, *el-İtkān*, 2/366.
[59] Sebe 34/13.
[60] Yâsîn 36/71.
[61] Fîl 105/ 1.
[62] Fecr 89/6.
[63] Hac22/77.
[64] Lokman 31/8.
[65] Askerî, *el-Furûku'l-Lügaviyye*, s. 377.

ve akıllı veya akılsız varlıklar tarafından gerçekleşir. Ancak *amel* devamlı, kasıtla ve akıllı varlıklar tarafından gerçekleşir.[66]

1.2.1.4. عقل / Akıl, تفكر / Tefekkür: Düşünmek

Akıl kelimesi, عَقَلَ / *a-k-l* kökünden müştaktır. Sözlükte, yakalamak, alı koymak (engellemek, mâni olmak), idrâk etmek, bağlamak (bağ kurmak)[67] ve ilim anlamlarına gelir.

Ebû Hilâl el-Askerî, *el-Furûku'l-Lügaviyye* adlı eserinde, عقل/ *akıl* kelimesi için üç anlam vermiştir: İlim, engel olmak, bağlamak (bağ kurmak). Yani *akıl*, geçmişteki olaylar ile şu anda yaşananlar arasında bağ kurmak demektir. Belirttiğine göre, عقل/ *akıl* çirkinlikleri engelleyen ilk ilimdir. Kötülükleri engelleme (mâni) yeteneği en güçlü olan kimse de en akıllıdır. Bazılarına göre, *akıl*, sahibinin kötülüklerle karşılaşmasını engeller. عقل / *Akıl* kelimesi bağlamak anlamında, " عقلت البعير عقلا / *deveyi iple bağladım ve azgınlık yapmasını engelledim"* şeklinde tanımlanmıştır.[68]

Râgıb el-İsfahânî ise عقل / *akıl* kelimesine şu anlamı vermiştir: Bilgi gücü, tutmak ve bağlamak. Râgıb'a göre, *akıl* bilgiyi kabul etmeye hazır bulunan güçtür. Ve insanın o kudretle elde ettiği ilimlere de akıl denir."[69] Ayrıca *akıl* kelimesinin asıl anlamının, "أصله الإمساك والاستمساك / *tutmak veya sımsıkı tutmak"* anlamına geldiğini belirtir. Dilini tutmak, ilacın mideyi tutup ishâli engellemesi gibi.[70]

Gördüğümüz gibi, *akıl* kelimesi sözlükte yakalamak, engellemek, tutmak, bağlamak (bağ kurmak) ve ilim gibi anlamlara gelmektedir. Peki, sözlükteki bu anlamları Kur'ân'ı tefsîr ederken müfessirler nasıl kullanmışlardır? Lügat bakımından

---

[66] Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, s. 640.
[67] Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm Ferâhidî, *Kitâbü'l-'Ayn,* (thk. Mehdî el-Mahzûmî, İbrâhim es-Sâmirrâî), Dâru ve Mektebetü Hilâl, Beyrut, trs., c.8, I/159.
[68] Askerî, *el-Furûku'l-Lügaviyye*, s.83.
[69] Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, s.577.
[70] Râgıb el-İsfahânî, *age*, s.578.

analiz yaptıktan sonra bazı müfessirler kelimenin kök anlamında tefsîr yapmayı tercih etmişlerdir. Konuya açıklık getirmek için bir örnek vermek yardımcı olacaktır.

"اَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ اَنْفُسَكُمْ وَاَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ اَفَلَا تَعْقِلُونَ" / *Sizler kitabı okuduğunuz halde insanlara iyiliği emredip kendinizi unutuyor musunuz! Aklınızı kullanmıyor musunuz!*" [71]

Câmiʿu'l-Beyânʿan Teʾvîli Âyi'l-Kurʾân tefsîrinde Taberî (ö.310/923), " أَفَلا تَعْقِلُونَ / *aklınızı kullanmıyor musunuz!*" ifadesine mâni olmak anlamı vermiştir. Yani 'İnsanları inkâr etmekten men etmiyorsunuz!'.[72] Âlûsî (ö.1270/1854) ise *Rûhu'l-Meʿânî*'de "أَفَلَا تَعْقِلُونَ" ifadesini tutmak ve mâni olmak şeklinde tefsîr etmiştir. *Akıl* kelimesinin asıl anlamının, tutmak ve sımsıkı tutmak anlamına geldiğini, çünkü aklın çirkin işler yapmaktan alıkoyup iyi olana yönlendirdiğini söylemiştir.[73]

Beğavî (ö.516/1122), *Meʿâlimü't-Tenzîl*'de bu ifadeyi açıklarken ilk önce عقل / *akl* kök anlamına değinmiş, daha sonra *akıl* kelimesinin, devenin korkup kaçmasını engelleyen (yani, devenin sağa sola gitmesini engelleyen) bağdan alınma olduğunu; aynı şekilde aklın da sahibini küfür ve inkârdan engellediğini belirtmiştir.[74]

Kurtubî (ö.671/1273), *el-Câmiʿli-Ahkâmi'l-Kurʾân*'da *akıl* kelimesinin, engellemek (mâni olmak) anlamına dikkat çeker ve kelimenin devenin hareketlerini, sağa sola gitmesini engellemek (*عقال البعير*) anlamında kullanıldığını belirtir. Ayrıca *akıl* kelimesinin "الدية / *diyet*" anlamına geldiğini, çünkü diyetin maktûlün vasîsinin katili öldürmesini engellediğini söyler."[75] Aynı şekilde Mâide Sûresi'nde geçen " بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ / *onların aklını kullanmaz bir topluluk olmalarındandır*"[76] ifadesinin, mâni

[71] Bakara 2/ 44.
[72] Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân ʿan Teʾvîli Âyi'l-Kurʾân*, (thk.Mahmûd Muhammed Şâkir), Dâru't-Terbiye ve't-Türâs, Mekke, trs., c.24, 1/7.
[73] Ebu'l-Fadl Şihabüddîn Mahmud el-Âlûsî, *Rûhu'l-Meʿânî fî Tefsîri'l-Kurʾâni'l-ʿAzîm ve's-Sebʿi'l-Mesânî, (*thk.Ali Abdülbârî Atıyye), Dâru'l -Kütübi'l- İlmiyye, 1.bs., Beyrut, 1994, c.16, 1 /249.
[74] Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Beğavî, *Meʿâlimü't-Tenzîl*, (thk.Abdurrezzak Mehdi), Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî,1.bs., Beyrut, 1999, c.5, 1/110.
[75] Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmiʿ li-Ahkâmi'l-Kurʾân*, (thk. Ahmed el-Berdûnî – İbrahim Etfayyiş), Dâru'l-kütübi'l-Mısriyye, 2.bs., Kahire, 1964, c.20, 1/369.
[76] Mâide 5/58.

olmak anlamına geldiğini, yani onları kötülükten alıkoyacak kadar aklı olmayan kimseler gibi olduklarını belirtir.[77]

Nesefî (ö.710/1310) de *Medârikü't-Tenzîl* adlı eserinde kelimenin kök anlamını kullanan müfessirlerden biridir. Ona göre "أَفَلَا تَعْقِلُونَ" ifadesi, 'yaptığınız çirkinliğin farkında değil misiniz ki, kınanması sizi onu yapmaktan alıkoysun?' anlamına gelir.[78]

Akıl ile yakın anlamlı kelimelerden olan ve فكر / *f-k-r* kökünden türeyen تفكر / *tefekkür* arasındaki farkın izahı sadedinde şunlar söylenebilir: *Tefekkür*, Arapça'da فكر / *f-k-r* kökünden türeyen bir kelimedir. *Lisânü'l-ʿArab*'ta, فكر / *fikr* kelimesi, bir şey hakkında zihni çalıştırmak anlamına gelir.[79]

Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-ʿAyn*'da, الفِكْرةُ والفِكْر / *fikr* ve *fikra*nın aynı anlamda olduğunu söyler. Ayrıca taklîb kaidesi ile kelimenin türediği فرك / *frk* kökünün bir şeyi ovmak, kabuğunu yok edip fındığı ortaya çıkarmak gibi anlamlara geldiğine dikkat çeker.[80]

İbn Fâris (ö.395/1004) فَكَرَ / *f-k*-r harfleri için, bir şey konusunda kalbin gidip gelmesi tanımını yapmıştır.[81] Feyyûmî (ö.770/1368-69), *Kitabü'l-Misbâhı'l-Münîr* adlı eserinde "الفِكْر / *fikir*, ister ilim ister zan (varsayım) olsun, istenen bir şeye götüren şeyleri zihinde düzenlemek" olarak tanımlar.[82]

Seyyid Şerîf Cürcânî (ö.816/1413), تفكر / *tefekkür* kelimesi ile ilgili ayrıntılı bilgi verir. Ona göre tefekkür, istenilen şeye ulaşmak için, eşyanın anlamları hususunda kalbin tasarrufudur. Kalbin, onunla iyiyi ve kötüyü, fayda(lı)yı ve zarar(lı)yı görebildiği lambası vardır ve düşünmeyen her kalp karanlıkta debelenir.

---

[77] Kurtubî, *age*, 6/233.
[78] Ebu'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl ve Hakaʾiku't-Teʾvîl,* (thk. Yusuf Alî Bedîvî), Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1.bs., Beyrut, 1998, c.3, 85/1.
[79] İbn Manzûr, *Lisânü'l-Aʿrab*, 5/65.
[80] Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-ʿAyn*, 5/358.
[81] Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyyâ b. Muhammed İbn Fâris, *Muʿcemü Mekayîsi'l-Lüga*, (thk. Abdusselâm Muhammed Hârun), Dâru'l-Fikr, yrs., 1979, c.6, 4/446.
[82] Ahmed b. Muhammed el-Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Münîr fî Garîbi'ş- Şerhi'l-Kebîr,* Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut, c.2, 2/479.

Tefekkür bir şeyleri bilmek için kalpte olanı ortaya çıkarmaktır.[83] Ayrıca فكر / *fikr*, bilinmeyene ulaşmak için bilinen şeyleri düzenlemektir.[84]

Cevherî (ö.400/1009'dan önce), تَفَكُّر / *tefekkür* kelimesinin تأملُ / *teemmül*, derinlemesine düşünmek anlamına geldiğini belirtmiştir.[85] *Mu'cemü'l-Lügati'l-Arabiyye el-Muasıra* adlı eserde, فكر / *fikr*, bilinen bir şeyle bilinmeyeni anlamak için aklın aktif halde çalışması olarak tanımlanmaktadır.[86] Râgıb el-İsfahânî'ye göre; فِكْرَة / *fikra* bilgiyi bilinene doğru sevk eden güç, تَفَكُّر / *tefekkür* ise bu gücün akla göre dolaşması faaliyetidir. Bu kuvvet insanlara mahsûs bir eylem olup hayvanlarda bulunmaz. O da sadece kalpte bir şekli olabilen şeyler hakkında söylenir. Ayrıca bazı yazarların belirttiğine göre, فِكْر / *fikr* kelimesi harflerin yer değiştirmesi (taklîb kaidesi) ile *فرك/ ovmak* kelimesinden gelmiştir. O da gerçeğe ulaşmak için bir şeyleri ovalamak ve araştırmak demektir.[87]

Fahruddîn er-Râzî (ö.606/1210)'ye göre تفكر / *tefekkür*, manayı kalpte aramaktır.[88] İbnü'l-Cevzî (ö.597/1201) ise تفكر / *tefekkür*ü kişinin iyiliklerini ve kötülüklerini gördüğü bir ayna olarak tanımlar.[89]

Sonuç olarak diyebiliriz ki, عقل / *akl* kelimesinin asıl anlamı, bağlamaktan hareketle, iki şeyin arasında bağlantı kurmaktır. Kur'ân'da anlatılan kıssalar, önceki kavimlerle günümüz arasında bağ kurarak aynı hataların önüne geçmek içindir. Bu bilinci elde etmenin yolu da akıldır. تفكر / *Tefekkür* ise eşya veya nesneler üzerinde ayrıntılı düşünüp derinlemesine işleme faaliyetidir. Bir fikir edinerek, gizlenen hakikate varma eylemidir (amelidir); ibret almak ve verilen nimetler üzerinde derin düşünmektir.

---

[83] Ebu'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî, *et-Taʿrîfât*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1.bs., Beyrut, 1983, s.63.
[84] Cürcânî, *age*, s.168.
[85] Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcü'l-Lüga (Sıhâh)*, (thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr), Dâru'l-İlim lilimalayyin, 4.bs., Beyrut, 1987, c.6, 2/783.
[86]Ahmed Muhtâr Abdulhamid Ömer, *Mu'cemü'l-Lügati'l-Arabiyye el-Muasıra*, Âlem Kitap, 1.bs., yrs., 2008, c.4, s.1734.
[87] Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât fî Garîbi'l-Kurʾân*, s.643.
[88] Fahreddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyn er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 3.bs., Beyrut, 1999,15/419.
[89] Ebu'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî İbnu'l-Cevzî, *et-Tebsıra*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye 1.bs., Beyrut, 1986, c.1, 1/65.

1.2.2. Çoğul ve Tekil

Cennet ve Cehennem hayatını ve oralarda kalınacak süreleri tasvîr eden bazı âyetlerde, seçilen kelimelerin tekil (*müfred*) ve çoğul (*cem'*) kullanımı ile oradaki hâlet-i rûhiyye (psikolojik durum) arasında bir ilişki vardır.

Kur'ân-ı Kerîm, kelime seçiminde çoğul ve tekil kullanımda davranışsal ve psikolojik yönlere önem vermektedir. Buna en güzel örnek Nisâ Sûresi'ni görmekteyiz.

" تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١٣﴾ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُدْخِلْهُ نَارًا خَالِدًا فِيهَا وَلَهُ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿١٤﴾ / *Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'a ve peygamberine itâat ederse Allah onu, altından ırmaklar akan cennetlere koyacaktır, orada devamlı kalıcıdırlar; işte büyük kazanç budur. Kim de Allah'a ve peygamberine itâatsizlik eder ve sınırlarını aşarsa Allah onu, devamlı kalacağı bir ateşe sokar, onun için alçaltıcı bir azap vardır."*[90]

Kur'ân'da mü'minlerin Cennet'te ebedî kalacaklarından bahsederken mü'minler için bu durum hep çoğul خَالِدِين / *hâlidîn* şeklinde kullanılmıştır. Buna karşın Cehennem cezasının ebedîliği için bazen çoğul bazen de tekil kullanım görmekteyiz. Buna göre Cehennem'de tek olmak aslında azabtır, çünkü yalnız olmak umutsuzluk veren bir histir. Dolayısıyla cehennemlikleri iki azab bekler: Biri ateşte devamlı kalmak diğeri de yalnız olmak. Bu yüzden خَالِداً / *hâliden* şeklinde tekil olarak kullanılmıştır. Ancak mutluluk hissinin tadı beraberlikte alınır, Cennet ehlinin saadetinin artması için Cennet'teki iki mutluluk mü'mini bekler: Hem Cennet'te olmak hem de diğer mü'minlerle beraber olmak. Bu yüzden خَالِدِين / *hâlidîn*, cennetlikler için hep çoğul olarak kullanılmıştır. Bir insan Cennet'e girse, fakat yalnız ve tek başına olsa, bu mutluluk azaba dönüşürdü.[91]

---

[90] Nisâ 4/13-14.

[91] Muhammed Seyyid Tantâvî, *Et-Tefsirü'I- el-Vasît*, Dâru'n- Nehdatü Mısr li't-tıbâa ve'n-neşr, 1.bs., Kahire, 1997, c.15, 3/76-77; Fâdıl Sâlih es-Sâmerrâî, *Lemesât Beyâniyye fî Nusûs mine't-Tenzîl (Seminer*), s.641; Bkz. https://youtu.be/7_BXfmAdHI0 ,(03.07.2023).

Tantâvî, *el-Vasît* adlı tefsîrinde ilâve olarak bir neden daha belirtir. Buna göre, itâat ehli şefâate lâyıktır. Biri diğerine şefâat ederse, Allah onun şefâatini kabul eder. Allah'ın rızası için onunla birlikte başkaları da Cennet'e girer. Dolayısıyla Cennet'in sahipleri topluca girdiği için خَالِدِين / *hâlidîn* çoğul kullanılmıştır. Ancak küfür ve ma'siyet ehline gelince, onlar şefâate lâyık değildirler. Bilâkis onlar, her taraftan zillet içinde ve yalnız kalırlar. O da onlar için ilâve bir azaptır.[92]

1.2.3. Takdîm ve Tehîr

Kur'ân-ı Kerîm'de Beyân i'câzının önemli konularından biri de *Takdîm-Tehîr Sanatı'*dır. *Takdîm-Tehîr,* cümlenin kelime sıralamasında kural gereği bulunması gereken düzenden farklı bir yapıya sahip olmasıdır. Buna göre *takdîm* cümle dizimi içinde sonra getirilmesi gereken bir kelimeyi öne almak, *tehîr* ise önce gelmesi gereken bir kelimeyi sonraya bırakmaktır.

Takdîm-Tehîr Sanatı'nda kelimenin söz dizimindeki konumunun değişmesine bağlı olarak kelimenin anlamının değiştiği yadsınamaz. Bu bakımdan âyetlerin manalarını doğru anlamak için bu yöntemden faydalanılması gerekir. Nitekim üslûp ile anlam arasındaki yakın ilişkiden dolayı belâgatçılar ve müfessirler takdîm ve tehîr konusuna önem vermişler ve konuyla ilgilenmişlerdir. Belâgat âlimleri takdîm-tehîrin hikmetlerini, sırlarını belirlemeye çalışmışlardır. Müfessirler ise takdîm-tehîr'in belâgat yönünü önemseyerek Kur'ân'ın anlaşılması konusuna yoğunlaşmışlardır.

Takdîm, Arapçada ق د م / *k-d-m* harflerinden türer ve mana olarak "önceliğe" delâlet eder.[93] Terim olarak *takdîm* cümle sıralamasındaki bir kelimenin herhangi bir

[92] Tantâvî, *age*, 3/77.
[93] Ferâhidî, Halîl b. Ahmed, *Kitab'l-ʿAyn*, 5/122; Bkz. Ebu'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk Zebîdî, *Tâcü'l-Arus min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Dâru İhyâi't -Türâs- Dârul el Hidaye, kuveyt, 1965-2001, c.40, 33/235-236.

sebepten dolayı başka bir kelimeden önce getirilmesidir: "نقل الشَّيْء من مَكَانه إِلَى مَا قبله / *Bir şeyi takdîm etmek onu diğerlerinin önüne geçirmektir.*" [94]

Tehîr ise Arapçada ر / خ ا / *e-h-r* harflerinden türetilmiş olup "sonraya bırakılan şeyler" anlamındadır[95]. Terim olarak *tehîr* bazı özel nedenlerden ötürü önce gelmesi gereken bir öğenin sonraya bırakılıp geciktirilmesidir.

İbn Fâris, *Fıkhü'l-Luga* adlı eserinde *takdîm* ve *tehîr*i şöyle tanımlamıştır: Arapların âdetlerinden biri olan *takdîm* anlam bakımından tehîr edilmiş lafzı öne almak; *tehîr* ise anlam bakımından önde olan bir lafzı sonraya bırakmaktır.[96]

Sâmerrâî, *Esrâru'l-Beyân* adlı eserinde Kur'ân-ı Kerîm'de, lafızların takdîm ya da tehîrinde belirlenen mi'yârın, lafızların makamı ile siyak olduğunu belirtir.[97]

Nitekim takdîm işleminde lafzı ön plana çıkaran unsur, lafzın kendisi değil, sözün söylendiği yerdir, muktezâ-i hâl bakımından takdîm-tehîr yapılmasıdır. Dolayısıyla takdîm ve tehîrin belirlediği şey, efdaliyet / üstünlük değil önem derecesidir. Nitekim Kur'ân'ı Kerîm'in siyak / makam gereği bir yerde takdîm ettiği bir lafzı başka bir yerde tehîr etmiş olduğunu görmekteyiz. Buna göre Kur'ân, ya bir yerde önem bakımından tehîr, başka bir yerde takdîm etmiştir. Yani takdîm-tehîrdeki hikmet, takdîm ve/veya tehîr edilenin önem kazanmasıdır.[98] Dolayısıyla takdîm-tehîrin yapıldığının söylenebilmesi için bir sebep olmalıdır.

Bu sanat Kur'ân'da çokça kullanılmaktadır. Nitekim bu sanatın önemini ve kullanım gerekçesini anlayabilmemiz, ancak bu sanatı içeren âyetlerin analiziyle mümkündür. Kur'ân-ı Kerîm takdîm-tehîr üslûbunun bu yönünü yansıtan pek çok örneği barındırmaktadır. Örneklerden birisi şöyledir:

---

[94] Abdünnebi b. Abdürresul Nagari, *Düsturü'l-Ulema - Jami' al-'Ulūm fī istilāhat al-Funūn*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1.bs., Beyrut , 2000, c.4, 1/ 233; Bkz. İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 12/ 466-467.
[95] İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 4/ 11-12.
[96] Ebu'l-Huseyn, Ahmed b. Fâris b. Zekeriyya el-Kazvînî, *es-Sahibî fi Fıkhi'l-Lüga*, nşr: Muhammad Ali Baydun,1.bs., 1997, s.189.
[97] Fâdıl Sâlih es-Sâmerrâî, *Esrâru'l-Beyân fi't-Ta'bîri'l-Kur'ânî* (seminer), s.27, Takdîm-Tehîr md.
[98] Ebû Bişr Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, (thk.Abdüsselâm M. Hârûn), Mektebetü'l-Hancî, 3.bs., Kahire, 1988, c.4, 2/143.

İşitmenin (السَّمْع) Görmeye (البَصَر) Takdîmi

Kur'ân'da işitmenin görmeye takdîm sebebi, işitmenin görmekten daha faydalı olduğunun belirtilmesidir. Nitekim takdîm, öne alınan şeye önem verildiğini ifade eder. İşitmek aklın kemâle ermesinde bilgiyi almak için bir araçtır. İnsanların şeriatı ve dini vâcip kılan şeyin işitme olduğu ve şer'î hükümlerin kabulü işitmeye (*haber*) dayandığı için, işitme peygamberlerin davetinin tam olarak ulaşmasına vesiledir. İşitme kaybı durumunda iletişim kurmak dolayısıyla da teklifin tebliği zordur. Ayrıca İbn Âşûr (ö.1393-1973), işitme ile altı cihetten seslerin algılandığını, buna karşılık görme duyusu ile ancak karşı yönden algılanabildiğini belirtir.[99] Nitekim Kur'ân'da işitmenin görmeye takdîmi çok sayıda geçmektedir. Fakat istisnâ kabilinden Kur'ân'da iki âyette de gerektiği için görmenin işitmeye takdîmini görmekteyiz.

" قُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا لَهُ غَيْبُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَبْصِرْ بِهِ وَأَسْمِعْ مَا لَهُم مِّن دُونِهِ مِن وَلِيٍّ وَلَا يُشْرِكُ فِي حُكْمِهِ أَحَداً / *De ki, onların ne kadar kaldığını en iyi Allah bilir. Çünkü göklerin ve yerin gaybı Allah'ın elindedir. O ne kadar güzel görür ne kadar güzel işitir! İnsanların Allah'tan başka hiçbir dostu ve yardımcısı yoktur. Allah, hükmüne ve hâkimiyetinin icrâsına hiç kimseyi ortak etmez.*"[100]

"وَلَوْ تَرَى إِذِ الْمُجْرِمُونَ نَاكِسُو رُؤُوسِهِمْ عِندَ رَبِّهِمْ رَبَّنَا أَبْصَرْنَا وَسَمِعْنَا فَارْجِعْنَا نَعْمَلْ صَالِحاً إِنَّا مُوقِنُونَ / *O günahkârları rablerinin huzurunda başlarını önlerine eğmiş halde şöyle derlerken bir görsen: 'Rabbimiz! Gördük ve işittik; bizi geri gönder de rızâna uygun işler yapalım, artık kesin olarak inandık!*".[101]

Bu iki âyette görme işitmeye takdîm edilmiştir. Bu takdîmin sebebi ise şudur: Kehf Sûresi'nde kavimlerinden kaçan ve kimse görmesin diye mağaranın karanlıklarına sığınan Ashâb-ı Kehf'ten bahsedilir. Bu yüzden burada görme meselesi işitmeden daha önemlidir ki bu da âyette görmenin işitmeye önceliğini gerektirmiştir.

---

[99] Muhammed et-Tâhir b. Muhammed İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, ed-Dâru't-Tunusiyye, lil-Naşr, Tunus, 1984, c.30, 1/258.
[100] Kehf 18/26.
[101] Secde 32/12.

Aynı şekilde Secde Sûresi'nde de kıyâmet günü gelene kadar işittiklerini inkâr eden mücrimlerin, işittikleri sebebiyle şüphe ve zanna düştüklerinden bahsedilir. Âhirete gelince, onlar işittiklerini görmüşler, çünkü onlar yakınlık alanına girmişler yani müşâhede etmişlerdir (ayne'l-yakîn). Çünkü âhiret görme alanıdır, işitme alanı değildir. Dolayısıyla duydukları ve şüphe ettikleri şeyleri âhirette gördüklerinde durum değiştiği için işitmeden önce görmenin gelmesi gerekli olmuştur.[102]

1.3. Beyân, Fesâhat ve Belâgat Arasındaki Farklar

1.3.1. Fesâhat

Fesâhat sözlükte, açığa çıkma, zuhûr ve beyân anlamında, ayrıca sütün yüzeyini kaplayan köpükten arınıp saf ve net hâle gelmesi manasında kullanılmaktadır. Yine sabah aydınlığının belirmesi ve havanın açık ve berrak olması ifadesi ile de açıklık kazanan her şey için أَفْصَحَ / *efsah* kelimesi kullanılmaktadır.[103]

فَصَحَ / *f-s-h* harfleri, sonradan herhangi bir nesnenin şâibeden hâlis olması anlamındadır. Bu sebeple sözün kusurlardan arınmış olmasına *fesâhat*, böyle söze veya onu söyleyene de فصيح / *fasîh* denilmiştir.[104] Dolayısıyla فصاحة / *fesâhat* kelimesi, dil serbestliği, üslûp akıcılığı ile hata ve telaffuz güçlüğü gibi bozukluk ve eksikliklerden sâlim olma anlamını ifade etmiştir. Nitekim lehçesinde bozukluk olmayacak şekilde Arapça konuşabilen bir yabancıya, Araplar " أَفْصَحَ / فَصُحَ الْعَجَمِيُّ " gibi ifadeler kullanırlar.[105]

---

[102] Fâdıl Sâlih es-Sâmerrâî, *Esrâru'l-Beyân fi't-Ta'bîri'l-Kur'ânî(seminer),* s.70-71.
[103] Ebû Muhammed Abdullāh b. Muhammed b. Saîd el-Hafâcî, *Sırrü'l-Fesâha,* Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1.bs., 1982, s.58/59.
[104] İbn Fâris, *Muʿcemü Mekāyîsi'l-Lüga*, 4/506.
[105] Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkadir er- Râzî, *Muhtârü's-Sıhâh* (thk. Yûsuf eş-Şeyh Muhammed), el-Mektebetü'l-Asriyye, 5.bs., Beyrut, 1999, s.240.

Kur'ân-ı Kerîm'de geçen " وَاَخِي هٰرُونُ هُوَ اَفْصَحُ مِنِّي لِسَاناً / *kardeşim Harun ise o lisânen benden daha fasîhtir (daha açık ve düzgün konuşur*)."[106] âyetindeki اَفْصَحُ kelimesi, konuşması net ve anlaşılır olan kişi için kullanılır.

Fesâhat ve *Belâgat* kelimeleri, ilk dönem belâgat âlimlerince eş anlamda veya yakın anlamlarda kullanılmıştır. Ancak bu iki kelimeyi ilk olarak ayrı tarif eden Ebû Hilâl el-Askerî'dir. O, bu konuyla ilgili iki farklı görüş nakleder:[107]

a) Birincisine göre her iki kelime de manayı açıklamak ve açığa vurmak demek olduğundan, aynı anlamdadır.

b) İkinci görüşe göre ise bunlar farklı anlamlara sahiptir ve *Fesâhat*, تمام آلة البيان / *konuşma üslûbunun kusursuz olması* demek olduğundan lafızla ilgilidir. Belâgat ise muhatabın aklına mananın ulaştırılmasıdır ki, bu da mana ile alâkalıdır. [108]

Sekkâkî (ö.626/1229) *Miftâhu'l-Ulûm* adlı eserinde, fesâhati *manevî* ve *lafzî* olmak üzere iki kısma ayırmıştır. *Manevî Fesâhat*, sözün karmaşıklıktan uzak olmasıdır. *Lafzî Fesâhat* ise kullanılan kelimelerin fasîh, yani Arapların kullandığı has Arapça kelimeler olması, dil kurallarına uygun olması ve kelimede fonetik uyumsuzluk bulunmamasıdır. [109]

1.3.2. Belâgat

Belâgat kelimesi sözlükte بَلَغَ / *b-l-g* fiilinden türemiş olup ulaşmak ve bir şeyin son noktasına varmak[110] manasına gelir. Ayrıca birinin arzuladığını elde etmesi, olgunlaşmak, ergenlik çağına varmak anlamına gelen *bülûğ* anlamında kullanılmıştır.

---

[106] Kasas 28/34.
[107] Ahmed Matlûb, *Mu'cemü'l-Mustalahâti'l-Belâgıyye ve Tetavvürühâ*, ad-Dâru al- Arabiyye, 1.bs., Beyrut, 2006, s.111.
[108] Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-Askerî, *Kitâbü s-Sınâʿateyn: el-kitâbe ve'ş-şiʿr*, (thk. Ali M. el-Bicâvî – Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhim), el-Mektebetü'l-ʿUnsuriyye, Beyrut, 1998, s.8.
[109] Ebû Ya'kūb Sirâcüddîn Yûsuf b. Ebî Bekr es- Sekkâkî, *Miftâhu'l-ʿUlûm*, (thk. Naîm Zerzûr), Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 2.bs., Beyrut, 1987, s.416.
[110] İbn Manzûr, *Lisânü'l-ʿArab*, 8/419.

Belâgat âlimlerine göre, belâgatın terim anlamı olarak iki görüş vardır:

a) Abdülkāhir el-Cürcânî, Ebû Hilâl el-Askerî gibi mütekaddimûn dönemi ilk belâgat âlimlerine göre; *fesâhat*, *belâgat* ve *beyân* kelimeleri aynı veya yakın anlamlarda kullanılmışlardır.

b) Ebû Ya'kub es-Sekkâkî ve İbnü'l-Esîr gibi müteahhirûn dönemi âlimleri ise bu kavramlar arasındaki fark üzerinde durmuşlar ve bunları birbirinden ayırmaya çalışmışlardır.

Belâgat âlimleri belâgatın terim anlamı için farklı tarifler vermişlerdir. Bunlar aşağıdaki şekildedir:

Kudâme'ye (ö.337/948 [?]) göre *Belâgat* sözün seçkinliği, düzenlemenin güzelliği ve dilin fesâhatı ile beraber kastedilen anlamı içerebilen bir terimdir.[111]

Teftâzânî (ö.792/1390) *Muhtasaru'l-Meʿânî* adlı eserinde *Belâgat*'ı, kelâmın fasîh olmakla birlikte, o anki mevcut durumun gereğine uyarak (muktezâ-i hâle, yer ve zamana da uygun bir şekilde) söylenmesi şeklinde tarif eder. [112]

Rummânî'ye (ö.384/994) göre ise *Belâgat*, en güzel lafizlarla manayı, dinleyenin kalbine aktarmaktır. [113]

Câhız (ö.255/869), *el-Beyân ve't-Tebyîn* adlı eserinde; "Lafız manasıyla, mana da lafzıyla rekabet etmedikçe ve söz kulağa gelmeden önce manası kalbe ulaşmadıkça, hiçbir söz *Belâgat* adını hak edemez." şeklinde bir tanıma yer verir.[114]

---

[111] Ebu'l-Ferec Kudâme b. Ca'fer b. Kudâme, *Nakdü'n-Nesr*, (thk.Taha Hüseyin- Abdülhamid al-Abadi), Dâru'l Kütübi'l Mısriyye,15.bs., Kahire, 1933, s.66.
[112] Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer et-Teftâzânî, *Muhtasarü'l-Meʿânî,* Dâru'l-Fikr, 1.bs., Lübnan, 1991, s.20.
[113] Ebu'l-Hasen Alî b. Îsâ b. Alî er- Rummânî, *en-Nüket fî İʿcâzi'l-Kurʾân*, (thk. Muhammed Halefullah-Muhammed Zağlûl Sellâm), Daru'l-Me'ârif, 3.bs., Mısır, 1976 , s.75.
[114] Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhiz, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, Dâru ve Mektebetü Hilâl, Beyrut, 2002, c.3, 1/113.

İbnü'l-Mu'tez'e (ö.296/908) göre, *Belâgat* sözün yolculuğunu uzatmadan, anlamın varacağı yere aktarılmasıdır.[115]

Fesâhat ve *Belâgat* arasındaki farkı ele alan İbn Sinân el-Hafâcî'ye göre, *Fesâhat*, وصف الألفاظ / lafızların vasfı (niteliği), *Belâgat* ise وصفاً للألفاظ مع المعاني / ancak anlamlarla birlikte lafızların vasfıdır. Tek başına bir kelimenin *belîğ* olduğu söylenemez, ancak fasîh olduğu söylenebilir.[116] Ona göre, her belîğ kelâm fasîhtir, fakat her fasîh kelâm belîğ değildir. Yani *Belâgat* daha geniş olup, *Fesâhat* ise belâgatin bir parçasıdır.[117]

Kazvînî'ye (ö.739/1338) göre *Fesâhat* ve *Belâgat*, kelâmın veya onu söyleyenin (mütekellim) sıfatı olabilir.[118]

a) *Kelâmın Sıfatı*: قَصِيدَةٌ فَصَيْحَةٌ / *Fasîh kasîde* ya da قَصِيدَةٌ بَلِيغَة / *belîğ kasîde* gibi. Ancak *fesâhat*, *belâgat*tan farklı olarak müfred lafızların sıfatı da olabilir. كلمة فَصَيْحَة / *Fasîh kelime* denebildiği hâlde كلمة بَلِيغَة / *belîğ kelime* denemez.

b) *Mütekellim Sıfatı*: شَاعِر فَصِيح / *Fasîh yazar* ya da شَاعر بَلِيغ / *belîğ yazar* gibi.

1.4. Beyân İlminin Tanımı

Beyân kelimesi, ب ي ن / *b-y-n* kök harflerinden türetilmiştir. "بان- يبين / *Bâne-yebînü*" fiilinin mastarıdır. Bir şeyi açıklığa kavuşturmak, ortaya çıkarmak, açıklamak, anlaşılır hâle getirmek anlamlarına gelmektedir.[119] Buna benzer Arapça deyimlerden biri;

---

[115] Ebu'l-Abbâs Abdullāh b. Muhammed İbnü'l Mûtez, *Resâ'ilü İbni'l-Muʿtez fi'n-Nakd ve'l-Edeb ve'l-Ictimâ*, (thk.Muhammed Abdülmün'im Hafâcî), Matbaa Mustafa el-Babi el-Halebi ve Evladuhu, 1.bs., Kahire, 1946, s.64.
[116] Hafâcî, *Sırrü'l-Fesâha*, s.59.
[117] Teftâzânî, *Muhtasarü'l-Meʿânî*, s.24.
[118] Ebu'l-Meâlî Celâlüddîn el-Hatîb el-Kazvînî, *el-Îzâh fî ʿUlûmi'l-Belâga*, (thk. M. Abdülmün'im Hafâcî), Dâru'l-Cîl, 3.bs., Beyrut, trs., c.3, 1/19.
[119] İbn Fâris, *Muʿcemü Mekāyîsi'l-Lüga*, 1/ 328.

"قَدْ بَيَّنَ الصُّبْحُ لِذِى عَيْنَيْنِ / *Gözleri olanlar için günyüzü ortaya çıkmıştır.*" cümlesinde geçer[120]

Ayrıca, بَيْن / *beyn* kelimesinin Arap dilinde iki yönü vardır. *Ayrılma* ve *birleşme* manalarına sahiptir.

a) وَصْل / *Vasl*: Birleşme (Bağlar)

"لَقَدْ تَقَطَّعَ بَيْنَكُمْ / *Aranızdaki (bağlar / birleşme) koptu.*"[121] Bu anlamı Arap şâiri Kays b. Zerîh'in beytinde görmekteyiz.

لَعَمْرُك لَوْلَا البَيْنُ لَا يُقْطَعُ الهَوى وَلَوْلَا الْهَوَى مَا حَنَّ لِلبَيْنِ آلِفُ

Ömrüne yemîn olsun ki, eğer bağ(lar) olmasaydı, tutku kesilmezdi;
Tutku olmasaydı munisin bağ özlemi de olmazdı.

b) فُرْقَة / *Fark*: Ayrılmak, Uzaklaşmak, Kesmek

بَيْن / *Beyn*, kelime kökü olarak bir şeyin uzaklaşması ve/veya açık olması [122]anlamına gelir.

Beyân kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'in üç âyetinde geçmekte olup buralarda "ilân etme" (Âl-i İmrân 3/138), "açıklama" (el-Kıyâme 75/19) ve "ifade etme" (er-Rahmân 55/4) anlamlarında kullanılmıştır.

Beyân İlmi terim olarak, " هو علم يعرف به إيراد المعنى الواحد بطرق مختلفة في وضوح الدلالة عليه / *Bir manayı, kendisine açıkça delâlet etmede birbirinden farklı yollarla dile getirmenin kendisiyle öğrenildiği ilim"* anlamına gelir.[123]

---

[120] Ebu'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbûrî el-Vâhidî, *et-Tefsîrü'l-Basît*, Cami'atu'l-İmam b. Muhammed es-Su'ud, 1.bs., Riyad, 2009, c.25, 4/ 361.
[121] En'âm 6/ 94.
[122] İbn Fâris, *Muʿcemü Mekāyîsi'l-Lüga*,1/ 327.
[123] Ebü'l-Meâlî Celâlüddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdirrahmân b. Ömer b. Ahmed el-Kazvînî, *Telhîsü'l-Miftâh*, Mektebetül Büşra, 1.bs., Pakistan -Karaçi, 2010, s.81.

1.5. Beyân İlminin Terimleşme Süreci

Beyân, Belâgat ilminin bir dalı olup bir anlamı farklı yollarla ifade etmenin usûl ve kaidelerinden bahseder. Bu meyânda *teşbîh, mecâz* ve *kinâye*yi inceler.

Beyân ilminin temellerini atan Câhız, *el-Beyân ve't-Tebyîn* adlı eserinde, Beyân kelimesini terim anlamına en yakın şekilde ele alır. Câhız'a göre, *Beyân* anlamın maskesini açan, anlamı örten perdeyi kaldıran her şeyi ifade eder. *Beyân,* biçimi ve türü ne olursa olsun, muhatabı hakikate ulaştırır, onu sonuca yöneltir. Çünkü beyânın dayanak noktası ve varılmak istenen temel hedefi, anlama ve bildirmeyi sağlamaktır. Anlatma işi neyle ve nasıl yapılırsa ve anlam neyle açıklanırsa işte o şey beyân olur.[124]

Sekkâkî, *Beyân*'ı bir mananın ortama uygunluğundaki hatalardan sakınmak için kendisine açıkça delâlet etmede birbirinden farklı yollarla dile getirildiği bir ilimdir, şeklinde tarif etmiştir.[125]

Hatîb el-Kazvînî de Beyân için benzer bir tanım vermiştir. Ona göre *Beyân,* bir manayı, kendisine açıkça delâlet etmede birbirinden farklı yollarla dile getirmenin öğrenildiği ilimdir. *Lâfzın delâleti,* konulduğu anlamın tamamına veya bir parçasına ya da dışındaki bir şeye delâlet etmesidir. Birincisi *vaz'iyye,* ikincisi ve üçüncüsü ise *akliyye* diye adlandırılır.[126]

Sekkâkî ve kendisini takip eden belâgatçılar, lafızlara ait delâleti üç kısma ayırmışlardır:

1. دلالة المطابقة / *Mutâbakat (Lafız-Mana Uyumu/Uygunluk) Delâleti*.[127]

Buna الدلالة الوضعية / *delâlet-i vaz'iyye* denir. Lafzın, kendi manasının tamamına delâlet etmesidir. İnsan lafzının düşünen canlıya (hayvan-ı nâtık) delâleti

[124] Câhiz, *el-Beyân ve't-Tebyîn,* 1/82.
[125] Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm,* s.162.
[126] Kazvînî, *Telhîsü'l-Miftâh,* s.81.
[127] Abdülmüteâl b. Abdilvehhâb b. Ahmed es-Saîdî, *Bugyetü'l-Îzâh li-Telhîsi'l-Miftâh fî 'Ulûmi'l-Belâga*, Mektebetü'l-âdâb, 17.bs., Kahire, 2005, c.4, 3/380.

mutâbakat delâletidir. Başka bir deyişle lafzın manayla uyum içinde bulunması sebebiyle *mutâbık* kelimesi kullanılır. Ancak bu tür delâlete göre, lafız gerçek anlamına delâlet ettiği için mananın açıklık derecesinde farklılık göstermez. Bu nedenle belâgatçılar üzerinde fazla durmamışlardır.[128]

2. دلًالة التضمن / *Tazammun (İçerik) Delâleti*.

Bu aklî bir delâlet olarak, lafzın kendi manasının bir parçasına (cüz/ler/ine) delâlet etmesidir. [129] Ev kelimesinin "çatı" manasında kullanılması gibi.

3. دلًالة الًالتزام / *İltizâm (Gereklilik) Delâleti*.

Bu da aklî delâlet olarak, bir lafzın, zihin tarafından konusuyla bağlantılı görülen başka bir varlık ve manaya delâlet etmesidir. [130] Diğer bir deyişle, bir lafzın, vaz' edildiği anlama değil de o anlamın gerektirdiği diğer bir anlama delâlet etmesidir. Mahlûk lafzının hâlık'a, babanın evlâda, çatının duvara ve insanın gülen varlığa delâleti gibi.[131]

Buna göre Beyân ilminde, bir manaya açıkça delâlet etmede birbirinden farklı yollar demek olan delâlet türlerinden *tazammun* mecâza, *iltizâm* kinâyeye yol açtığı için, belâgatçılar en fazla bu iki delâletle ilgilenmişlerdir.[132]

O bakımdan Beyân teriminin sistemleşmesi üç aşamadan geçmiş ve *Beyân* şu anlamlarda kullanılmıştır:

a) Lügavî anlamıyla, açıklamak, zâhir olmak, ortaya çıkmak manalarında kullanılmıştır.

---

[128] Besyûnî Abdülfettah Feyyûd, *'İlmü'l-Beyân Dirâse Tahlîliyye li Mesâili'l-Beyân*, Müessesetü'l-muhtâr li'n-neşr ve't-tevzî, 4.bs., Kahire, 2015, s.18.
[129] Ebû Alî el-Hüseyn b. Abdillâh b. Alî b. Sînâ, *Mantıku'l-Meşrikıyyîn,* el-Mektebetü's-selefiyye, Kahire 1973, md: عدد دلالة اللفظ على المعنى s. 14-15.
[130] Muhammed Mustafa Vehbe ez-Zuhaylî, *el-Veciz fi Usuli'l-Fıkhi'l-İslami*, Dâru'l-Hayr, 2.bs. Dımaşk, 2006, c.2, 2/137.
[131] İbn Sînâ, *Mantıku'l-Meşrikıyyîn*, s.14-15.
[132] Besyûnî Abdülfettah Feyyûd, *İlmu'l-Beyân*, s.18-19.

b) Belâgat teriminin eş anlamlısı olarak kullanılmıştır. Yani Belâgat'ın tüm sanatlarını içine alan bir edebî terim olarak kullanılmıştır.[133] Ferrâ'nın *Me'ânî'l-Kur'ân* adlı eseri; Ebû Ubeyde'nin *Mecâzu'l-Kurân* adlı eseri; Câhız'ın *el-Beyân ve't-Tebyîn* adlı eseri, geniş ölçüde edebî üslûplarını ve sanatlarını inceleyen Beyân ilmini içeren ilk eserlerdir.

c) Belâgat ilmi, üç kısma ayrılmış ve sınırları belirlenmiştir. Sekkâkî, *Miftâḥu'l-'Ulûm* adlı eserindeki yeni görüşleri ile Belâgat ilmini üç bölüme ayırarak bu taksîmi ile belâgat çalışmalarında bir çığır açmıştır. Sekkâkî, Beyân ilmini, "هو علم أو يعرف به ايراد المعنى الواحد بطرق مختلفة في وضوح الدلالة عليه / *Bir manayı, kendisine açıkça delâlet etmede birbirinden farklı yollarla dile getirmenin kendisiyle öğrenildiği ilimdir"* şeklinde tanımlamıştır.[134]

1.6. Beyân İlminin Tarihî Gelişimi

İslâm fetihlerinin yaygınlaşması, İslâm'ın çeşitli milletler tarafından kabul edilmesi ve İslâm'ın çeşitli diller, kültürler ve medeniyetlerle karşılaşmasıyla büyük bir İslâm medeniyeti vücûda gelmiştir. Bu durumun getirdiği sonuçlardan biri de Arap dilinin bozulma endişesi ile Belâgat ilminin usûllerinin tedvîn edilmeye başlanmasıdır.[135]

Hicrî III. asırda, Belâgat araştırmaları sahasında eserleri özel önem taşıyan üç âlim ortaya çıkmıştır.

1. Beyân ilmi hakkında ilk konuşan kimselerden olan Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ'nın (ö. 209/824 [?]), *Mecâzü'l-Kurʾân* adlı eseri, Kur'ân-ı Kerîm'de geçen garîb kelime ve tabirlerin filolojik tefsiriyle Kur'ân'ın üslûp özelliklerinin ilk ele alındığı eserdir. *Mecâzü'l-Kurʾân*; *Sarf, Nahiv, Lügat* ve *İştikak* meseleleri yanında *Mecâz, Teşbîh, Temsîl, Kinâye, İ'câz, Hazf, Takdîm-Tehîr* gibi Belâgat'a dâir birçok

[133] Hasan Tabel, *es-Sûretu'l-Beyâniyye fi'l-Mevrûs el-Belâğî*, Mektebetu'l-İmân fi el-Mansûra, 1.bs., Kahire, 2005, s.7.
[134] Hatîb Kazvînî, *Telhîsu'l-Miftâh*, s.81.
[135] Yusuf Ebu'l-ʿAdûs, *Medhal ilel-Belâgati'l-Arabiyye*, Dâru'l-Mesîre li'n-Neşri ve't-Tevzî,1.bs., Ürdün, 2007, s.14.

teknik terimle birlikte şevâhid olarak değerlendirilmiş, Câhiliye ve İslâm dönemlerine ait zengin şiir hazinesine sahip olmasıyla Arap Dili ve Belâgatı çalışmaları için temel kaynaklardan biri olmuştur.[136]

2. Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhız (ö. 255/869). Bazı araştırmacılara göre Câhız, Belâgat'ın asıl kurucusu olarak sayılmaktadır. Câhız'ın *el-Beyân ve't-Tebyîn* ile *el-Hayevân* adlı eserleri pek çok Belâgat sanatı ve terimi içeren ilk edebiyat eserleridir.

3. İbnü'l-Mu'tez'in (ö. 296 /908) *el-Bedî'* adlı eseri, Arap belâgatına ve edebî sanatlara dâir kaleme alınmış ilk müstakil eserdir. Bedî' ilminin temellerini atan bir kitap olduğu için, Belâgat çalışmalarında bu eserin özel bir yeri vardır.

Hicrî IV. asırda Belâgat alanı ile ilgilenen âlimler arasında bulunan Kudâme b. Ca'fer (ö. 337 948 [?]), *Nakdü'ş-Şiʿr* adlı eserinde Bedî' terimini kullanmasa da Beyân ve Bedî' ilimlerinin konularıyla meselelerini birlikte inceler. Kudâme, yeni edebî sanatlar ortaya koyar ve çeşitli teknik terimler üretip bunların tanımını vermek suretiyle Arap Edebiyatının gelişimine katkıda bulunur. Ebû Hilâl el-Askerî'nin (ö.400/1009'dan sonra) Belâgat alanındaki *Kitâbü's-Sınâʿateyn* adlı eseri, nazım ve nesrin usûl ve kaidelerine dâir olduğu kadar Kur'ân'ın i'câzını ispat etmek için kaleme alınmış bir eserdir.[137]

Hicrî V. ve VI. asrın Belâgat üzerine yoğunlaşan âlimleri arasında Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib el-Bâkıllânî de (ö. 403/1013) bulunmaktadır. *İʿcâzu'l-Kur'ân* adlı eseri Kur'ân-ı Kerîm'in iʿcâzına ve Belâgat türlerine yer vermektedir.[138] İbn Raşîk el-Kayravânî, *el-'Umde fî Mehâsini'ş-Şi'r* adlı eseriyle Beyân ve Bedî' ilmine ait sanatların sistematik bir yapıya kavuşmasına katkı sağlayan bilginlerden biridir.[139]

Beyân ve Meânî ilimlerinin temellerini atan ve kendi otoritesini gösteren Abdülkāhir el-Cürcânî'nin (ö. 471/1078-79) telîf ettiği *Esrâru'l-Belâga* ve *Delâilü'l-İʿcâz*, bu alanda yazılan önemli eserlerden sayılmaktadır. Belâgat ilimlerinin (*Meânî*,

---

[136] Bkz. Adem Yerinde, "*Mecâzü'I-Kur'ân*", DİA, 2003, XXVIII /225-226.
[137] Bkz. Nasrullah Hacımüftüoğlu, "*Bedî'* ", DİA, 1992, V / 320-322.
[138] Bkz. Şerfettin Gölcük, "*İʿcâzü'l-Kurʾân*", DİA, 2000, XXI / 407.
[139] Bkz. M. Akif Özdoğan, "*el-Umde*", DİA, 2012, XLII / 146-147.

Beyân, Bedî') İslâm bilim tarihinde müstakil bir ilim olarak yerini alması, onun sayesinde olmuştur. Zemahşerî (ö. 538/1144) meşhûr *el-Keşşâf*'ında Belâgat'la ilgili bir bölüm ortaya koymamıştır. Fakat *el-Keşşâf*'ta âyetleri tefsîr ederken Belâgat kuralları çokça açıklığa kavuşturulmuştur. Eserinde Teşbîh, Mecâz, İstiâre ve Kinâye'nin bütün çeşitlerine şiirlerden örnekler vermiştir. Zemahşerî bu çalışmasıyla Belâgat yönünden Kur'ân'ın mucizelerini ortaya koymaya çalışmıştır. Zemahşerî, "Beyân ve Meʿânî ilimlerinin bilinmesi, Kur'ân'ı tefsîr etmenin önemli yollarından biridir" demiştir.[140]

Hicrî VII. Yüzyılda, Belâgat ilminde büyük bir isim olan Ebû Ya'kūb es-Sekkâkî (ö. 626/1229), Belâgat ilmindeki görüşlerine *Miftâhu'l-'Ulûm* adlı eserinin Meânî ve Beyân ilimlerine ayırdığı üçüncü bölümünde yer vermiştir. Sekkâkî, Belâgat ilminin çerçevesinin çizilmesinde ve Meânî ve Beyân ilimlerinin net çizgilerle birbirinden ayrılmasında büyük rol oynamıştır. Ancak *Miftâhu'l-'Ulûm*'da bazı edebî kusurların bulunduğu, gereksiz lafızlar ile lüzûmsuz uzatmalar ve kapalı manalar ihtivâ ettiği gerekçesiyle eleştiriye maruz kalmış.[141] Bu nedenle söz konusu eser üzerinde *telhîs*, *şerh* ve *hâşiye* düzeyinde birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların en önemlileri şunlardır: Kutbüddîn eş-Şîrâzî'nin (ö. 710/1311) *Miftâḥu'l-Miftâḥ* adlı şerhi.[142] Hatîb el-Kazvînî'nin (ö. 739/1338) *Telhîsu'l-Miftâh* adlı muhtasarı.

Hicrî VIII. yüzyılda Hatîb el-Kazvînî (ö. 739 /1338), Belâgat ilminin son şeklini almasında büyük rol oynamıştır. *Telhîsu'l-Miftâh* ve onun şerhi olan *el-Îzâh* isimli eserleri, Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-'Ulûm*'unun üçüncü kısmının özetidir. *Telhîsu'l-Miftâh* kitabı, geniş popülerlik kazanmış bir kitaptır.

Belâgat'ı öğrenmek ve öğretmek için ilk önce *Telhîsu'l-Miftâh* tercih edilir. *Telhîsu'l-Miftâh*'ta, kapalı ifade ve uzatmalar giderilip bilgileri düzenli bir şekilde sunmak amaçlanmıştır.[143]

---

[140] Ahmed Matlûb, *el-kazvînî ve Şüruhhu't-Telhîs*, Mektebetü'n-Nahda,1.bs., Bağdat, 1967, s. 219.
[141] Kazvînî, *Telhîsu'l-Miftâh*, s.5-6.
[142] Bkz. Mehmet Sami Benli, "*Miftâhu'l-ʿUlûm*", DİA, 2020, 30 /20-21.
[143] Ahmed Matlûb, *el-Kazvînî ve Şüruhu't-Telhîs*, s.162.

Sekkâkî, Beyân ilmini *Teşbîh*, *İstiâre*, *Mecâz* ve *Kinâye* olarak kısımlara ayırırken; Kazvînî, *Telhîs* eserinin "İlmu'l-Beyân" başlığı altında, İstiâre'yi Mecâz'ın içerisine dâhil ederek *Teşbîh*, *Mecâz* ve *Kinâye* şeklinde üç kısımda tasnîf etmiştir. Kazvînî'nin eserleriyle birlikte, artık Belâgat ilmi duraklama dönemine girmiş, bundan böyle şerh ve hâşiye dönemi başlamıştır. Kazvînî'nin eserleri üzerine çok sayıda *şerh*, *hâşiye* ve *muhtasar* yazılmıştır.[144]

Telhîsü'l-Miftâh üzerine yazılan şerhlerden bazıları şunlardır:

a) Teftâzânî (ö. 792 /1390), *el-Mutavvel fi'l-Meʿânî ve'l-Beyân* (*Şerhu Telhîsi'l-Miftâh, eş-Şerhu'l-Mutavvel, el-Mutavvel Şerhu Telhîsi Miftâhi'l-ʿUlûm).*

b) Teftâzânî, *el-Muhtasar* (*Muhtasarü'l-Mutavvel, eş-Şerhu'l-Muhtasar, Muhtasarü'l-Meʿânî*).

c) Ebû Hâmid Bahâüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkâfî es-Sübkî (ö. 773/1372), *Arusü'l-Efrâh fî Şerhi Telhîsi'l-Miftâh*.[145]

[144] Bkz. Nasrullah Hacımüftüoğlu, "*Beyân*", DİA,1992, VI/ 23.
[145] Bkz. Mehmet Sami Benli, "*Miftahu'l-Ulûm*", DİA, 2020, 30/20-21.

İKİNCİ BÖLÜM
KİNÂYE SANATININ TANIMI, GELİŞİM SÜRECİ VE ÇEŞİTLERİ

Çoğu âlim Kinâye'nin sarîhten (belîğ) daha etkili bir anlatım olduğu konusunda hemfikirdir. Hassas konular ancak Kinâye yoluyla ifade edilebilir. Şöyle bir örnek verilebilir.

İbnü'l-Esîr'in (ö.630/1233) "*el-Meselü's-Sâʾir fî Edebî'l-Kâtib ve Şâʿir*" adlı eserinde, Fars dilinden ilettiği bir hikâyede bunu görmek mümkündür. Hikâyeye göre, "Kisrâ'nın komutanlarından birisine, 'kral zaman zaman senin hanımına asılıyor' denilince, komutan hanımını terk eder ve yatağını ayırır. Bu durum daha sonra krala bildirilince, kral komutanı huzuruna çağırır ve ona şöyle sorar: "Duydum ki, senin tatlı bir kaynağın varmış, fakat sen ondan içmiyormuşsun, bunun sebebi nedir?". Komutan, kralına "O kaynağa bir aslanın uğradığını duydum ve korktum" der. Kral bu sözden hoşlanır ve ona ihsânda bulunur."[146] Burada komutan *kral*a *aslan* benzetmesi yaparak kinâyede bulunmuştur. Sebebi de içinde bulunduğu bu hassas durumdan kendini zarar görmeden kurtarmak ve kinâye yoluyla kendine bir çıkış yolu bulmaktır.

Kinâyenin kullanım amaçlarından biri de manayı güçlendirmek ile etkiyi artırmaktır. Özellikle ahlâk ve nasîhat konularında sıklıkla başvurulan sanatlardan biridir. Konuşan, bu üslûbu kullanarak işaret ettiği mananın önemine vurgu yapmakla dikkat çekmektedir.

Muhataplarının aklına zarîf ve daha tesîrli mana yerleştirmek gayesiyle, Peygamberimiz'in bir konuda bilgilendirmek ya da iyilikleri sevk etmek için çoğu zaman Kinâye'yi kullandığını görmekteyiz. Kinâye'nin incelikleri arasında Ebû Umâme'nin hadisleri de yer almaktadır.

---

[146] Ebu'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed İbnü'l-Esîr, *el-Meselü's-Sâʾir fî Edebi'l-Kâtib ve Şâʿir*, (thk. Ahmed elhûfî - Bedvî Tıbâne), Dâru'n- Nehdatü Mısr Matbaası li'n-Neşri ve't-Tevzî, Kahire, c. 4, 3/75.

Yetime iyi muâmelede bulunulması hakkında Peygamberimiz (s.a.s) buyurmuştur ki: " مَنْ مَسَحَ رَأْسَ يَتِيمٍ أَوْ يَتِيمَةٍ لَمْ يَمْسَحْهُ إِلَّا لِلهِ كَانَ لَهُ بِكُلِّ شَعْرَةٍ مَرَّتْ عَلَيْهَا يَدُهُ حَسَنَاتٌ / *Bir kimse sırf Allah rızâsı için bir yetîmin başını okşarsa, elinin dokunduğu her saç teline karşılık ona sevap vardır*."[147]

Hadisteki مَنْ مَسَحَ رَأْسَ يَتِيمٍ ifadesi, yetîme gösterilmesi gereken merhamet ve iyilikler hakkında kinâye olarak kullanılmıştır. Yetimin başının asıl anlamıyla okşanması câiz olmakla birlikte burada amaç yetime gösterilecek güzel davranışların önemine vurgu yapmaktır.

Kinâye, şer'î hükümlere bağlı konuları izah ederken, önemini daha da göstermiştir. Hassas konuları dile getirirken çirkin olan kelimeyi açıkça kullanmaktan kaçınarak başka bir kelime kullanmaktadır. En güzel örneklerden biri, Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*lerinde geçen hadise göre, Hz. Peygamber (s.a.s) ve Rifâ'a el-Kurazî'nin eşi arasındaki geçen bu diyalogtur.

"عن عائشةَ أنَّه سمِعها تقولُ : جاءتِ امرأةُ رفاعةَ القُرَظيِّ إلى رسولِ اللَّهِ صلَّى اللَّهُ عليهِ وسلَّمَ فقالت : إنِّي كنتُ عندَ رفاعةَ فبتَّ طَلاقي فتزَوَّجتُ عبدَ الرَّحمنِ بنَ الزُّبيرِ وإنَّما معَه مثلُ هُدبةِ الثَّوبِ ، فتبسَّمَ رسولُ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فقال : أتريدينَ أن ترجِعي إلى رفاعةَ لا حتَّى تذوقي عُسَيلتَهُ ويذوقَ عُسَيلتَكِ.

Hz. Aişe'den (r.anhâ); Rifâ'a el-Kurazî'nin eşi Rasûlüllah'a (s.a.s) gelerek, 'Yâ Rasûlallah! Rifâa beni boşadı ve (üç talâkla) kesin boşadı. Sonra ben Kurazî Abdurrahman b. ez-Zebîr ile evlendim. Fakat Abdurrahman'ın erliği elbise ucu gibi(gevşek)dir (cinsel ilişki görevini yapamıyor)' dedi. Onun bu sözü üzerine Hz. Peygamber (s.a.s) gülümsedi ve sonra; 'Sen Rifâa'ya dönmek mi istiyorsun? Sen diğer kocanın balcağızını tatmadıkça, o da senin balcağızını tatmadıkça, bu olamaz.' buyurdu."[148]

Hadis, üç talâkla boşanan eşlerin tekrar evlenebilmeleri için belirli şartlar gerektiğini anlatır. Eski kocaya nikâhla dönebilmenin en önemli şartı, kadının başka birisi ile evlenip zifafın gerçekleşmesi (cinsel ilişki kurması), sonra normal bir şekilde

[147] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, (thk. Şuayb el-Arnavut ve diğerleri), Müessesetü'r-Risâle, 1.bs., 2001, c.50, 36/ 474.
[148] Ahmed b. Hanbel, *age*, 40/ 117; bkz. Buhârî, Şehâdât, no.2639; Müslim, Nikâh, no.1433.

boşanmaları veya kocasının ölmesidir. Hadisteki bazı ifadeleri izah etmek için kinâye üslûbuna başvurulduğunu görmekteyiz.

Buna göre, hadiste eşlerin birbirlerinin تذوقي عُسَيلتَهُ ويذوقَ عُسَيلتَكِ / *balcağızını tatmaları* ifadesi *cimâ'*dan (cinsî ilişki) kinâyedir.[149] Ayrıca هُدبةِ الثَّوبِ / *elbise ucu* ifadesi de kocanın *tenâsül uzvu*ndan kinâyedir. Burada utanç verici ifadeler, kinâye yoluyla aktarılmıştır.

2.1. Kinâye Sanatının Tanımı

Kinâye, كنى / *k-n-y* kökünden türetilmiş bir mastar olup sözlükte gizlemek anlamında kullanılmaktadır. كنّيت الشيء / *O şeyi gizledim (örttüm)* demektir.[150] Kinâye, أن تَتَكَلَّمَ بشيءٍ وأُنتَ تُرِيدُ غيرَهُ / *Bir şeyi kendisine delâlet eden lafzın dışında başka bir lafızla ifade etme*k manasına gelir. [151] Bir şeyi başka bir şeyle gizlemek anlamına da gelen Kinâye kelimesi edebî sanat olarak "örtülü anlatım" demektir. Kinâye'yi Türkçe'de *dolaylı anlatım*, *üstü kapalı anlatım*, *örtülü anlatım* gibi ifadelerle karşılamak mümkündür.

Örneğin birisi hakkında hem Arapça'da hem de Türkçe'de kullanılan فلان مبسوط اليد / *eli açık* ifadesi o kişinin cömert olduğunu; فلان مغلول اليد /*eli sıkı* ifadesi ise onun cimri olduğunu anlatır. إياك وعقيلة الملح / *Tuzun incisinden sakın* şeklindeki Arap atasözü de, *kötülüğün kökeninde bulunan güzel kadın* hakkında kinâyedir.[152] Çünkü عقيلة الملح deniz incisi iyidir ancak yeri tuzludur. لبس له جلد النمر / *Onun için leopar derisi giydi* sözü de düşmanlıktan kinâyedir.

---

[149] Ebû İbrâhîm İzzüddîn Muhammed b. el-İmâm İsmâîl Emir es-San'ânî, *Sübülü's-Selâm (Şerhi Bulugi'l-Meram min Cem'i Edilleti'l-Ahkam*), (thk. İsâm es-Sibâbtî–. İmâd es-Seyyid), Dâru'l-Hadîs,5.bs., Kahire, 1997, c.4, 2/188.
[150] İbnü'l-Esîr, *el-Meselü's-Sâʾir fî Edebi'l-Kâtib ve Şâʿir*,2/183.
[151] Mecduddin Muhammed b. Ya'kûb Fîrûzâbâdî, *el-Kamusü'l-Muhit*, (thk. Mektebu't-tahkîki't-turâsi fî müesseseti'r-risâle), Müessesetü'r Risâle, 8.bs., Beyrût, 2005, s.1329; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, s.233; Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitabü'l-'Ayn*, 5/411.
[152] Ziyâeddin İbnü'l-Esîr, *el-Meselü's-Sâʾir fî Edebi'l-Kâtib ve Şâʿir*, s.194.

İbn Fâris'e göre Kinâye, كنو / *k-n-v* kök harflerinden türetilmiştir. Bunun da bir ismin bir başka isimle örtülüp, gizlenmesi anlamına geldiği belirtilmiştir. Delil olarak Ebû Ziyâd'a ait beyit gösterilmiştir.

وإني لأَكني عن قَذُورٍ بغَيْرِها وأُعْرِبُ أَحْياناً بها فأُصارِحُ

Ben Kazûr'u (kadın adı) başka bir ad ile anarım,
Bazen de kurala uyar, açıkça söylerim.

İbn Fâris'e göre, burada şâir kinâyenin zıddının *tasrîh* (açık ifade) olduğunu belirtmiştir. Beyitteki kadının ismi bir başka isimle örtülür, bu nedenle buna الكُنْيَةُ / *künye* denir.[153] الكُنْيَةُ / *Künye* de kinâye lafzıyla aynı köktendir.

Lisânü'l-Arab'ta الكُنْيَةُ / *künye* üç şekilde açıklanmaktadır. *İlk olarak,* çirkin kelime yerine başka bir kelime kullanmaktır. *İkincisi,* bir adamı hürmet ve yüceltmek amacıyla adı yerine künyesiyle anmaktır. *Üçüncüsü* künye adın yerini alır. Bu nedenle Abdüluzzâ, "Ebû Leheb" olarak bilinip bu lâkabı ile tanındığı için Allah onu "Ebû Leheb" şeklinde andı. Bu durumda *Kinâye,* bir şeyi kendisine delâlet eden lafzın dışında başka bir lafızla ifade etmek manasına gelir.[154]

Takıyyüddîn Sübkî (756 /1355), *el-Igrîd fil-Hakikat-i vel-Mecâzi vel-Kinâyeti vet-Ta'rîd* adlı eserinde şöyle der: *Kinâye*, söz içinde geçen asıl anlamın yanında bir başka lâzımî mananın anlatıldığı kelimedir.[155]

2.2. Kinâye Sanatının Rükünleri

Kinâye, biri kendisiyle kinâye yapılan *lafız*, diğeri de kendisi hakkında kinâye yapılan *anlam* olmak üzere iki kısımdan meydana gelir.

[153] İbn Fâris, *Muʿcemü Mekayîsi'l-Lüga*, 5/139.
[154] İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 15/233.
[155] Süyûtî, *el-İtkān*, 3/ 164.

2.2.1. Meknî bih / المكنيّ به

Meknî bih, kendisiyle kinâye yapılan *lafız*dır (*melzûm*). Burada kelime asıl ve gerçek anlamda kullanılır (*Birincil anlam*).

2.2.2 Meknî anh / المكنيّ عنه

Kinâye ile işaret edilen ve kastedilen *mana*dır (*lâzım*). Söz içinde geçmeyen manadır (*İkincil anlam*). Başka bir ifadeyle, cümlede zikredilmeyen ancak asıl kastedilen anlamdır.

Örneğin birisi hakkında söylediğimiz "فلان يده طويلة / *falancanın eli uzundur*" ifadesi, hem gerçek (asıl) hem de lâzımî manaya gelebilir. Yani eli gerçekten fiziksel olarak uzun olabilir, ancak burada kastedilen lâzımî mana ise hırsızlıktır. İşte bu kinâye olup burada hakîkî lafız kasıt irâdesini nefyetmez. Dolayısıyla kinâyeyi mecâzdan ayıran fark sözün hem *hakîkî* (مكني به) hem *lâzımî* manasının (مكني عنه) hamledilebilir olmasıdır. Tabîî ki, hakîkî manasına da gelebilecek şekilde herhangi bir karîne bulunmamak şartıyla bu mümkündür.

Dolayısıyla kinâye, gerçek anlamı değil, gerçek anlamın kapsadığı anlamı ifade eden bir sanattır. Aynı zamanda hakîkî lafız kastetme iradesini nefyetmez.

Örneğin "وَيَوْمَ يَعَضُّ الظَّالِمُ عَلٰى يَدَيْهِ / *o gün, (dünyada) haktan sapmış kişi ellerini ısırır…*"[156] Buradaki gerçek (asıl) mana, kişinin ellerini ısımasıdır. Ancak lâzımî mana ise o gün duyulacak pişmanlıktır.

وَيَوْمَ يَعَضُّ الظَّالِمُ عَلٰى يَدَيْهِ	⟶	الندم
(Asıl mana / Melzûm)	⟶	(Lâzımî mana)
Meknî bih		Meknî anh

[156] Furkân 25/27.

Nitekim kinâyede intikal lâzımdan melzûmadır.[157]

Aynı şekilde "ابي نظيف اليد / *Babamın elleri temiz*" ifadesinde hem gerçek hem de lâzımî anlam bulunabilir. Buradaki gerçek anlam ellerin yıkanmış ve temiz olması, lâzımî mana ise dürüstlük ve iffettir.

Görüldüğü gibi Beyân âlimlerine göre kinâye'nin iki anlamı vardır. Biri gerçek (aslî) anlam, diğeri de lâzımî anlam. Cümle içinde geçen asıl ve gerçek anlamındaki unsura المكني به *Meknî bih*, kendisine işaret edilen mana ile söz içinde geçmeyen lafza da (lâzımî anlam) المكني عنه *Meknî anh* adı verilir. Dolayısıyla *Kinâye*, gerçek anlamı değil, lâzımî anlamı ifade eder. Aynı zamanda hakîkî lafız, kasıt iradesini nefyetmez.

Belâgat İlminde, Beyân âlimlerince Kinâye'nin ıstılâhî manası için şu tarifler verilmiştir.

Kinâye, " لفظ أطلق وأريد به لازم معناه، مع جواز إرادة ذلك المعنى / *asıl anlamın kastedilmesi câiz olmakla birlikte lâzımî anlamın yüklendiği ve kastedildiği sözdür."*[158]

Zerkeşî'ye göre *Kinâye*, " الدَّلَالَةُ عَلَيْهِ مِنْ غَيْرِ تَصْرِيحٍ بِاسْمِهِ / *Bir şeyi ismi ile açıkça anmaksızın işaret (delâlet) etmek demektir."*[159]

2.3. Kinâye Sanatının Gelişim Süreci

2.3.1. Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ (ö. 209 / 824 [?])

Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ, *Mecâzü'l-Kur'ân* adlı kitabında, Kinâye'nin tanımını ilk sunan kişidir. Ebû Ubeyde *zamir* için kinâye terimini

[157] Sekkâkî, *Miftâhu'l-ʿUlûm*, s.403.
[158] Abdulaziz Atik, *kitap İlmü'l'- Beyân*, Dâru'n-Nehdatü'l-Arabiyye li'n-Neşri ve't-Tevzî, Beyrut 1982, s.203.
[159] Zerkeşî, *el-Burhan fi Ulumi'l-Kur'ân*, 2/301.

kullanmıştır. Delil olarak şu âyetleri örnek vermiştir. "كلُّ مَنْ عَلَيْها فانٍ / *Yeryüzünde bulunanların hepsi fânîdir*."[160] Âyetteki zamirin yeryüzünden kinâye olduğunu söyler. "حَتَّى تَوارَتْ بِالْحِجابِ / *Karanlığın perdesiyle gizlendi*."[161] âyeti ise güneş ile ilgilidir. "كَلَّا إذا بَلَغَتِ التَّراقِيَ / *Hayır artık çok geç! Can boğaza gelip dayandığında*."[162] âyetinin de rûh hakkında olduğunu belirtmiştir.

Ona göre *Kinâye*, ibârede açıkça zikretmeksizin konuşmanın siyâkından anlaşılan şeydir.[163]

2.3.2. Câhız el-Kinânî (ö. 255 / 869)

Câhız, kinâyeyi genel anlamıyla ele almıştır. Ona göre *Kinâye*, şartlar gerektirdiğinde, durumu açık değil kapalı, doğrudan değil dolaylı olarak ifade etmektir. Câhız'a göre konu kinâye gerektiriyorsa yapılmalıdır. Şayet yapılmazsa bu bir hata olur.[164]

2.3.3. Kudâme b. Ca'fer (ö. 337 / 948 [?])

Kudâme b. Ca'fer, kinâye kavramı yerine *irdâf* terimini kullanmıştır. Ona göre, *İrdâf* şâirin istediği manalardan birini kasdetmesi, bunu yaparken de istediği manaya delâlet eden lâfzı kullanmayıp kastettiği mananın redîfi olan veya bu manaya tâbi bir anlamı işâret eden lâfzı kullanmasıdır.[165]

*İrdâf*ın güzel örneklerinden biri Rahmân Sûresi'ndedir. Sûrede hûrîler tasvîr edilirken عفيفات / *iffetli kadınlar* kelimesi yerine "قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ / *Gözlerini*

[160] Rahmân 55/26.
[161] Sâd 38/32.
[162] Kıyâmet 75/ 26.
[163] Abdulaziz Atik, *İlmü'l'- Beyân*, s.204.
[164] Abdulaziz Atik, *age*, s.204-205.
[165] Ebu'l-Ferec Kudâme b. Ca'fer b. Kudâme, *Nakdü'ş-Şi'r*, Al-Jawaeb Matbaası- Konstantiniyye, 1.bs., Bab: باب المعاني الدال عليها الشعر, s.57.

kocalarından başkasına çevirmeyen kadınlar"[166] ifadesi kullanılmıştır. Bu da iffetli olmanın bir neticesi olduğu için *irdâf*tır.

2.3.4. İbn Fâris (ö. 395 / 1004)

İbn Fâris'e göre, kelimenin kökeni كَنَوَ / *k-n-v*'dir. Buna göre *Kinâye*, " تَوْرِيَةٍ عَنِ اسْمٍ بِغَيْرِهِ / *bir ismin başka bir isimle örtülüp gizlenmesi*" demektir.[167]

İbn Fâris'in *es-Sâhibî fî Fıkhi'l-Luga* adlı eserinde belirttiğine göre kinâye iki maksatla kullanılır. Ya bir kelimeyi daha güzeliyle ifade etmek ya da anılan kişiye hürmet için kullanılır. Örneğin, Nisâ Sûresi'nde "أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ / *yahut biriniz tuvaletten gelmişse...*"[168] âyetinde bevlden kinâye olarak gâit kelimelerini kullanmıştır. Gâit kelimesi aslında güven duyulan yer manasınadır. "كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ / *ikisi de yemek yerler"*[169] âyetinde Hazret-i Meryem ve oğlunun beşeriyetin muktezası olarak yemek yedikten sonra tuvalet ihtiyacını gidermesi (kadâi hace) kinâye olduğu söylenmiştir.[170]

2.3.5. Abdülkāhir el-Cürcânî (ö.471 / 1078-79)

Abdülkāhir el-Cürcânî, *Delâilü'l-İʿcâz*'ında *Kinâye*'yi şöyle tarif eder: "Konuşan kimsenin, bir anlamı ifade etmek istediğinde bunu dildeki vaz'edilmiş lafzıyla değil de redifi olan başka bir anlamı delil getirerek asıl kastettiği anlamı işaret etmesidir."

Mesela, فلان طَويلُ النِّجاد, *kılıç bağı uzun kişi* anlamına gelir. Ancak bu söz aynı zamanda bu kişinin *uzun boyluluğuna* da işaret eder. Çünkü kılıç bağının uzun olması, uzun boylu olmayı gerektirir. فلان كثيرُ رمادِ القِدْر sözü, *o külü bol bir kişidir* anlamına gelir. Burada kül lafzı cömert anlamından kinâyedir. Çünkü çok kül, ateşin çokluğuna

[166] Rahmân 55/56.
[167] İbn Fâris, *Mu'cemü Mekâyisu'l-lüga*, 5/139.
[168] Nisâ 4/43.
[169] Mâide 5/75.
[170] İbn Fâris, *es-Sahibî fi Fıkhi'l-Lüga*, s.200-201.

işaret eder ve çok ateş yakmak, o evde çok yemek piştiğine işaret eder. Yani çok misafir ağırlaması, bunun delâleti bu kişinin cömert olmasının göstergesidir.[171]

2.3.6. Zemahşerî (ö. 538 / 1144)

Zemahşerî'ye göre *Kinâye,* bir kelimeyi asıl (vaz') manası dışındaki bir kelime ile ifade etmektir.[172]

Ayrıca Zemahşerî, bazı âyetleri tefsîr ederken istisnâî bir tür kinâyeden söz eder. Buna göre cümlelerde gerçek veya mecâzî anlam söz konusu olmadan, cümlelerin bütününün kinâye olduğunu ifade eder.

Ona göre "الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى / *Rahmân olan Allah arşa istivâ etmiştir.*"[173] Âyetinde istivâ mülkten kinâyedir. Çünkü arş üzerine istivâ etmek ancak Mâlik olan Allah'a mahsûstur. "وَالأَرْضُ جَمِيعاً قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَالسَّمَاوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ / *Kıyamet gününde bütün dünya O'nun avucundadır, gökler de O'nun kudretli elinde dürülüp bükülmüştür.''*[174] âyetindeki *kabza* (avuç tutamı), *yemin* (sağ el), *matviyyât* (dürülme) kelimelerinde gerçek veya mecâzî anlam söz konusu olmadan, cümlelerin bütününün kinâye olduğu görüşündedir. Buna göre cümle, Allah'ın kudret ve azametinden kinâyedir.[175]

2.3.7. Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî (ö. 626 / 1229)

Ebû Ya'kûb es- Sekkâkî'ye göre *Kinâye,* zikredilenin zikredilmeyene (metrûk) ulaşması için bir sözün açık ifadesini bırakıp, onun lâzımını söylemektir.

Buna göre فلان طَويلُ النَّجاد / *kılıç bağı uzun bir kişi* sözündeki kinâye, o kişinin uzun boylu olmasıdır. Ancak bu örneklerde hakîkî mana, adamın gerçekten uzun bir

[171] Cürcânî, *Delâilü'l-Iʿcâz,* 1/66.
[172] Süyûtî, *el-İtkān*, 3/163.
[173] Tâhâ 20/ 5.
[174] Zümer 39/67.
[175] Süyûtî, *age*, 3/162.

kılıç bağına sahip olmasıdır. Çünkü kinâyeli ifadede hakîkî manayı düşünmeye engel olacak bir karînenin bulunmaması şartı vardır.[176]

2.3.8. İbnü'l-Esîr (ö. 630 / 1233)

İbnü'l-Esîr'e göre, hakikat ve mecâz arasında ortak bir vasfa sahip ve her ikisine de hamledilmesi mümkün olan bir manaya delâlet eden her lafza *Kinâye* denir.[177]

Örneğin, "Zeyd aslandır" denildiğinde, mecâz anlamıyla cesareti bakımında Zeyd aslana benzetilmiş olur. Ancak bu sözün hakiki anlama gelmesi muhaldır, çünkü Zeyd bir hayvan değildir. Nitekim İbnü'l-Esîr'e göre kinâyenin gerçekleşmesi için hakikat ve mecâz arasında ortak bir vasfa sahip olması gerekir. Nitekim hakikat ve mecâz arasında ortak bir vasfa delil olarak şu âyeti örnek vermiştir:

"إِنَّ هذا أَخِي لَهُ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَعْجَةً وَلِيَ نَعْجَةٌ واحِدَةٌ" / *Şu adam benim kardeşim. Onun doksan dokuz koyunu, benim ise bir tek koyunum var.*"[178] *Na'ce* (koyun) kelimesi kadından kinâyedir.[179] Buradaki ortak vasıf ise tenîstir(dişilik). Mana burada hakikate de mecâza da hamledilebilir.[180]

2.3.9. Hatîb el-Kazvînî (ö.739 / 1338)

Hatîb el-Kazvînî'nin, *Telhîsü'l-Miftâh'*ındaki yaklaşımına göre, kinâyede asıl anlamının kastedilmesi câiz olmakla birlikte, daha çok (asıl) anlamının gereği kastedilen sözdür. Böylece, anlamın kendisinin değil gereğinin kastedilmesi yönünden

[176] Sekkâkî*, Miftâhu'l-ʿUlûm*, s.402.
[177] İbnü'l-Esîr, *el-Meselü's-Sâʾir fî Edebi'l-Kâtib ve Şâʿir*, 3/52.
[178] Sâd 38/23.
[179] Zerkeşî, *el-Burhan fi Ulumi'l-Kur'ân*, 2/ 302; Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl*, 3/151.
[180] İbnü'l-Esîr, *el-Meselü's-Sâʾir fî Edebi'l-Kâtib ve Şâʿir*, 3/52.

mecâzdan farkı ortaya çıkmış olur. Kinâyede intikalin lâzımdan melzûma, mecâzda ise melzûmdan lâzıma olması söz konusudur.[181]

2.3.10. Ahmed el-Hâşimî (ö.1362 / 1943)

Bize göre günümüzde en çok kabul gören Kinâye tanımı Ahmed el-Hâşim tarafından konulmuştur. Ona göre *Kinâye*, gerçek (asıl) manayı düşünmeye engel olacak bir karîne bulunmamak şartıyla, bir sözü gerçek manasına da gelebilmek üzere, onun dışında kullanmaktır.[182]

Kinâye'nin yukarıda aktardığımız bütün tanımlarına göre, onu tanımlama gelişiminin üç aşamadan geçtiğini görmekteyiz.

Birinci aşama: Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ ile başlayıp Cürcânî'ye kadar olan dönemdir. Bu dönemde genel olarak Kinâye tanımının ele alındığını görmekteyiz. Bunlar genelde spesifik olmayan tanımlardır. Bunun sebebi, bu dönemde belâgat üslûplarının iç içe olmasıdır. Ancak Cürcânî sayesinde, Belâgat ilimleri (*Meânî, Beyân, Bedî'*) İslâm bilim tarihinde müstakil bir ilim olarak yerini almış ve böylece Kinâye'nin tanımı genel hatlarıyla belirlenmiştir. *Kinâye*, konuşanın bir anlamı ifade etmek istediğinde bunu dildeki vaz'edilmiş lafzıyla değil de redifi olan başka bir anlamı delil getirerek asıl kastettiği anlamı işaret etmesi şeklinde tanımlamıştır. Buna göre, mesela "فلان طَويلُ النَّجاد / *kılıç bağı uzun kişi*" sözü, bu kişinin uzun boyluluğuna da işaret eder.

İkinci aşama: Kinâye tanımının başka bir yönünü ortaya koyan İbnü'l-Esîr'dir. Ona göre *Kinâye* hakikat ve mecâz arasında ortak bir vasfa sahip olup her ikisine de hamledilmesi mümkündür. Ancak hakikat ile mecâzın ortak vasfa sahip

[181] Kazvînî, *Telhîsü'l-Miftâh*, s.111; Abdulaziz Atik, *kitap İlmü'l'- Beyân*, s.55. Ayrıca Bkz. Menderes Coşkun, "*Kinâyenin Belâgat Kitaplarındaki Seyri ve Onu Yeniden Anlama ve Sunma Denemesi*", Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı, Sayı: 44, 2008, s.63.
[182] Ahmed b. İbrâhîm b. Mustafâ el-Hâşimî, *Cevâhirü'l-Belâga fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*, (thk. Yusuf es-Sumeylî), el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, s.287-288.

olmalarını zorunlu kıldığı için, İbnü'l-Esîr'in verdiği tanımda daralma söz konusudur. Çünkü bu şarta göre tanım, geçerli olmayan her şeyi dışlar.

Üçüncü aşama: Bu aşamada artık Kinâye hakkında söylenmiş en kapsamlı tanım belirlenmiş, ayrıca Kinâye'nin kısımları tasnîf edilmiştir. Bu aşama Sekkâkî ile başlamış, Kazvînî'den itibaren de sistemleştirilmiştir.

Sekkâkî'ye göre *Kinâye,* zikredilenden zikredilmeyene (metrûk) ulaşmak için sözün açık ifadesini bırakıp onun lâzımını söylemektir. Başka bir deyişle *Kinâye,* bir şeyi açıkça zikretmeksizin onun lâzımını zikretmektir. Bu tanımı, Kazvînî daha esnek hâle getirir. Ona göre kinâyede asıl anlamın kastedilmesi câiz olmakla birlikte, *Kinâye* (asıl) anlamın gereğinin kastedildiği sözdür. Böylece kinâye anlamının gereğinin kastedilmesi yönünden mecâzdan farklılaşır. *Kinâye* ile *mecâz,* kinâyede intikalin lâzımdan melzûma, mecâzda ise melzûmdan lâzıma olmasıyla ayırt edilir.

Kinâye'nin tanımını en basit ve sâde şekilde veren âlimlerden biri Ahmed el-Hâşimî'dir. Hâşimî, Kazvînî'nin tanımından yola çıkarak karîne lafzına ilâve yapmıştır. Ona göre *Kinâye*, " لفظ أريد به غيرُ معناهُ الذي وضع له، مع جواز إرادة المعنى الأصلي لعدم وجود قرينة مانعة من إرادته / *Gerçek (asıl) manayı düşünmeye engel olacak bir karîne bulunmamak şartıyla, bir sözü gerçek manasına da gelebilmek üzere, onun dışında kullanmaktır.*"

2.4. Kinâye Sanatının çeşitleri

2.4.1. Meknî anh'a Göre Kinâye Çeşitleri

Belâgat âlimlerine göre Meknî anh bakımından Kinâye; *mevsûftan*, *sıfattan* ve *nisbetten* olmak üzere üç kısma ayrılır.[183]

[183] Sekkâkî, *Miftâhu'l-ʿUlûm*, s.403-407; Kazvînî, *Telhîsü'l-Miftâh*, s.112-113.

2.4.1.1. Mevsûftan Kinâye

Bu çeşit Kinâye'de kendisiyle kastedilen sıfat ve/veya nisbet değil *mevsûf*tur. Mevsûftan Kinâye de ikiye ayrılır:

a. كناية عن معنى واحد / *Tek Anlamlı Kinâye*. Bu tür kinâye, asıl mana ile kastedilen mana arasındaki intikalin vâsıtasız yapıldığı kinâyedir. İnsanlar tarafından maksadın kolayca anlaşılabildiği açık bir kinâye çeşididir. Yani mevsûfa ulaşmak için onunla ilgili bir sıfatı kinâye yoluyla zikretmektir. Şâirin sözü gibi:

الطَّاعِنِينَ مَجَامِعَ الأَضْغَانِ / *Kinlerin toplandığı yere saplananlar*.[184]

مَجَامِعَ الأَضْغَانِ / Kinlerin toplandığı yer *kalplerdir*.

Kinlerin toplandığı yer ifadesi tek bir mana ifade eden sıfattır ve mevsûfu olan kalplerden kinâyedir.

b. كناية مجموع معان / *Çok Anlamlı Kinâye*. Birtakım anlamların toplamı olan kinâyedir.

İnsandan kinâye olarak söylediğimiz "حي مستوي القامة، عريض الأظفار / *boyu düzgün, tırnakları geniş canlı*" sözümüz gibi.

2.4.1.2. Sıfattan Kinâye

Kendisiyle bir *sıfat* kastedilen kinâyedir. *Cömertlik* ve *uzun boyluluk* gibi. Bu da *yakın* ve *uzak* olmak üzere ikiye ayrılır.

a. الكناية القريبة / *Yakın Kinâye*. Asıl mana ile, kastedilen mana arasındaki intikalin vâsıtasız olduğu kinâyedir. Bu tarz kinâye, ya "طويل النجاد / *uzun boylu*" örneğindeki gibi *açık* ya da "عريض القفا / *kalın kafalı*" örneğindeki gibi *kapalı* olur.

[184] Amr b. Ma'dîkerib ez-Zübeydî, Muhadramûn şairlerinden olan cengâver sahâbî.

b. الكناية البعيدة / *Uzak Kinâye*. Asıl mana ile, kastedilen mana arasındaki intikalin zincirleme vâsıtası olduğu kinâyedir. "رَجُلٌ كَثيرُ الرَّماد / *Külü çok adam*" sözü, *misafirperver (cömert) kimse*den kinâyedir. Zira külün çokluğundan tencerelerin altında çok odun yakıldığı, ondan pişirdiği yemeklerin çokluğu, ondan da yiyenlerin çokluğu anlaşılır. Oradan da asıl maksada yani misafirperverliğe intikal edilir.

Uzak kinâyede iki unsur arasındaki irtibat ve bağlar (vesâit) birden çok olur. "رَجُلٌ كَثيرُ الرَّمادِ / *Adamın külü çok*" dediğimiz zaman, bu *cömertlikten* kinâyedir. Bu kinâyeyi zihnimize ulaştırmak için bağlar (vesâit) çoktur. Bunu aşağıdaki şekilde göstermek de mümkündür:

Külü çok ⟶ ateşi çok ⟶ pişirdiği yemek çok ⟶ misafiri çok ⟶ cömert.

2.4.1.3. Nispetten Kinâye

Kendisiyle bir nispet kastedilen kinâyedir. Şâirin şu sözü gibi:

إنَّ السَّماحَةَ وَالمُروءَةَ وَالنَّدى في قُبَّةٍ ضُرِبَت عَلى ابنِ الحَشرَجِ

Şüphesiz ki cömertlik ve erdem,
İbnü'l-Haşrec'in üzerine kurulmuş olan kubbenin içindedir.[185]

Şâir burada cömertlik, erdem gibi güzel vasıfları açıkça beyân etmeden "onun üzerine kurulmuş kubbede" ifadesini kullanarak kinâye yoluyla bunu İbn Haşrec'e nisbet etmiştir.

Yine, المجد بين ثوبيه، والكرم بين برديه

Onur onun elbisesinin içinde, cömertlik de iki cübbesi arasındadır, sözü gibi.[186]

[185] Şair Ziyâd el-A'cem.
[186] Bahâüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkâfî es-Sübkî, *Arûsü'l-Efrâh fî Şerhi Telhîsi'l-Miftâh*, (thk.Abdulhamid Hindâvî), el-Mektebetü'l-'Asriyye,1.bs, Beyrut 2003, c.2, 2/214- 215.

2.4.2. Meknî bih'e Göre Kinâye Çeşitleri

2.4.2.1. Ta'rîz

Ta'rîz, الدلالة على المعنى من طريق المفهوم / bir şeye mefhûm yoluyla delâlet eden bir söz söylemektir.[187]

Zemahşerî'ye (ö.538/1144) göre *ta'rîz,* " أن تذكر شيئا تدل به على شيء لم تذكره / bir şeyi, söz edilmeyen bir şeye delâlet edecek biçimde zikretmektir". Diğer bir ifadeyle, kelimenin zikredilen mana dışında ve zikredilmeyen bir manada kullanılmasıdır. Muhtaç bir kimsenin yardım isteyeceği kişiye "Sana selâm vermek için geldim" demesi buna örnektir.[188]

Takıyyüddîn es-Sübkî'ye göre *ta'rîz,* فهو لفظ استعمل في معناه للتلويح بغيره / başka bir şeyi îmâ etmek ve/veya ona gönderme yapmak üzere, kelimenin kendi manasında kullanılmasıdır. "قَالَ بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَٰذَا فَاسْأَلُوهُمْ / *Bu işi şu büyükleri yapmıştır, konuşabiliyorlarsa onlara sorun!*"[189] âyetinde olduğu gibi. Âyetteki eylem, ilâh olarak görülen putların en büyük olanına isnâd edilmiştir. Hz. İbrâhîm'in kurgusuna göre, büyük put, kendisiyle birlikte küçük putlara da tapılmasına kızmış görünmektedir; bu yüzden onları kırmıştır. Bu âyette, putların, ilâh olarak kendilerine ibâdet edilmesinin doğru olmayacağına yönelik putperestlere îmâ vardır. Putlara ibâdet etmenin yanlışlığına göndermede bulunulmuş ve konu başka bir yöne çevirilmiştir. Böylece onlar, büyük putun bu fiili yapamayacağını, gerçek ilâhın böyle bir acizlik göstermeyeceğini idrâk etmişlerdir.[190]

---

[187] Zerkeşî, *el-Burhan fi Ulumi'l-Kur'ân*, 2/311.
[188] Zemahşerî, Ebu'l-Kāsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî, *el-Keşşâf an Hakā'ıkı Gavâmizi't-Tenzîl*, Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, 3.bs., Beyrut, 1987, c.4, 1/283; Süyûtî, *el- İtkān*, 3/ 163.
[189] Enbiyâ 21/63.
[190] Süyûtî, *age*, 3/164.

2.4.2.2. Telvîh

Telvîh lügatta, هو أن تشير على غيرك عن بعد / uzaktaki birilerine işaret etmek demektir. Istılah olarak, eğer kinâyede asıl anlam ile kastedilen kinâyeli anlam arasındaki vâsıtaların çokluğu sebebiyle mesafe uzak olursa bu çeşit kinâyeye *telvîh* adı verilir.[191]

Örneğin, "كثير الرماد / *külü çok*" ifadesi bu türdendir.[192]

Külü çok ⟶ ateşi çok ⟶ pişirdiği yemek çok ⟶ misafiri çok ⟶ cömert.

Başka bir örnek olarak aşağıdaki beyit verilebilir:

وما يَكُ فِيَّ مِنْ عَيْبٍ فَإني جَبَانُ الكَلْبِ مَهْزُوْلُ الفَصِيلِ

Benim kusurum yoktur, zira ben,
Köpeği korkak, yavru devesi de zayıf olan bir kimseyim.[193]

Bu beyitteki جَبَانُ الكَلْبِ / *köpeğin korkak olup* havlamaması, eve gelen giden misafirlerin kalabalık olup köpeğin alışması sebebiyledir. Bu da ev sahibinin cömertliğini ve misafirperverliğini gösterir. Aynı şekilde مَهْزُوْلُ الفَصِيلِ / *yavru devenin zayıf olması*, anne sütünden mahrûm kalması sebebiyledir. Annesi yoktur, çünkü burada ev sahibinin misafirlere ikramda bulunmak için anne deveyi kestiğine işaret vardır. Bu sebeple devesinin yavrusu zayıf duruma düşmüştür. Burada vâsıtaların çokluğu sebebiyle telvîh sanatı yapılmıştır.

2.4.2.3. Remiz

Remz, lügatta, أن تشير إلى قريب منك خفية، بنحو شفة أو حاجب / yakında olan birine kaş-göz ile gizli bir şekilde işârette bulunmak demektir. Istılahta *remz*, vâsıtaların az,

[191] Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhirü'l-Belâga*, s.289.
[192] Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, s.411.
[193] Muhammed Ahmed kasım, *Ulum el- Belâga (Bedî, Beyân ve Me'ânî)*, Müessese al-hadisa lil-Kitab,1.bs., Lübnan, 2003, s.249; Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, s.405.

mananın da kapalı olduğu durumlardaki kinâyedir. Örneğin, عريض القفا / *kalın kafalı* ifadesi, *ahmaklıktan/aptallıktan* kinâyedir. Bu örnekte görüldüğü gibi kelimenin asıl manası ile kinâye yoluyla kastedilen mana arasındaki vâsıtalar az ve kapalı olduğu için bu kinâye türüne *remz* adı verilir.[194]

2.4.2.4. Îmâ ve İşâret

Îmâ ve *İşâret*'te, هو الذي قلت وسائطه، مع وضوح اللزوم/ asıl anlam ile kinâye yoluyla kastedilen anlam arasındaki vâsıtalar az ama açıktır.

أ مَا رَأَيْتَ المَجد ألفى رَحله في آلِ طَلْحَةَ ثُمَّ لَمْ يَتَحَوَّل

Asâletin, yerini bulduğunu görmedin mi
Talha ailesi içerisinde? Ve bir daha oradan ayrılmadığını.[195]

Bu beyitte şâir, Talha ailesinin asil ve şan sahibi bir aile olduğunu îmâ ve işaret yoluyla anlatmıştır. Burada vâsıtalar az ama açıktır.[196]

2.5. Kinâye Sanatının Sebep ve Hikmetleri

2.5.1. Belâgat'ta Kinâye Kullanımının Sebepleri

Kinâye Sanatı, birçok belâğî amaç için kullanılır. Kelâmda daha etkili olduğu bilinen dolaylı bir anlatım biçimini tercih etmek, açık sözün vermediği anlam konusunda daha dikkat çekici bir üslûp kazandırmak,[197]ayrıca meknî anha işaret eden bir lakap ve/veya künye zikrederek söz konusu edilen nesne veya durumun صيانة لاسمه عن الابتذال / *isminin dolaşmasını engellemek ve bu şekilde mahremiyetini korumak amaçlanır*.[198] Beyân ilminde Kinâye yöntemi, kişinin çirkin veya yasak sözlerin açıkça

[194] Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhirü'l-Belâga*, s.289.
[195] Buhturî, *el-Hamâse* adlı eseriyle tanınan Arap şairi.
[196] Hâşimî, *Cevâhirü'l-Belâga*, s.290; Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, s.411.
[197] Cürcânî, *Delâilü'l-İʿcâz*, 1/ 71.
[198] Abdulaziz Atik, *kitap İlmü'l'- Beyân,* s. 205.

söylenmesinden kaçınabileceği tek yöntemdir. Sadece Arap dilinde değil, diğer dillerde de "uygunsuz" sayılan kelimeleri ve bunları açıkça dile getirmedeki kabalık, sertlik, çirkinlik veya kötü davranış olarak nitelendirilen ifadeler bu yöntemle kabul gören bir biçime dönüşür. Sosyologlar, bu aşağılayıcı veya kınanacak sözlerin söylenmesindeki uygunsuzluğun, suçlanma korkusundan, eleştiri ve azarlanmadan, kişinin yaşadığı toplumun görgü kurallarından sapmasına yol açacağı korkusundan kaynaklanabileceğini dile getirir. Dolayısıyla kinâye insanın istenilen her şeyi ifade edip anlatabileceği tek araçtır.[199]

2.5.2. Kur'ân'da Kinâye Kullanımının Hikmetleri

Kur'ân'da kinâyeli ifadenin kullanılmasındaki sebep ve hikmetlerinden bazıları şunlardır:

1. İlâhî kudretin yüceliğine dikkat çekmek üzere kullanılır.

"هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ / *Sizi bir tek candan yaratan…*"[200] âyetinde *nefs*ten maksat Hz. Âdem'dir.

2. Bir kelimeyi, daha güzeliyle ifade etmek üzere kullanılır. Ya da maksadı daha güzel bir lafızla ifade etmek için kullanılır.

" إِنَّ هَذَا أَخِي لَهُ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَعْجَةً وَلِيَ نَعْجَةٌ وَاحِدَةٌ / *Şu adam benim kardeşim, Onun doksan dokuz dişi koyunu var, benimse bir tek dişi koyunum var."*[201] âyetinde; Arapların âdeti gereği, *na'ce* kelimesiyle *kadın* kinâye edilmiştir. Çünkü kadını açıkça zikretmemek, onu açıkça zikretmekten daha güzeldir.

3. Açıkça ifade edilmesi çirkin olan kelimeyi, başka bir kelime ile kullanmaktır. Kur'ân'daki çirkin lafızları açıkça kullanmaktan kaçınmak gibi aşağıdaki örnekler sayılabilir:

---

[199] Abdulaziz Atik, *age*, s.226.
[200] A'râf 7/189.
[201] Sâd 38/23.

a) *Cimâ'* kelimesi yerine اللمس / *mülâmese*, المباشرة / *mübâşeret*, الإفضاء / *ifdâ'*, الدخول / *dühûl* ve الرفث / *rafes* gibi.[202]

b) "أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ / *Yahut biriniz tuvaletten gelmişse...*"[203] âyetinde *bevl*den kinâye olarak *gâit* kelimesini kullanmıştır. *Gâit* kelimesi aslında, *güven duyulan yer* manasınadır.

c) "هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ / *Onlar sizin elbisenizdir, siz de onların elbisesiniz."*[204] âyetinde *cimâ* veya *kucaklaşma*dan kinâye olarak *libâs* kullanılmıştır.

4. Etkili biçimde anlatmak ve/veya ifadeyi güzelleştirmek için kullanılır.

a) "وَمَنْ يُنَشَّؤُا فِي الْحِلْيَةِ / *Zînet içinde büyütülen*"[205] âyetinde *kadınlar* kinâye edilmiştir. Kadınlar genelde tartışma ve mücadeleden uzak duran, yetiştiği ortamda süslenmeye müsâit bir vasatta yetişirler. Âyetteki ifadede açıkça kadınlar lafzı kullanılmış olsaydı tam vurgu sağlanamazdı. Burada ayrıca meleklerin Allah'ın kızları olduğu iddiasını reddetmek amaçlanmıştır.[206]

b) "كَأَنَّهُنَّ بَيْضٌ مَكْنُونٌ / *Gün görmemiş güzel tenli kadınlar*."[207] Âyete göre kadınlar, sanki gün yüzü görmemiş, toz topraktan korunmuş, beyaz ve pürüzsüz deve kuşu yumurtaları gibidirler. Burada Cennet'teki hûriler, saf ve bembeyaz tenli olmaları nedeniyle "*saklı yumurtalar* / بَيْضٌ مَكْنُونٌ" ile kinâye edilmişlerdir. Nitekim Arap örfünde hür kadınlar kinâye yoluyla "بَيْضٌ / *yumurta*" olarak nitelendirilir. Bunun bir başka örneğini şu beyitte de görmek mümkündür:

وَبَيْـضَةِ خِدرٍ لَا يُرامُ خِبـاؤُها تَمَتَّعتُ مِن لَهوٍ بِها غَيرَ مُعجَلِ

Çadırda kendini muhafaza eden ve kimsenin ulaşamadığı (güzel)kadın(a), (Ulaştım ve) Korkmadan tadını çıkardım.[208]

---

[202]Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi', es-San'ânî, *el-Musannef,* (thk. Habîburrahman el-A'zamî), el-Meclisi'l-'İlmî - el-Mektebû'l-İslamî, 2.bs., Hindistan- Beyrut, 1983, c.12, 6/277.
[203] Mâide 5/6.
[204] Bakara 2/187.
[205] Zuhruf 43/18
[206] Süyûtî, *el-İtkān*, 3/161.
[207] Sâffât 37/49.
[208] İmriu'l-Kays'ın, Câhiliye devrinin tanınmış Arap şairi .

Burada şâir, *yumurta kabuğunu çadır* olarak ve kabuk içindeki el değmemiş muhafaza edilen *yumurtayı* da *kadın* olarak kinâye yoluyla anlatmıştır.

5. İfadeyi kısaltmak için kullanılır. Kinâyedeki bir kelime birçok anlam taşır.

"أَنْ تَقُولَ نَفْسٌ يَا حَسْرَتَا عَلَىٰ مَا فَرَّطْتُ فِي جَنْبِ اللَّهِ / *Ki sonra hiç kimse, 'Allah'a itâat hususunda gerekeni yapmadığım için yazıklar olsun bana! Ben gerçekten de (İslâm ile) alay edenler arasında yer almıştım' diyerek (kendi kendini kınamasın)*."[209]

"جَنْبِ / *Cenb*", lügatta yakınlık demektir. [210] "جَنْبِ اللَّهِ / *Allah'ın yanında*" ifadesi, "O'na karşı kullukta" anlamındadır.[211] Bu ifade ile kastedilen şey; insanın Allah hakkında ihmalkâr davranması, O'nun emirlerini terk etmesi veya ihmal etmesi, yasaklarını çiğnemesi ve/veya bunlarla O'na isyan etmesi; böylece iyi amelleri terk edip günahları işlemesidir. Netice olarak "جَنْبِ اللَّهِ / *Allah'ın yanında*" ifadesi ile birçok manaya işaret edilmiştir.[212]

[209] Zümer 39/ 56.
[210] Ferâhidî, Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-'Ayn*, s.6/147.
[211] İbn manzur, *Lisânü'l-Arab*,1/275.
[212] Ebû Mansûr Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâîl es-Seâlibî, *el-Kinâyât ve't-Taʿrîz*, (thk. Ayşe. Hüseyin Ferid), Dâru'l-Kıbâ li't-tıbâa ve 'n-Neşr, s.50.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KUR'ÂN-I KERİM'DE TEMEL KİNÂYE LAFIZLARI VE NİSÂ SÛRESİ'NDE KİNÂYE KULLANIMI

3.1. Kur'ân'da Kullanılan Temel Kinâye Lafızları

3.1.1. Kadınlarla ile İlgili Kinâyeler

3.1.1.1. Kadının İsimlendirilmesi ile İlgili Kinâyeler

Araplarda âdet olduğu üzere kadınlar için kinâye olarak şu tabîrler kullanılmıştır:

النعجة / *Koyun,* الشاة / *keçi,* الغُل / *kelepçe,* القوصَرة/ *kamıştan yapılmış hurma sepeti,* لقيد / *kilit,* القارُورة / *şişe,* العَتَبة / *evin girişi,* الريحانه / *küçük kız,* البيت / *ev,* النَّعل / *ayakkabı*[213], القَلُوص / *devenin dişi yavrusu,*[214] سَرْحَةٌ / *suda açan filiz,* [215] النخلة / *hurma ağacı,* [216] الثياب / *giysi,* الفراش / *yatak*[217] vb.

Bu tabîrler arasında örnek olarak الشاة - نعجة / *keçi - koyun* kelimelerinin kullanım sebebi var mıdır yoksa bunlar tesadüf müdür, ilk olarak bunu ele alacağız.

Tefsîr kitaplarında ve Arap şiirlerinde *koyun, keçi, ceylan, inek* ya da *kadın*a "نعجة / *na'ce*" denildiğini görmekteyiz. Bu da نعجة / *koyun* kelimesinin bir cins isim olmadığını, daha ziyade bir kelimenin anlamına dâir niteleme yapan bir sıfat olduğunu

---

[213] Fîrûzâbâdî, *Besâ'iru Zevi't-Temyîz fî Letâ'ifi'l-Kitâbi'l-ʿAzîz*,4/17.
[214] Ebul Kasım Mahmûd b. Hamza el- Kirmânî, *Lübabü't-Tefsir, Sâd Sûresi,* s.2467.
[215] Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcü'l-ʿArûs min Cevâhiri'l-Kāmûs*, 6/ 469.
[216] Süyûtî, *Şerhu şevâhidi Mugni,* (thk. Ahmed Zâfir Kocân), Lecnetu'l-turâsi'l-'Arabî,1966, c.2, 2/ 777.
[217] Seleme b. Müslim el-Avtebî es-Suhârî, *Kitabü'l-ibâne fi'l-Lügati'l-Arabiyye,* (Thk, Abdülkerim Halife, Nusret Abdurrahman, Salâh Cerrâr, Muhammed Hasan Avvad, Casir Ubu Safiyye), Vizaretü't-Türas ve's-Sekafe,1.bs., Maskat, 1999, c.4,1/ 293.

göstermektedir. Bunu biraz daha açıklığa kavuşturmak için نعجة kelimesinin sözlüklerde hangi anlamlarda geçtiğini görmek gerekir.

Lisânü'l-Arab'da "نعجة / *na'ce*" kelimesi için şu tanımlara yer verilmiştir:

الناعِجةُ, *güzel tenli kadın* / امرأَة ناعِجةٌ، حسنَةُ اللَّونِ / *Saf beyaz,* الابيضاضُ الخالصُ / الحِسانَ الأَلْوَانِ, *güzel renkler,* (السِّراعُ) النَّواعِجُ مِنَ الإبلِ / *hızlı develer,* (سَمِنَتْ) نَعِجَت الإبلُ تَنْعَجُ / *şişman develer,* (مستويةٌ سهلةٌ مُكرمةٌ لِلنَّبَاتِ) أَرضٌ ناعِجةٌ / *düz ve toprağı yumuşak yer (bitkilerin yetişmesine uygun yer)*.[218]

Nitekim "نعجة / *koyun*" kelimesi saf beyazlığa ve güzel renge işaret ettiği için, kadınların güzellik sembolüdür ve bu özellik antilop, ceylan, geyik, kuzu ya da koyunda mevcuttur.

Bu tarifler arasında belâgat yönünden نعجة kelimesinin neden kadınla ilişkilendirildiğine bakarsak, bunu daha çok İbn Manzûr'da ve İbn Fâris'in *Muʿcemü Mekāyîsi'l-Lüga*'sında görürüz. Bu âlimlerin, النعجة kelimesine verilen أَرضٌ ناعِجة / *düz ve toprağı yumuşak olup ürünlerin yetişmesine uygun yer* anlamına dâir dikkat çekici bir delil getirdiklerini görmek mümkündür.

Buna göre نعجة kelimesinin harflerinin delâletine baktığımız zaman, النُّون / *nûn* harfi kelimenin ilk harfi olarak gelirse *patlama, ortaya çıkma, nüfûz etme, titreme* anlamlarına gelen bir sestir.[219] الْعَيْن / *Ayn* sesi derinliği gösteren bir sestir (Mahreç itibariyle boğaz harflerinden olduğu için *iç derinliğinden gelen bir ses*tir). الْجِيم / *Cîm* sesi şiddet ve kuvvet gösteren bir sestir (Mahreç olarak *kuvvetli duyulacak şekilde çıkan ses*tir).

Bu durumda bu harflerin (نعج) toplam verdiği seslerin; *içten nüfûz edecek, titretecek, derinden, güçlü ve şiddetli çıkacak* şekilde olduğu değerlendirilebilir. Bu faraziyemizin delâletini destekleyen anlamı, İbn Manzûr ve İbn Fâris'in verdiği

---

[218] İbn Manzûr, *Lisânü'l-ʿArab*,2/380-381.

[219] Hasen Abbâs, *Hasâ'isu'l-hurûfi'l-'Arabiyye ve Me'ânîhâ*, Menşûrâtu İttihâdi'lKuttâbi'l-Arab, 1998,s.165-167; Soner Gündüzöz, "*Geleneksel Harf Sembolizminin Bir Yorumu Olarak NÛN Harfi*", Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 30, 2011:,s.54.

tanımdan yola çıkarak görmekteyiz: "أَرضٌ ناعِجةٌ / *Düz ve toprağı yumuşak olup ürün yetiştirmeye uygun yer*."[220]

Bu kelime (نعجة), koyun ve sığırların herhangi bir dişisinin içinde, cenînin hayvanın derinliğine yerleştiğine, sonra da onu güç ve emekle doğurduğuna işaret eder. Bu anlam, kadında da idrâk edilir. Çünkü kadın da cenini kendi derinliğinde saklayan, sonra da güç ve çabayla ortaya çıkaran bir dişidir. Aynı şekilde bitki örtüsü ve tohumun toprağa nüfûz etmesi, bitki örtüsünü güç, emek ve bereketle yetiştiren toprağın النعجة kelimesi ile ifade edilmesi bundan dolayıdır. Bunu destekleyen düşünceyi Bakara Sûresi'nin 223. âyetindeki "نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ / *Kadınlarınız sizin için bir tarladır*" ifadesinde görmekteyiz.

Müfessirlere gelince bu tür kinâyenin sebebini, Nehhâs (ö. 338/950) şu şekilde yanıtlar: "Arap toplumunda kadına النعجة / *koyun* ve الشاة / *keçi* kinâye edilir. Bunun sebebi, sükûneti, mucizevî ve nispeten zayıf olması dolayısıyla kinâyeye başvurulmasıdır. Kimi zaman البقرة /*inek*, الحجرة / *kısrak* ve الناقة / *dişi deve* tabîrlerinin de kadında kinâye yoluyla kullanıldığı olur. Ayrıca bunların hepsinin ortak vasfı sırtlarına biniliyor olmasıdır."[221]

"شَاة / *Keçi*" kelimesi ise, Arap şiirlerinde geniş bir şekilde yerini almıştır. Şâirlerin, bu kelimeyi şiirlerinde kullandıklarında kelimeye hangi anlamı verdiklerini anlamak için cümlenin içeriğine bakılmalıdır.

Antere b. Şeddâd şöyle demiştir:[222]

يَا شَاةَ مَا قَنَصٍ لَمِنْ حَلَّتْ لَهُ ... حَرُمَتْ عَلَيَّ، وَلَيْتَهَا لَمْ تَحْرُمِ

Ey avlanılacak keçi, kimin eline düşerse,
Artık o bana haram olur, keşke olmasaydı!

[220] İbn Fâris, *Mekāyîsi'l-Lüga*,5/ 449; İbn Manzûr, *Lisânü'l-ʿArab*,2/380.
[221] Kurtubî, *el-Câmiʿ li-Ahkâmi'l-Kurʾân*, 15/172.
[222] Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Alî b. Muhammed el-Hatîb et-Tebrîzî, *Şerhu'l-Kasâ'idi (Muʿallakāti)'l-ʿAşr*, İdaretu't-Tıbaati'l-Münîriyye, 1933, s.207-208.

قَالَتْ: رَأَيْتُ مِنَ الأعَادِي غِرَّةً ... وَالشّاةُ مُمْكِنَةٌ لَمِنْ هُوَ مُرْتَمِ

Dedi ki, 'Düşmanları gördüm, gaflet içindeler.
Keçi, artık okçunun eline geçebilir.'

Bu iki beyitte avlanma ve/veya ok atma işlemi ancak antilop, ceylân, geyik, keçi için söz konusu edilebilir, çünkü koyun için avlanma söz konusu değildir.

Aşağıdaki beyit de Mâlik b. Kâ'b'a aittir:[223]

ونعجةٍ من نِعاج الرملِ خاذلةٍ ... كأن مَأْقِيهَا بالحسنِ مكحول

Ceylanlardan biri kumun üzerine bırakıldı,
Sanki gözleri sürmeli idi.

Şiirde geçen وِنِعَاجُ الرَّمْلِ, beyaz Antilop demektir.[224] Burada نعجةٍ / *na'ce* kuma bırakıldığı için ondan kasıt beyaz antilop olmalıdır, zira ceylân ve/veya geyik çölde yaşar.

3.1.1.2. Erkek ve Kadın Arasındaki İlişkiye Dâir Kinâyeler

Kur'ân-ı Kerîm, karı-koca arasındaki cinsel ilişkiyi kinâyeli bir üslûpla ifade anlatmıştır. Kur'ân'da bu ilişkiyi tasvîr etmek için *rafes, libâs, mübâşeret, tegaşşî, ifzâ', lems, hars, sırr, nikâh, dühûl, medâci', mürâvede* ve *arz* gibi kelimeler tercih edilmiştir.

الرَّفَثُ / لِبَاس / المُباشرة / *Rafes / Libâs / Mübâşeret*

أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ اِلٰى نِسَائِكُمْ هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَاَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ عَلِمَ اللهُ اَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ " اَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ فَالْئٰنَ بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللهُ لَكُمْ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْاَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْاَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ اَتِمُّوا الصِّيَامَ اِلَى الَّيْلِ وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَاَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ تِلْكَ حُدُودُ اللهِ فَلَا تَقْرَبُوهَا كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللهُ اٰيَاتِهٖ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ / *Oruç gecesinde kadınlarınızla birleşmek size*

[223] Ebu'l-Ferec Alî b. el-Hüseyn el-İsfahânî, *el-Egani,* (thk İhsan Abbâs-İbrahim es-Se'âfîn), Dâr-u sâdır, 3.bs., Beyrut, trs., 16/157.
[224] Süyûtî, *Şerhu Şevâhidi Mugni*, 1/504.

helâl kılındı. Onlar sizin için elbisedir, siz de onlar için elbisesiniz. Sizin kendinizi sıkıntıya sokmakta olduğunuzu Allah bilmiş, tövbenizi kabul etmiş ve sizi bağışlamıştır. Şimdi artık onlarla birleşin ve Allah'ın sizin için yazdığını isteyin. Fecrin beyaz ipi siyah ipinden sizin için ayırt edilir hâle gelinceye kadar yiyin için, sonra orucu geceye kadar tamamlayın. Mescidlerde ibâdete çekilmişken kadınlarla cinsel ilişkide bulunmayın. Bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır; sakın bu sınırlara yaklaşmayın. Allah âyetlerini insanlar için işte böyle açıklar. Umulur ki sakınırlar."[225]

Rafes, *libâs* ve *mübâşeret* kelimeleri, eşler arasındaki cinsel ilişkiden kinâyedir. İbn Abbâs bu durumu, "Allah kerîm olduğundan, burada sarîh ifade yerine kinâyeli ifadeler kullanmaktadır" şeklinde açıklar[226].

Şimdi bu üç kelime arasındaki farkı izah etmeye çalışalım.

الرَّفَث / *Rafes*

Zeccâc (ö.311/923), *Meʿâni'l-Kurʾân* adlı eserinde *rafes* kelimesi için, " كلمة يريد الرجل من امرأته، والمعنى ههنا كناية عن الجماع جامعة لكل ما / *rafes, erkeğin eşinden bütün isteklerini ifade eden kapsamlı bir kelimedir, buradaki kasıt cimâ'dan kinâyedir*" açıklamasını yapar.[227]

Lisânü'l-ʿArab'ta *rafes* kelimesi için iki anlam verilmiştir:

a) الفُحْشُ مِنَ الْقَوْلِ ibâresi, *kötü ve çirkin söz söylemek*tir. رَفَثَ الرَّجُلُ / *Adam kötü çirkin sözler söyledi*. Şâirin şu beyti bu kabîldendir:

ورُبَّ أَسرابِ حَجيجٍ كُظَّمِ ... عَنِ اللَّغَا، ورَفَثِ التَكَلُّم

Nice hacı kafilesi vardır ki alıkorlar kendilerini,
Boş sözlerden ve çirkin söz söylemekten.

---

[225] Bakara 2/187.
[226] Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî, (*Tefsîrü't-Taberî) Câmiu'l-Beyân ʿan Teʾvîli Âyi'l-Kurʾân*, Dâru'l-Hecr li'l-Buhus ve'd-Dirasati' -İslamiyye, 2001,3/229.
[227] Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl el-Bağdâdî ez-Zeccâc, *Meʿâni'l-Kurʾân ve İʿrâbüh*, (thk. Abdülcelîl Abduh Şelebî), Âlemü'l-Kütüb,1.bs., Beyrut, 1988, c.5, 1/ 255.

b) *Rafes* kelimesi, الجماعُ وَغَيْرُهُ مِمَّا يَكُونُ بَيْنَ الرَّجُلِ وامرأته، يَعْنِي التَّقْبِيلَ والمُغازلة وَنَحْوَهُمَا / *Bir erkekle karısı arasında gerçekleşen cinsel ilişki (cimâ') ve/veya onu çağrıştıran şeyler, yani öpüşme, kur yapma ve benzeridir.* [228]

Râgıb el-İsfahânî, *rafes* kelimesini; " كلام متضمّن ما يُسْتَقْبَحُ ذِكْرُه من ذكر الجماع، ودواعيه، وجعل كناية عن الجماع / *Cinsel ilişkiye davet etmek ve o konu hakkında konuşmak, çirkinlik içeren sözler ve cinsî münâsebet çağrıştıran şeylere işaret etmek üzere kinâye yolu ile anlatım*" şeklinde tanımlamıştır.[229]

Tâcü'l-ʿArûs'da ilâve olarak yakın bir anlam daha verilmiştir. Buna göre "مُحَرَّكةً الجِمَاعُ وغيرُه، مِمَّا يَكُونُ بَين الرَّجُلِ وامْرَأَتِه، من التَّقْبِيلِ والمُغَازَلَةِ ونحوِهما مِمَّا يكونُ فِي حَالةِ الجِمَاع; *rafes cinsel ilişkiyi tahrîk eden şeyler, yani eşler arasında öpüşme, kur yapma vb. olaylar ile cinsel ilişki sırasında yaşananlar*dır.*"*[230]

لِبَاس / *Libâs*

Libâs da eşler arasındaki cinsel ilişkiden kinâyedir. *Libâs*, ل-ب-س / *l-b-s* kök harflerinde oluşur. Şeylerin birbirine karışmasına (meselâ eşlerin tam iç içe olmalarına) delâlet eder. لبست / *Elbise giydim* denilmesi gibi. اللَّبْسُ / *Lebs* şeylerin birbirine karışması anlamındadır.[231] وكنى باللباس عن شِدَّةِ المخالطة / *Libâs* kelimesiyle *eşlerin iç içe olmaları kinâye edilmiştir.*[232]

Râgıb el-İsfahânî, libâs kelimesine "örtü" ve "elbise" gibi manalar vermektedir. 'لَبِسَ الثَّوب: استتر به / *Elbise giydi* yani bedenini örttü' demektir. Râgıb'a göre; Allah insanı ayıplardan (ve çirkinliklerden) örten her şey için eşine örtü yapmıştır. O da eşlerin birbirlerinin ayıplarını örtmeleridir. Kocanın karısına örtü olması, onu çirkin ve kötü şeylerden men etmesi demektir.[233]

---

[228] İbn Manzûr, *Lisânü'l-ʿArab*,2/153.
[229] Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kurʾân*, s.359.
[230] Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcü'l-ʿArûs min Cevâhiri'l-Kāmûs*, 5/263.
[231] İbn Fâris, *Mekāyîsi'l-Lüga*,5/230
[232] Ebu Hafs Ömer bin Ali İbn Adıl ed-Dımaşki, *el-Lübâb fî ʿUlûmi'l-Kitâb*, (thk. Adıl Ahmed Abdülmevcud -Ali Muhammed Muavvaz), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1.bs., Beyrut, 1998, c.20, 3/308.
[233] Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kurʾân*, s.734.

Ebussuûd'un (ö.982/1574) *İrşâdü'l-ʿAkli's-Selîm*'inde şöyle geçer: "Eşler geceleri kucaklaşmaları ve birbirlerine sarılmaları cihetiyle birbirinin örtüsü gibidirler. Böylece eşler birbirlerinin kusurlarını örter ve birbirlerini günahlardan alıkoyarlar."[234]

بَاشِرُوهُنَّ / *Mübâşeret*

Mübâşeret kelimesinin kökü بشر / *b-ş-r* harfleridir. البشَرة, هي أعلى جلد الوجه والجسد من الإنسان / *insan yüzünün ve vücûdunun üst derisi* anlamına gelmektedir.[235]

وَمِنْهُ بَاشَرَ الرَّجُلُ الْمَرْأَةَ، الْبَشَرَةُ ظَاهِرُ جِلْدِ الْإِنْسَانِ / *İnsan derisinin görünen kısmı*dır. وَذَلِكَ إِفْضَاؤُهُ بِبَشَرَتِهِ إِلَى بَشَرَتِهَا / *(Cinsel birleşmeye) Mübaşeret, denilmesinin sebebi, erkek ve kadının beşerlerinin (tenlerinin) birbirlerine temas etmesindendir.*[236] Dolayısıyla بَاشِرُوهُنَّ kelimesi cinsel ilişkiyi nitelendirmek için bir kinâyedir.[237]

Mefâtîhu'l-Gayb'ta belirtildiği üzere, وَهُوَ قَوْلُ الْجُمْهُورِ أَنَّهَا الْجِمَاعُ، سُمِّيَ بِهَذَا الِاسْمِ لِتَلَاصُقِ الْبَشَرَتَيْنِ وَانْضِمَامِهِمَا / *Mübaşeret kelimesi âlimlerin genel görüşüne göre cimâ' manasındadır. İki ten (beşera) birbirine bitiştikleri için, cimâ' olarak isimlendirilmiştir.*[238]

Bundan hareketle, müfessirler bu terimlerin çağrışımının cinsel ilişkiden kinâye olduğu konusunda icmâ etmişlerdir. Fakat eğer bu terimlerin delâleti aynıysa yani bunlarla cimâ'dan söz ediliyorsa, söz konusu terimlerdeki bu değişikliğin sebebi nedir? Bu lafızların tanımlarına biraz daha yakından bakınca, anlaşılıyor ki bu kelimeler delâlet ettikleri anlamda çeşitli aşamalara işaret etmektedir.

Buna göre *rafes*, bir erkeğin bir kadından istediği her şeyi ifade eden anlam alanı geniş bir kelime olup sadece cinsel ilişkiye girme aşaması ile sınırlı değildir. Yani eşleri birbirine yakınlaştıran şehvet veya heyecan anlamını da kapsamaktadır. Bu aşamayı *libâs* kelimesi takip eder ki bu da birkaç anlamı birleştiren bir kelime olup

---

[234] Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-ʿAkli's-selîm ilâ Mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*, Daru'l-İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1/201; Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Teʾvîl*, (thk. Muhammed Abdurrahman el-Mar'aşlı), Daru'l-İhyâit-Türâsi'l-Arabî,1.bs., Beyrut, 1997,1/ 126.
[235] Ferâhidî, Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-'Ayn*,6/ 259.
[236] İbn Fâris, *Mekāyîsi'l-Lüga*,1/ 251.
[237] Kurtubî, *el-Câmiʿ li-Ahkâmi'l-Kurʾân*,2/ 317.
[238] Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb(et-Tefsîrü'l-Kebîr)*, 5/ 271.

sarılmaktan öpmeye, kaynaşmaktan temasa ve eşlerin birbirlerinin ayıplarını örtmelerine kadar olan süreci kapsar. *Mübâşeret* ise cinsel ilişki aşamasıdır. Nitekim Kur'ân insanlara âdâb-ı muâşerete göre bu süreçte nasıl davranılacağını öğretiyor. Öyle ki bu kutsal ilişki, eşlerin birbirinden ayrılması zorlaşıncaya kadar güçlenip yoğunlaşsın. Kur'ân, bu süreçte erkeğin duygularını uyandıran ve ona karısına nasıl davranması gerektiğini öğreten bu nazik ifadeleri kullanmaktadır. Fakat eğer erkeğin kadınla ilişkisi sadece şehveti tatmîn amaçlı olup insânî duygulardan uzak olsaydı, Kur'ân bu nazik sözlerin kullanımına başvurmazdı.

Görüldüğü gibi, her konuda olduğu gibi bu konuda da Kur'ân'da her bir kelime yerli yerindedir. Kur'ân'da fazlalık ve/veya lüzûmsuz kelime(ler) zikredilmemiştir.

تَغَشَّاهَا / *Tegaşşî*

Tegaşşî, sarıp sarmalamak demektir. Kelimenin aslı تَغَشَّى / *tegaşşâ*, kökü ise غشو / *g-ş-v*'dir. Bu kelime Kur'ân-ı Kerîm'de cimâ'dan kinâye için kullanılmaktadır.

"هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا ۖ فَلَمَّا تَغَشَّاهَا حَمَلَتْ حَمْلًا خَفِيفًا فَمَرَّتْ بِهِ ۖ فَلَمَّا أَثْقَلَتْ دَعَوَا اللَّهَ رَبَّهُمَا لَئِنْ آتَيْتَنَا صَالِحًا لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ / *Sizi bir tek candan yaratan, kendisiyle mutlu olsun diye ondan da eşini yaratan O'dur. Erkek eşiyle (eşini sarıp örterek) beraber olunca kadın hafif bir yük yüklenir, onu bir süre taşır; hamileliği ağırlaşınca rableri olan Allah'a şu sözlerle yakarırlar: 'Andolsun, bize kusursuz bir çocuk verirsen kesinlikle şükredenlerden olacağız!'*"[239]

Bu birliktelik, erkeğin kadına duygusal ilgisi, ardından gelen cinsel ilişki ve nihayet bir çocuğun doğumu süreçleri ile anlatılmaktadır. تَغَشَّى / *tegaşşâ* fiili, cinsî münâsebet için kinâyedir.

Lisânü'l-ʿArab'ta غَشَى / *gaşâ* kelimesi şu anlamlarda geçmektedir:

غَشَّيْت الشيءَ تَغْشِيَة إذا غَطَّيْته *Bir şeyi bir nesne ile örtmek ve/veya kaplamak. Perde ve kılıf* anlamlarına gelmektedir. "فَأَغْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ / *Böylece gözlerini perdeledik,*

[239] A'râf 7/ 189.

onlar artık göremezler" âyetinde[240] olduğu gibi. Ayrıca gizlemek anlamına gelen kelime, وتَغْشَّى أَنامِلَه cümlesinde *ellerini gizledi, örttü* anlamında kullanılmıştır. غَشِيَتْهُم الرَّحْمَة cümlesi, *merhamet onların üzerinde, merhamet onları kapladı* anlamına gelir. وغُشِي عَلَيْهِ فَهُوَ مَغْشِيٌّ عَلَيْهِ cümlesi de *bir kimsenin başına idrâkini örten (bayılmak) gibi bir hâlin gelmesi* anlamındadır.[241]

Râzî'nin *Mefâtîhu'l-Gayb*'ında, cinsel ilişki esnâsında kocanın karısının üzerini örtmesinden hareketle, bu eylemin eşler için giysi ve/veya kılıfa benzetildiği ifade edilmiştir.[242]

أفضى / *İfdâ*'

Kur'ân'da cimâ'dan kinâye olarak kullanılan kelimelerden biri de أفضى / *ifdâ*'dır.

"وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ اَفْضٰى بَعْضُكُمْ اِلٰى بَعْضٍ وَاَخَذْنَ مِنْكُمْ مِيثَاقاً غَلِيظاً / *Birbirinizle beraber olduğunuz halde, üstelik onlar sizden sapasağlam bir söz de almışken onu geri mi alacaksınız?*"[243]

Âyetteki *ifdâ'* kelimesi, فضو / *f-d-v* kökünden türeyip cimâ'dan kinâye olarak kullanılmıştır.[244] Kelimenin türevleri de bu anlamla ilgilidir.

Kelimenin anlamlarından biri de *ulaşmak, varmak*tır. انّه صار في فرجته وفضائه, cümlesi *cinsel birleşmeyi* ifade eder.[245], أَفْضَى إِلَى فُلَانٍ بِسِرِّهِ إِفْضَاء / *Sırrını başkasına bildirdi* demektir. وَأَفْضَى بِيَدِهِ إِلَى الْأَرْضِ، إِذَا مَسَّهَا بِبَاطِنِ رَاحَتِهِ فِي سُجُودِهِ / *Secde eden kişinin elinin ayasını yere değdirip dokundurmasını* ifade eder. يَدُلُّ عَلَى انْفِسَاحٍ فِي شَيْءٍ وَاتِّسَاعٍ / *Bir şeyde genişlemek*, فضا (الفضاءُ) ise *geniş yer* demektir.[246] الِانْتِهَاءُ / *Sona erme, bitme* anlamına gelir.[247] Gelen âyette de bu anlam vardır: وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ اَفْضٰى بَعْضُكُمْ اِلٰى بَعْضٍ وَاَخَذْنَ مِنْكُمْ مِيثَاقاً غَلِيظاً / *Hem, siz eşlerinizle birleşmiş (birleşme gerçekleşmiş, sona ermiş)*

---

[240] Yâsîn 36/ 9.
[241] İbn Manzûr, *Lisânü'l-ʿArab,*15/126-127.
[242] Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb (et-Tefsîrü'l-Kebîr)*, 15/ 429.
[243] Nisâ 4/21.
[244] Beğavî, *Meʿâlimü't-Tenzîl,* 1/ 588
[245] Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-ʿAyn*,7/64.
[246] İbn Fâris, *Muʿcemü Mekayîsi'l-Luga*,4/508.
[247] Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcü'l-ʿArûs min Cevâhiri'l-Kāmûs*,39/242.

ve onlar da sizden sağlam bir söz almış iken, onu nasıl (geri) alırsınız.[248] Kelime ayrıca, iki şeyin birbirine katışıp birleşmesinden hareketle الشيءُ المختلِط / *karışık şey* anlamına da gelir.[249]

Râgıb'ın *Müfredât*'ında; أَفْضَى بيده إلى كذا / *ellerini şuraya vardırdı*, أفْضَى إلى إمْرَأَتِهِ (بَاشَرَهَا وَجَامَعَهَا) / *hanımına vardı yani onunla birleşip cimâ' yaptı*, anlamında geçmiştir.[250]

اللَّمْسُ / *Lems*

Lems kelimesi, *dokunmak* anlamındaki "لمس / *l-m-s*" kökünden türemiştir. "لامس / *lâmese*" fiili, sözlükte *karşılıklı birbirine dokunmak* anlamına gelir ki, bu ifade cinsel ilişkiye kinâyedir.

İbn Abbâs, اللَّمْسُ وَالْمَسُّ وَالْمُبَاشَرَةُ: الْجِمَاعُ وَلَكِنَّ اللهَ يُكَنِّي بِمَا يَشَاء / *(Dokunmak anlamındaki) Lems, mes ve mübâşere kelimeleri cinsel ilişki anlamındadır. Allah dilediği şekilde kinâye yapar*, demiştir.[251]

"...لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ... / *...kadınlara dokunduğunuzda...*" âyeti de[252] *eşlerinizle cinsel ilişkide bulunduğunuzda…* demektir.

Müfessirlere göre burada zikredilen اللمس / *Lems* ifadesi farklı değerlendirilmiştir: İbnu Abbas, Mücâhid ve İmâm Ebû Hanîfe'ye göre, Lems ile cinsel ilişki kastedilmektedir. Çünkü el ile dokunmakla (kadının erkeğe, erkeğin kadına ten temasıyla) abdest bozulmaz. Ancak İbn Mes'ud ve İmam Şafii'ye göre ise اللمس / *Lems* ile kastedilen, cinsel ilişki olsun veya olmasın, tenin tene değmesidir ve abdest bozulur.[253]

---

[248] Nisâ 4/ 21.
[249] Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-ʿAyn*,7/64.
[250] Ahmed b. Muhammed el-Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Münîr fî Garîbi'ş-Şerhi'l-Kebîr*, 2/476.
[251] İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer el-Busrâvî ed-Dımaşkī, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, (thk. Sami b. Muhammed Selâme), Dâru Tayyibe, 2.bs., yrs, 1999, c.8, 2/314.
[252] Nisâ 4/ 43.
[253] Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 10/89.

اللَّمْسُ المَسُّ بِالْيَدِ / *Bir nesneye el ile dokunup değmek* demektir veya *kadınla cinsel ilişkide bulunmak*tan kinâyedir.[254]

اللَّمْسُ : إدراك بظاهر البشرة، كالمسّ، ويعبّر به عن الطّلب / *İnsanın dış derisi (teni) vâsıtasıyla bir şeyi algılamak* anlamına gelir. *Ayrıca bir nesneyi istediğini, talebi* ifade eder.[255]

الحرث / *Hars*

"نِساؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ" / *Kadınlarınız sizin için bir tarladır. Tarlanıza nasıl dilerseniz öyle varın.*"[256] âyetindeki حرث / *hars*, "tohum ekilen mahalden" yani "kadının rahminden" kinâyedir.

الحَرْث، إلقاء البذر في الأرض وتهيّؤها للزرع / *Hars, tohumun toprağa atılması ve yerin ekime hazırlanması* demektir.[257]

Râzî, "نِساؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ / *kadınlarınız sizin için bir tarladır*" ifadesi ile ilgili olarak, " حَرْثٌ لَكُمْ أَيْ مَزْرَعٌ وَمَنْبَتٌ لِلْوَلَدِ، وَهَذَا عَلَى سَبِيلِ التَّشْبِيهِ، فَفَرْجُ الْمَرْأَةِ كَالْأَرْضِ، وَالنُّطْفَةُ كَالْبَذْرِ، وَالْوَلَدُ كَالنَّبَاتِ الْخَارِجِ / *çocukların ekileceği bir ekin yeridir. Yani kadının rahmi toprak, erkeğin spermi tohum, çocuk da çıkan bitki gibidir.*" değerlendirmesini yapar.[258]

سِرًّا / *Sır*

Sır kelimesi de cinsel ilişkiye kinâyedir.

"وَلٰكِنْ لَا تُوَاعِدُوهُنَّ سِراً / *Fakat onlarla gizli buluşmak üzere sözleşmeyin.*"[259] âyetindeki *sır*; النِّكَاحُ لأنه يُكْتم / *nikâh* anlamındadır, *zira cinsel ilişki gizli gerçekleşir*. Ayrıca cinsel münâsebet, مِنَ الأَسْرار الَّتِي تُكْتَمُ / *saklanan sırlardan*dır.[260]

---

[254] İbn Manzûr, *Lisânü'l-ʿArab*,6/209.
[255] Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kurʾân*, s.747.
[256] Bakara 2/223.
[257] Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kurʾân*, s.226; Bkz. Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-ʿAyn*,3/205.
[258] Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb(et-Tefsîrü'l-Kebîr*),6/421.
[259] Bakara 2/235.
[260] İbn Manzûr, *Lisânü'l-ʿArab*,4/356.

النِّكَاحِ / *Nikâh*

Pek çok âyet gibi, "وَلْيَسْتَعْفِفِ الَّذِينَ لاَ يَجِدُونَ نِكَاحًا حَتَّى يُغْنِيَهُمُ اللهُ مِنْ فَضْلِهِ / *Evlenme imkânı bulamayanlar, Allah lütfundan ihtiyaçlarını giderinceye kadar iffetlerini korusunlar.*"[261] âyetinde de geçen nikâh kelimesi, lügatta الضَّمُّ وَالتَّدَاخُلُ / *birleşme ve iç içe olma* anlamına gelir. تَناكُحِ الأشجارِ *ağaçların birbirleri ile karışıp iç içe geçmesi,* نَكَحَ المَطَرُ الأَرضَ da *yağmurun toprağa karışması* demektir.[262]

النِّكَاح، فِي كَلَام الْعَرَب (الوَطْءُ) فِي الأَصل، / *Nikâh, Arapların kelâmında aslen cinsel ilişki*dir. Ayrıca هُوَ (العَقْدُ لَهُ) وَهُوَ التَّزويج لأَنّه سببٌ للوَطءِ المباحِ / *akit ve evlenmek anlamına gelir, çünkü nikâh mübah olan cinsel ilişkinin sebebidir.*[263]

دُخُولٌ / *Dühûl*

"مِنْ نِسَائِكُمُ اللَّاتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ / *Kendileriyle birleştiğiniz eşlerinizden…*"[264] âyetindeki *dühûl*, cimâ'dan kinâyedir.[265]

Dühûl, lügatta girmek ve giriş anlamında olup çıkışın zıttıdır.[266] Dışarıdan içeriye geçmek anlamına gelir.[267] Bu kelime hakkında *Tâcü'l-ʿArûs*'ta; كِنايَةٌ عَن الجِماع وغَلَب استعمالُه فِي الوَطْء الحَلال / *Cimâ'dan kinâye olup genellikle helâl cinsel ilişki anlamında kullanılır,* değerlendirmesi yer almaktadır.[268]

---

[261] Nûr 24 /33.
[262] Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcü'l-ʿArûs min Cevâhiri'l-Kāmûs*,7/196.
[263] İbn Manzûr, *Lisânü'l-ʿArab*,2/626; Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcü'l-ʿArûs min Cevâhiri'l-Kāmûs*,7/195.
[264] Nisâ 4/23.
[265] Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm en-Nîsâbûrî es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân ʿan Tefsîri'l-Kurʾân*, Dâru't-Tefsîr, 1.bs., Cidde, 2015, c.33, 10/ 199.
[266] Fîrûzâbâdî, *Besâʾiru Zevi't-Temyîz fî Letâʾifi'l-Kitâbi'l-ʿAzîz*, 2/ 590.
[267] Es'ad bin Muhammed bin Hüseyn en-Nişâbûrî' el-Kerâbîsî, *Fürûk*, (thk. Muhammed Tamûm), Vizâratü'l-evkāf kuvetiyye, 1.bs., Kuveyt, 1982, c.2, 1/174.
[268] Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcü'l-ʿArûs min Cevâhiri'l-Kāmûs*, 28/487.

المراودة / *Mürâvede*

Cinsel istek duymaya ve/veya cinsel ilişkiye kinâye edilen kelimelerden biri de *mürâvede* kelimesidir. Nitekim "هِيَ رَاوَدَتْنِي عَنْ نَفْسِي / *Asıl kendisi benimle birlikte olmak istedi.*" âyetinde,[269] *cinsel istek duymak* anlamında kullanılmıştır.[270]

Tenzîhu'l-Kur'âni'l-Kerîm'de, *mürâvede* kelimesi, cinsel ilişkinin başlangıç aşaması anlamında değerlendirilmiş olup kadının erkekten, erkeğin kadından ne istediğini anlatan bir kinâyedir.[271]

الْمَضاجِعِ / *Medâci'*

"وأُهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضاجِعِ / *Onları yataklarda yalnız bırakın.*"[272] âyetinde geçen *medâci'*, كناية عن الجماع cinsel birliktelikten kinâyedir.[273]

Mu'cemü'l-Lügati'l-Arabiyye el-Muasıra adlı esere göre, *medâci'* kelimesi ضجَعَ / *d-c-'a* harflerinden müştâk olup *ism-i mekân*dır ve *yatak* ve/veya *uyumak ve dinlenmek için seçilen yer* anlamındadır. Öte yandan *ism-i zamân* olup *uyku ve dinlenme zamanı* anlamlarına gelir.[274]

3.1.1.3. Kadının Avreti ile İlgili Kinâyeler

الفرج / *Ferc*

Ferc kelimesi, iffet, namus, avret mahalli ve özellikle kadın cinsel organına kinâye yapılmaktadır.

---

[269] Yûsuf 12/ 26.
[270] Süyûtî, *el-İtkān*, 3/ 160.
[271] Münkiz b. Mahmûd es-Sekâr, *Tenzîhu'l-Kur'âni'l-Kerîm an Daâvâ'l-Mubtılîn*, Râbıtatü'l-âlemi'l-İslâmî, s.259.
[272] Nisâ 4/34.
[273] Muhammed Mustafa Vehbe Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr fi'l-'Akîdeti ve'ş-Şerî'ati ve'l-Menhec*, Dâru'l-Fikr-Dâru'l-Fikri'l- Muâsır, 1.bs., Dımaşk- beyrut, 1991, c.32, 5/ 52.
[274] Ahmet Muhtâr Ömer, *Mu'cemü'l-Lügati'l-Arabiyye el-Muasıra*, 2/ 1347.

"والتي أحصنت فرجها / *İffetini korumuş olanı (Meryem'i de zikret).*"[275] Âyette geçen *ferc*, الفَرْجُ، الشّقّ بين الشّيئين / *iki şey arasındaki bulunan yarık veya çatlak* anlamındadır.[276] " اَفَلَمْ يَنْظُرُوا اِلَى السَّمَّاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَزَيَّنَّاهَا وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ / *Bakmazlar mı üstlerindeki göğe? Nasıl kurduk onu ve bezedik, üstelik bir yarığı, yırtığı da yok.*"[277] âyetinde de bu anlamda kullanılmıştır.

Râgıb'ın deyimiyle, وكنّي به عن السّوأة، وكثر حتى صار كالصّريح فيه / *bu lafızda avret yeri kinâye yapılmış ve bu manada sık kullanıldığı için neredeyse açık bir isim hâline gelmiştir*.[278]

Suyûtî, *el-İtkān*'ında *ferc* kelimesi ile ilgili şu değerlendirmeyi yapmıştır:

"*Ferc* kelimesi, gömlek manasındadır. Bu ifade, kinâyenin en latîf ve en güzel şeklidir. Yani 'elbisesine hiçbir şüphe bulaşmadı' anlamındadır. Âyetteki ' وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ / *giysini temiz tut*' ifadesi, iffet ve namusunu korumaya kinâyedir. Nitekim Cebrâîl'in, Hz. Meryem'in fercine üflemesi nasıl vâki olabilir? Aslında bu üfürme, elbisenin cebine yapılan üfürmedir."[279]

Aynı görüşe *Tenzîhu'l-Kur'ân*'da da rastlamak mümkündür. Buna göre Kur'ân'da geçen *ferc* kelimesi, محل الجماع / *ilişkinin gerçekleştiği yer* için kinâyedir. Çünkü Araplarda *ferc* kelimesinin asıl anlamı gömlek yırtığıdır. Yani bu kelime yarık ve/veya çatlak anlamındadır. Bu anlam Kâf Sûresi'nde 6. âyette verilmektedir. " مَا لَهَا مِن فُرُوجٍ / *Onun hiçbir çatlağı da yoktur*."[280]

---

[275] Enbiyâ 21/ 91.
[276] Fîrûzâbâdî, *Besâʾiru Zevi't-Temyîz fî Letâʾifi'l-Kitâbi'l-ʿAzîz*, 4/178.
[277] Kâf 50/6.
[278] Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kurʾân*, s.628.
[279] Suyûtî, *el-İtkān*, 3/161.
[280] Münkiz b. Mahmûd es-Sekâr, *Tenzîhu'l-Kur'âni'l-Kerîm an Daâvâ'l-Mubtılîn*, s. 259.

الجلود / *Deri - Ten*

"وَقَالُوا لِجُلُودِهِمْ لِمَ شَهِدْتُمْ عَلَيْنَا" / *Derilerine, 'Niçin aleyhimize tanıklık ettiniz?' dediler.*"[281] âyetindeki جُلُودِهِمْ / *deriler* lafzının, kinâye yoluyla cinsel uzuv manasında kullanıldığı belirtilmiştir.[282]

موضع أنف / *Burun Bölgesi*

موضع أنف / *Burun Bölgesi* ifadesi, Kur'ân'da geçmemekle birlikte Arap şiirinde kullanılan ve avret mahalline kinâye yapılan bir tabîrdir.

وإذَا الْكَرِيمُ أَضَاعَ مَوْضِعَ أَنْفِهِ ... أَوْ عِرْضَهُ لِكَرِيهَةٍ لم يَغْضَبِ

Şerefli adam namusunu ve/veya iffetini (koruyamayıp) kaybetmişse,
Bundan sonra (başına gelen hiçbir şeye) kızamaz.[283]

Arapların anlayışına göre, cenin anne karnındaki günlerini tamamlayıp oradan çıkmak istediğinde, çıkacağı yeri burnu ile takip eder. Buna göre موضع أنفه / *Burun Bölgesi* tabîri, annesin avret yerinden kinâyedir.

3.1.1.4. Kadının Özel Hâli ile İlgili Kinâyeler

وَطَراً / *Boşanma*

وَطَراً / *Vatar* kelimesi, *boşanma*dan kinâyedir. "فَلَمَّا قَضٰى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَراً / *Zeyd, onun hakkında isteğine ulaşınca (onu boşayınca) ...*"[284] âyetinde geçtiği gibi.

Vatar, lügatta, *nefsin bir şeyin sonuna ulaşması*dır. قضى وطرًا منها ifadesi de *dilediğine ulaştı* anlamındadır. Âyette *boşanma* anlamına gelir, çünkü bir erkek

[281] Fussilet 41/21.
[282] Muhammed b. Ahmed el-Ezherî el-Herevî, *Tehzîbü'l-Lüga*, (Thk Muhammed Avd Mu'rib), Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî,1.bs., Beyrut, 2001, c.8, 10/ 345; Fîrûzâbâdî, *Besâʾiru Zeviʾt-Temyîz fî Letâʾifiʾl-Kitâbiʾl-ʿAzîz*, 2/ 387.
[283] Beyit kimseye için nisbet edilmedi, *Lisânüʾl-ʿArab*, s.13; *Tâcüʾl-Arus*, 23/42.
[284] Ahzâb 33/37.

karısını ancak ona ihtiyacı kalmadığında boşar. Nitekim bu tabîrden kastedilen boşama, murâdına ulaşmak anlamındadır.[285]

Halîl b. Ahmed bu kelime hakkında, "الوَطَرُ، كلُّ حاجةٍ كان لصاحبها فيها همّة / *vatar, ihtiyaç duyulan ve sahip olmak için büyük bir arzu ve istek gösterilen şeydir.* قضيت وطري، أي حاجتي / *İhtiyacımı giderdim* demektir." değerlendirmesini yapar.[286]

Ebussuûd Efendi de şöyle der: "(Âyetteki ifade,) 'Onunla ilişkisi ve ona ihtiyacı sona erdi, boşanmadan sonra iddet süresi doldu' anlamındadır. قضاءُ الوَطَر / *Sana ihtiyacım yokmuş* demek olup *boşanma*ya kinâyedir."[287]

الحيض / *Hayız*

وَامْرَاَتُهٗ قَاۤىِٕمَةٌ فَضَحِكَتْ فَبَشَّرْنَاهَا بِاِسْحٰقَۙ وَمِنْ وَّرَاۤءِ اِسْحٰقَ يَعْقُوْبَ" / *Ayakta bekleyen karısı rahatlayıp güldü; bu sırada ona İshak'ın, İshak'ın ardından da Ya'kûb'un doğacağını müjdeledik.*"[288]

فَضَحِكَتْ fiili, "hayız oldu" manasındadır. Bu görüş, Mücahid ve İkrime'den nakledilmiştir. Ayrıca Araplarda bu anlamda kullanılır; ضحكت الأرنب / *tavşan güldü*, hayız olmuş manasındadır.[289]

Râgıb el-İsfahânî'nin bu konuda şöyle izah ettiğine göre, فَضَحِكَتْ fiili / hayız gördü manasındadır. Hayız olunca da ona (bir çocuğunun olacağı) hamilelik için bir alâmet olduğu ve hamileliğine taaccüp ederek şaşmasın diye o sırada hayız görmüştür. Çünkü kadın hayızlı olduğu müddetçe hamile kalabilmektedir. [290]

الزنا / *Zinâ*

Kadınlarla erkekler arasında yapılan fuhuş.

---

[285] Vâhidî, *et-Tefsîrü'l-Basît*, 18/ 255- 256.
[286] Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-ʿAyn*,7/446.
[287] Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-ʿAkli's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm'dir*,7/105.
[288] Hûd 11/71.
[289] Şerefüddîn Hüseyn b. Abdillâh b. Muhammed et-Tîbî, *Futûhu'l-Ğayb fi'l-Keşf ʿan Kınâʿi'r-Rayb (Hâşiyetü Tîbî ala'Keşşaf)*, (thk.İyad Muhammed el-Gavç), Çalışmayı yapan. Cemil Beni Ata, Dubai uluslararası Kur'ân-ı Kerîm ödülü, 1.bs., 2013, c.17, 8/ 133.
[290] Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kurʾân*, s.502.

"وَالّٰتِي يَأْتِينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ / *Kadınlarınızdan çirkin fiilde bulunanlara…*"[291]

يَأْتِينَ الْفَاحِشَةَ / *Fuhuş getirmek* ibâresinde, أي اللواتي يزنين من أزواجكم / *eşleri zina işleyenler*, kinâyedir. [292]

Âlimler, âyette geçen الْفَاحِشَةِ / *fâhişe* kelimesinin, zina anlamına geldiği konusunda ittifak etmişlerdir. Birçok çirkin amelden daha fazla çirkin ve kabih olduğu için, zinaya الْفَاحِشَةِ / *fâhişe* adı kullanılmıştır.[293]

الحمل / *Gebelik*

"فَمَرَّتْ بِهٖۚ / *Onunla gezip dolaşır*"[294]

Mûcâhid (r.a.), فَمَرَّتْ بِهٖۚ hamileliği devam etti, anlamında tefsîr etmiştir.[295]

3.1.1.5. Kadının İffeti ile İlgili Kinâyeler

قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ

"فِيهِنَّ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِۙ لَمْ يَطْمِثْهُنَّ اِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَاۤنٌّ / *Oralarda <u>eşinden başkasına bakmayan kadınlar</u> vardır ki onlardan önce kendilerine ne bir insan ne de bir cin dokunmuştur.*"[296] âyetinde *eşinden başkasına bakmayan kadınlar* / قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ ifadesi iffeten kinâyedir.[297]

قَاصِرَاتُ tabîri قصر / *kasr* kökünden olup lügatta الحبس / *menetmek* manasındadır.[298] Bu tabîr ile *bakışlarını, kocalarından başkalarına bakmaktan*

---

[291] Nisâ 4/ 15
[292] Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't Tefasir*, Dâru s-Sâbûnî, 1.bs., Kahire, 1997, c.1,1/243.
[293] Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb(et-Tefsîrü'l-Kebîr)*, 9/ 528.
[294] Araf 7/189.
[295] Taberî, *Câmiu'l-Beyân ʿan Teʾvîli Âyi'l-Kurʾân*, Dâru'l-Hecr, 10/ 618.
[296] Rahmân 55/56.
[297] Abdülazim İbrahim el-Met'ani, *Hasâisu et-Te'bir Kur'âni ve Simatuh al-Balaghıyah*, Mektebetü vehbe,1.bs., 1992, c.2, 2/ 453.
[298] Vâhidî, *et-Tefsîrü'l-Basît*,19/49.

alıkoyan, kocalarından başkasını görmeyen, başkalarına tâlip olmayan kadınlar kastedilmektedir.[299]

حفظِ الفُرُوجَ

"وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حافِظُونَ / *Onlar ki, ırzlarını korurlar.*"[300] ve "وَالْحافِظِينَ فُرُوجَهُمْ / *iffetlerini koruyan erkekler, iffetlerini koruyan kadınlar…*"[301] âyetlerindeki *hıfz / koruma, iffeti koruma*ktan kinâyedir.[302]

3.1.2. Erkekler ile İlgili Kinâyeler

3.1.2.1. Erkeğin Özel Hâli ile İlgili Kinâyeler

اللواطة / *Livâta*

Livâta, erkeklerin kendi aralarında yaptıkları fuhuş demektir.

Bu durum, "إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ اَحَدٍ مِنَ الْعَالَمِينَ / *Siz, kesinlikle daha önce hiçbir milletten hiçkimsenin yapmadığı bir hayâsızlığı yapıyorsunuz.*"[303] âyetinde konu edilmektedir.

Âyetteki *fâhişe* olarak anılan hayâsızlık ve çirkin eylem, وَهِيَ إِتْيَانُ الذُّكْرَانِ (اللواط) / *(kadınları bırakıp) erkeklere şehvetle yaklaşmak* yani *livâta*dır.[304]

---

[299] Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân ʿan Tefsîri'l-Kurʾân*, 25/360.
[300] Mü'minûn 23/5.
[301] Ahzâb 33/35.
[302] Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kurʾân*, 245.
[303] Ankebût 29/ 28.
[304] Muhammed Abdüllatif b. el-Hatîb, *Avdahu't-Tefâsîr*, el-Matbaatu'l-Mısriyye, 6.bs., Kahire, 1964, 1/ 485; Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl ve Hakaʾiku't-Teʾvîl*, 2/ 673.

3.1.2.2. Erkeğin Avreti ile İlgili Kinâyeler

هُدْبَة الثوبِ

Buhârî'den gelen bir hadiste[305] geçen ve aslen *elbise ucu* anlamına gelen هُدبةِ الثَّوبِ tabîri, *erkeğin tenâsül uzvu*na benzetilmiş ve kocanın cinsel görevini yerine getirememesi كناية عن عنته، وضعف آلته / *er(kek)liği elbise ucu gibi gevşektir* şeklinde kinâye edilmiştir.[306]

3.1.3. Ahlâk ile İlgili Kinâyeler

Gıybete Kinâye

أُكُلَ لَحْمَ اَخِي / *Kardeş Eti Yiyen*

Hucurât Sûresi 12. âyette, gıybetten kinâyenin güzel bir örneği görülmektedir: "اَيُحِبُّ اَحَدُكُمْ اَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ اَخِيهِ مَيْتًا / *Herhangi biriniz ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı*?"

Burada Allah, kinâye yoluyla, *gıybet yapanı ölmüş kimsenin etini yiyen kimseye* benzetmiştir.[307]

حَمَّالَةَ الْحَطَبِ / *Odun Taşıyıcısı*

"وَامْرَأَتُهُ حَمَّالَةَ الْحَطَبِ / *Karısı da, odun taşıyıcısıdır (laf taşıyıcı)*"[308] âyetinde; Ebû Leheb'in karısı Ümmü Cemîl, dedikodu yapıp laf taşıdığı ve çok gıybet ettiği için odun taşıyıcısı ifadesine kinâye tasvîr edilmiştir. Çünkü anlatıldığına göre Ümmü Cemîl, وَحمل الْحَطب كِنَايَة عَن النمائم لِأَنَّهَا توقع بَين النَّاس الشَّرّ، وتشعل بَينهم النيرَان كالحطب الَّذِي تذكى

[305] Hadis (Buhârî, Şehâdât, no.2639; Müslim, Nikâh, no.1433).
[306]Nâsırüddîn Abdullāh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Tuhfetü'l-Ebrâr (Şerhu Mesâbîhi's-Sünne)*, (thk. Nureddin Tâlib), Vizâretü'l-Evkâf, Kuveyt, 2012, c.3, 2/ 391.
[307] İbnü'l-Esîr, *el-Meselü's-Sâ'ir fî Edebi'l-Kâtib ve'ş- Şâ'ir*, 3/62.
[308] Tebbet 111/4.

بِهِ النَّار / *insanların arasını bozar ve odunun ateşi körüklediği gibi insanların aralarındaki ateşi körüklerdi.*[309]

فَكِهِينَ / *Neşe (ve Zevk) İçinde Olanlar*

"وَاِذَا انْقَلَبُوا اِلٰى اَهْلِهِمُ انْقَلَبُوا فَكِهِينَ" / *Sonra ailelerine dönerken neşe içinde dönerlerdi.*"[310] âyetinde anlatıldığına göre; inkârcılar, mü'minlerle inançlarından dolayı alay edip onları küçümseyerek, arkalarından gıybet yapar ve bundan zevk alırlardı.

Burada فَكِهِينَ / *fekihîne* kelimesi *gıybet* fiiline kinâye olup aslen *yemek* manasındadır. تفكّه القوم أكلوا الفاكهة، وفكهتهم أنا / *Kavim meyveyi yedi, ben de onların meyvesi idim*. أي يتلذذون باغتيابه / *Yani gıybet etmekten zevk ve haz aldılar* demektir.[311]

Cimriliğe Kinâye

غل اليد / *Eli Bağlı Olmak*

"وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً اِلٰى عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ" / *Eli bağlı olma, ölçüsüzce eli açık da olma!*"[312] âyetindeki *eli bağlı olma* ifadesi, كناية عن البخل / *cimrilik*ten kinâyedir[313]

قبض اليد / *Eli Sıkı Olmak*

"الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ ۘ يَأْمُرُونَ بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ وَيَقْبِضُونَ أَيْدِيَهُمْ ۚ نَسُوا اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ ۗ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ هُمُ الْفَاسِقُونَ" / *Erkeğiyle kadınıyla münafıklar birbirlerine benzerler; kötülüğü özendirip iyiliği engellerler, ellerini de sıkı tutarlar. Onlar Allah'ı umursamadılar, O da onları rahmetinden mahrûm bıraktı. Münâfıklar fâsıkların kendileridir.*"[314] âyetinde konu edilen münâfıkların ellerinin sıkı olması, كناية عن بخلهم

---

[309] Ebû Bekr Muhammed b. Uzeyz (Uzeyr) el-Uzeyzî es-Sicistânî, *Garîbü'l-Kur'ân*, (thk. Muhammed Edîb Abdülvâhid Cemrân), Dâru Kuteybe, 1.bs., suriye ,1995, s.198; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, s.258; Ahmet Muhtâr Ömer, *Mu'cemü'l-Lügati'l-Arabiyye el-Muasıra*,1/ 565.
[310] Mutaffifîn 83/31.
[311] Ebu'l-Kāsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez- Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâga*, (thk. Muhammed Bâsil U'yûn es-Sûd), Dâru'l-Kütübi'l- İlmiyye,1.bs., Lübnan,1998, c.2, 2/32-33.
[312] İsrâ 17/ 29.
[313] Vehbe Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, 6/ 249.
[314] Tevbe 9/67.

وشحهم / *cimrilikleri* için bir kinâyedir. Çünkü cömert bir insan vermek için elini açar ve uzatır, cimri ise aksine elini sıkar ve çeker.[315]

الْفَحْشَآءِۚ / *Fahşâ - Fuhûş*

اَلشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُمْ بِالْفَحْشَآءِۚ وَاللهُ يَعِدُكُمْ مَغْفِرَةً مِنْهُ وَفَضْلاًۗ وَاللهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌۚ“ / *Şeytan içinize yoksulluk korkusu düşürür ve çirkin şeyler yapmanızı emreder. Allah ise kendinden bir bağışlama ve lütuf sözü vermektedir. Allah her şeyi kuşatmakta ve her şeyi bilmektedir.”*[316]

Âyette zikredilen *fâhiş*, الفاحِشةُ القبيحُ مِنَ الْقَوْلِ وَالْفِعْلِ / *çirkin söz ve fiil* demektir. وكلُّ شَيْءٍ جَاوَزَ قدرَه وحدَّه، فَهُوَ فاحِشٌ / Haddi aşan her şeye *fâhiş* denir.[317] Burada ٱلْفَحْشَآءِۚ / *fahşâ’* cimriliğe kinâyedir. وَيَأْمُرُكُمْ بِالْفَحْشَآءِۚ Yani *size kötü işi emreder*. Burada *kötü iş*ten kasıt *cimrilik*tir. الفاحشُ / *Fâhiş,* lügatta, cimri kişilerin ismidir. Çünkü onun yaptığı iş çok çirkindir.[318] Kelbî ve Mukatil’e göre, “ كلُّ فحشاءَ في القرآن فهي زنًى، إلَّا هذه فإنَّها منعُ الزكاة / *Kur’ân’da geçen her* ٱلْفَحْشَآءِ *kelimesi zinâ* anlamındadır. Burası hâriç, zira burada *zekât vermemek* anlamına gelmektedir.[319]

Kibirliliğe Kinâye

النأي بِجَانِب / *Yüz Çevirmek*

وَاِذَآ اَنْعَمْنَا عَلَى الْاِنْسَانِ اَعْرَضَ وَنَاٰ بِجَانِبِهٖۚ وَاِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ كَانَ يَؤُساً“ / *İnsana nimet verdiğimiz zaman yüz çevirir ve uzaklaşır, başına bir kötülük gelince de hemen karamsarlığa düşer.*”[320] âyetinde geçen النأي بِجَانِب ifadesi, *yüz çevirme* ve *kibirliliğe* kinâyedir. [321]

[315] Muhammed Seyyid Tantâvî, *el-Vasît*, 6/ 343.
[316] Bakara 2/ 268.
[317] İbn Manzûr, *Lisânü’l-ʿArab*, 6/325-326.
[318] Ebû Hafs Necmüddîn Ömer b. Muhammed b. Ahmed en-Nesefî, *et-Teysîr fî’t-Tefsîr*, (thk. Maher Edîp Habbûş), Dâru'l-Lübâb li'd-Dirâset ve Tahkîki't-Turâs, 1.bs., İstanbul, 2019, c.15, 3/390.
[319] Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-Beyân ʿan Tefsîri’l-Kurʾân*, 7/ 304.
[320] İsrâ 17/ 83.
[321] Muhammed Seyyid Tantâvî, *el-Vasît tefsiri*, 12/ 365.

نأى, *uzak olmak,* نَأَى بجانِبِه، أَي تَباعَدَ عَن القُبُول ise *kabul etmekten uzaklaştı* demektir.[322]

Yukarıdaki âyetin Velîd b. Mugîre hakkında nâzil olduğu söylenmiştir. Âyetteki نَأَى بِجانِبِه ifadesi, *kibirli oldu* ve *uzaklaştı* anlamındadır. Yani Yüce Allah'ın haklarını yerine getirmekten uzak düşmüştür.[323]

تصغير الخد / *Yanak Çevirmek*

وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا / *Kibirlenerek insanlardan yüzünü çevirme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme!*"[324] âyetinde geçen الصَّعْرُ / *sa'r* kelimesi aslında, develerin boynunu veya başlarını büken ve boyunlarının başlarından uzaklaşmasına neden olan bir tür hastalıktır. Buradan hareketle *insanlara karşı kibirli bir adama* kinâye edilmiştir. Bu ifade, insanlar konuştuğunda onlardan *yüz çevirmeyi* ve *böbürlenerek yürümeyi* ifade etmektedir.[325]

يَتَمَطَّىٰ / *Çalım Satmak*

Temattî, kibirli davranışı anlatan kelimelerden biridir. "ثُمَّ ذَهَبَ إِلَىٰٓ أَهْلِهِۦ يَتَمَطَّىٰٓ / *Sonra da çalım sata sata yürüyerek ehline (taraftarlarına) gitmişti.*"[326] âyetinde olduğu gibi.

Bu âyetin kibirli Ebû Cehil hakkında nâzil olduğu söylenmiştir. Kelimenin aslı (يتمطط) olup *genişlemek* anlamındadır. Çünkü kibirli insan yürüyüşünde ayak izlerini uzatır. Bu kökten türeyen المطا / *metâ* kelimesinin *insanın sırtı* anlamına geldiği, çünkü sırtın insanı büktüğü söylenmiştir.[327]

ثني العطف / *Yan Dönmek*

ثَانِيَ عِطْفِهِۦ tabîri, *kibirlenmek* ve *böbürlenmek*ten kinâyedir.[328]

---

[322] Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcü'l-ʿArûs min Cevâhiri'l-Kāmûs*, 40/5.
[323] Kurtubî, *el-Câmiʿ li-Ahkâmi'l-Kurʾân*, 10/ 321.
[324] Lokmân 31/18.
[325] Taberî, *Câmiu'l-Beyân ʿan Teʾvîli Âyi'l-Kurʾân*, Dâru'l-Hecr, 18/559.
[326] Kıyâmet 75/33.
[327] Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/664
[328] Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb(et-Tefsîrü'l-Kebîr)*, 23/207.

"ثَانِيَ عِطْفِهِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللهِ... / ... *Büyüklük taslayarak, başkalarını Allah yolundan saptırmak için…*"[329] âyetinde gelen العِطف, *boyun* anlamındadır. ثَانِيَ عِطْفِهِ ise *kişinin boynunu çevirmesi*, yani *Allah'a itâatten yüz çevirerek kibirlenmesi*nden kinâyedir. Bazı insanlar, herhangi bir bilgisi, rehberi ve/veya aydınlatıcı bir kitabı olmadığı halde, sırf Allah yolundan saptırmak için boynunu çevirerek Allah hakkında tartışmaya kalkar.[330]

ثَانِيَ عِطْفِهِ ifadesi, *kişinin yanını ve boynunu çevirmesi, onun Hakk'a karşı kibirlenmesi ve yaratılanları hor görmesi, elindeki boş ilimlere sevinmesi* ve *hak ehlini hor görmesi*nden kinâyedir.[331]

لَيّ الرؤوس / *Kafasını Çevirmek*

"وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللهِ لَوَّوْا رُؤُسَهُمْ وَرَأَيْتَهُمْ يَصُدُّونَ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ / *Onlara 'Gelin, Allah'ın rasûlü sizin için bağışlama dilesin' denildiğinde kafalarını çevirirler; onların büyüklük taslayarak uzaklaştıklarını görürsün.*"[332]

أَلْوَى الرجلُ برأْسِه ولَوَى رَأْسه، أَمالَ وأَعْرضَ tabîrleri, *kişinin kafasını ve yüzünü çevirmesi*ni ifade eder. أَمالَه مِنْ جَانِبٍ إِلى جَانِبٍ cümlesi de *bir yandan diğer yana dönmek* anlamındadır.[333]

Taberî, münafıklara 'gelin, Allah'ın Rasûlu sizin için bağışlanma dilesin' denildiğinde لَوَّوْا رُءُوسَهُمْ / *kafalarını çevirirdiklerini*, alay ederek *kafa salladıklarını* aktarır. لَوَّوْا fiilinde *vav harfi*nin şeddeli okunmasının sebebini ise müşriklerin kafalarını sallaması ve bu hareketi tekrarlayıp artırmaları ile açıklar.[334]

---

[329] Hac 22/9.
[330] Said Havva, *el-esâs Fi't-tefsîr*, Dâru's-Selâm, 6.bs., Kahire, 2003, c.11, 7/ 3531.
[331] Ebû Abdillâh Abdurrahmân b. Nâsır b. Abdillâh b. Nâsır es-Sa'dî, *Teysîrü'l-Kerîmi'r-Rahmân fî Tefsîri Kelâmi'l-Mennân (Tefsîrü's-Saʿdî)*, (thk. Abdurrahmân b. Muallâ el-Luveyhık), Müessesetü'r-Risâle, 1.bs., 2000, c.1, s. 534.
[332] Münâfikûn 63 /5.
[333] İbn Manzûr, *Lisânü'l-ʿArab*,15/ 264.
[334] Taberî, *Câmiu'l-Beyân ʿan Teʾvîli Âyi'l-Kurʾân*, Dâru'l-Hecr, 22/ 654.

انغاض الرؤوس / *Kafa Sallamak*

"اَوْ خَلْقاً مِمَّا يَكْبُرُ فِي صُدُورِكُمْۚ فَسَيَقُولُونَ مَنْ يُعِيدُنَاۜ قُلِ الَّذِي فَطَرَكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍۚ فَسَيُنْغِضُونَ اِلَيْكَ رُؤُسَهُمْ وَيَقُولُونَ مَتٰى هُوَۜ قُلْ عَسٰى اَنْ يَكُونَ قَرِيباً / *İsterse canlanmasını aklınızın almadığı herhangi bir yaratık! Bu defa da 'Bizi tekrar hayata kim döndürecek?' diyecekler. 'Sizi birinci defa yaratan' de. Sonunda onlar, sana alaylı bir tarzda kafalarını sallayacaklar ve 'Ne zamanmış o?' diye soracaklar. De ki, 'Yakın olduğunu sanıyorum'.*"[335] Bu âyette müşriklerin, alay etmek maksadıyla kafalarını salladıkları anlatılmaktadır.[336]

Kendisine bir şey söylenip de alay ve inkâr ederek kafasını sallayan kimsenin davranışı أنغض fiili ile anlatılır.[337]

3.1.4. Psikolojik Durum ile İlgili Kinâyeler

Pişmanlık ile İlgili Kinâyeler

عض اليد / *Ellerini Isırmak*

"وَيَوْمَ يَعَضُّ الظَّالِمُ عَلٰى يَدَيْهِ / *O gün, zâlim pişmanlıktan ellerini ısıracak.*"[338] âyetinde gelen *elleri ısırmak* tabîri, kâfirin *hasret ve pişmanlığına* kinâyedir.[339]

Âyeti değerlendiren Taberî; zâlimin Allah'a itâat hususunda gerekeni yapmayıp, kendisini Rabbinin yolundan alıkoyan dostuna uyarak, Allah'ı inkâr ettiği için o gün öfke ve pişmanlık duygularıyla ellerini ısırarak, "Keşke Peygamber'le

---

[335] İsrâ 17/51.
[336] Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el- Ferrâ, *Meʿâni'l-Kurʾân*, (thk. Ahmed Yûsuf Necâtî-M. Ali en-Neccâr-Abdülfettâh İsmâil Şelebî), ed-Dârul-Mısriyye lit-Telif vet-Terceme,1.bs., Mısır, 2/ 125.
[337] Ahmed Mustafa el-Merâgî, *Tefsîrü'l-Merâgī*, Mektebetü ve Matbaatü Mustafâ el- Bâbî el Halebî ve evlâduhû, 1.bs., Kâhire, 1946, c.30, 15/56.
[338] Furkân 25/27.
[339] Vehbe Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*,19/ 49.

beraber bir yol tutmuş olsaydım da Allah'ın azabından kurtulmanın yolunu seçseydim." diyeceğini söyler.[340]

وَلَمَّا سُقِطَ فِّي اَيْدِيهِمْ / *Başların Eller Arasına Düşmesi*

"وَلَمَّا سُقِطَ فِّي اَيْدِيهِمْ وَرَاَوْا اَنَّهُمْ قَدْ ضَلُّواْ / *(Şiddetli bir pişmanlık içinde) Başları elleri arasına düşürülüp, gerçekten sapmış olduklarını gördüklerinde…*"[341] âyetinde geçen سُقِطَ فِّي اَيْدِيهِمْ ifadesi, aşırı derecedeki hasret ve pişmanlığa kinâyedir.[342]

Zemahşerî'nin, *el-Keşşâf*'ında سُقِطَ فِّي اَيْدِيهِمْ ibâresine, *şiddetli bir pişmanlık içinde olan kimsenin ellerini ısırmak için başlarının öne düşmesi* anlamı verilmiştir.[343]

يُقَلِّبُ كَفَّيْهِ / *Avuçlarını Ovuşturmak*

"وَاُحِيطَ بِثَمَرِهِ فَاَصْبَحَ يُقَلِّبُ كَفَّيْهِ عَلٰى مَا اَنْفَقَ فِيهَا وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلٰى عُرُوشِهَا وَيَقُولُ يَا لَيْتَنِي لَمْ اُشْرِكْ بِرَبِّي اَحَداً / *Derken ürünleri kuşatıldı ve onun için harcadıklarına (içi giderek) avuçlarını ovuşturmaya başladı. (Bağın) Çardakları yıkılmış durumdaydı, kendisi de 'keşke Rabbime hiç kimseyi ortak koşmasaydım' diyordu.*"[344] âyetinde zikredilen يُقَلِّبُ كَفَّيْهِ / *avuçlarını ovuşturmak* tabiri, *hasret* ve *pişmanlığa* kinâyedir. Harcanan emeğe ve yaptığı masraflara üzülmeyi ifade eder.[345] يضرب يديه واحدةً على الأخرى ندامةً Pişmanlık duyan insan, ellerini birbirine vurur.[346]

نَاكِسُوا رُؤُسِهِمْ / *Başını Öne Eğmek*

"وَلَوْ تَرٰى اِذِ الْمُجْرِمُونَ نَاكِسُوا رُؤُسِهِمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ / *O günahkârları rablerinin huzurunda başlarını önlerine eğmiş halde şöyle derlerken bir görsen!*"[347] âyetinde sözü edilen نَاكِسُوا رُؤُسِهِمْ / *başlarını öne eğdiler* ifadesi, *utanç, üzüntü* ve *pişmanlığa* kinâyedir.[348]

---

[340] Taberî, *Câmiu'l-Beyân ʿan Teʾvîli Âyi'l-Kurʾân*, Dâru'l-Hecr, 17/ 439.
[341] A'râf 7/149.
[342] Muhammed Abdüllatif b. el-Hatîb, *Avdahu't-Tefâsîr*,1/200.
[343] Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/ 160.
[344] Kehf 18/42.
[345] Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl ve Hakaʾiku't-Teʾvîl*, 2/ 302.
[346] Ebu'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbûrî Vâhidî, *el-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-ʿAzîz*, (thk.Saffân Adnân Dâvûdî), Dâru'l-Kalem- Dâru'ş-şâmiye, 1.bs., Dimaşk- Beyrut, 1994, s.662.
[347] Secde 32/12.
[348] Kurtubî, *el-Câmiʿ li-Ahkâmi'l-Kurʾân*,14/95.

النَّكْسُ kelimesi, قَلْبُ الشيءِ عَلَى رَأْسِهِ / *bir nesneyi baş aşağı çevirmek* demektir.[349]

Âyette bahsi geçen günahkârlar, hesap günü Rablerinin huzurunda *pişmanlık ve utanç içinde başları öne eğilmiş olarak* bulunacaklardır.[350]

ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ / *Yeryüzünün Dar Gelmesi*

وَعَلَى الثَّلَٰثَةِ الَّذِينَ خُلِّفُواْ حَتَّىٰٓ إِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَضَاقَتْ عَلَيْهِمْ أَنفُسُهُمْ“ / *Allah geriye bırakılan (savaşa katılmayan) üç kişinin de tövbesini kabul etti. Sonunda, bütün genişliğine rağmen yeryüzü onlara dar gelmeye başlamış, vicdanları kendilerini sıkıştırmış ve Allah'a karşı O'ndan başka sığınılacak kimse olmadığını anlamışlardı.*"[351] âyetinde; savaşa katılmayan sahâbîlerin durumunu tasvîr eden ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ / *yeryüzünün onlara dar gelmesi*; *şaşkınlık, daralma* ve *can sıkıntısı*na kinâyedir.[352]

حتى إِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الأرض بِمَا رَحُبَتْ“ / *Yeryüzü bütün genişliğine rağmen onlara dar gelmişti*" cümlesi, içinde bulundukları duruma şaşırdıklarını anlatmakta, kaygı ve sıkıntılarını giderecek bir yer bulamama hâllerini betimlemektedir.[353]

الزلق بالابصار / *Gözleriyle Devirecek Gibi Bakmak*

Hz. Peygamber (sas) Kur'ân okuduğunda onu işiten müşriklerin O'na kin ve öfke ile bakmalarını niteleyen âyet şu şekildedir:

وَإِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ“ / *O inkârcılar Kur'ân'ı işittikleri zaman, seni gözleriyle devireceklermiş gibi bakar, Şüphe yok o bir delidir* derler".[354]

---

[349] Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kurʾân*, s.824.
[350] Muhammed el-Emîn el-Hererî, *Hadâiku'r-Ravhi ve'r-Reyhân fî Ravâbî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, (Thk, Haşim Muhammed Ali b. Hüseyin Mehdî), Dâru Tavki'n-Necat,1.bs., Beyrut, 2001, c.33, 22/ 347.
[351] Tevbe 9/118.
[352] Ebu't-Tayyib Muhammed Sıddîk Han b. Hasan b. Ali el-Kannevcî, *Fethu'l-Beyân fî Makāsıdi'l-Kurʾân*, (thk. Hadım alem Abdillâh b. İbrâhîm el-Ensârî), Mektebetu'l Asriyye li't-Tıbâ'a ve'n-Neşr, Beyrut, 1992, c.15, 5/419.
[353] Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl ve Hakaʾiku't-Teʾvîl*,1/715.
[354] Kalem 68/ 51.

الزَّلَقُ / *Zelk* kelimesi, *bir kimsenin düz yerde üzerindeki çamurdan veya yağdan kaymasın*ı ifade der. Kaymak çoğu zaman düşmeye yol açtığından, *zelk* ve ondan türetilenler, bir kinâye olarak *düşme ve devrilmeyi ifade etmek* için kullanılır.[355]

Zemahşerî'nin el-Keşşâf adlı eserinde; kin ve düşmanlık dolu gözlerle bakıp birilerinin ayaklarını kaydırmak veya onları mahvetme anlatılır. Ayrıca 'bana öyle bir baktı ki, neredeyse beni yere yıkacak ve yiyecekti' cümlesi de bu durumu anlatır.[356]

3.1.5. Kur'ân'da Alay Etme ile İlgili Kinâyeler

لَوَلَّوُا الْاَدْبَارَ / *Arkasını Dönmek*

"وَلَوْ قَاتَلَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوَلَّوُا الْاَدْبَارَ ثُمَّ لَا يَجِدُونَ وَلِياً وَلَا نَصِيراً" / *Eğer kâfirler size karşı savaşsalardı; arkalarını dönüp kaçacaklar, bu durumda bir koruyucu, bir yardımcı da bulamayacaklardı.*[357]

Bu âyette geçen *dübür* kelimesi; önün zıddı, arka ve ard anlamlarına gelir.[358] لَوَلَّوُا الْاَدْبَارَ cümlesi ise, hezîmet ve mağlûb olmaktan kinâyedir. Çünkü bozguna uğrayan kimse, kaçmak için düşmana sırtını çevirir.[359]

شَرَّ الدَّوَّابِّ / *Canlıların En Aşağısı Olmak*

"اِنَّ شَرَّ الدَّوَّابِّ عِنْدَ اللهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ" / *Allah katında yerde debelenip dolaşan canlıların en şerlisi (ve en değersizi), aklını kullanmayan sağır ve dilsizlerdir."*[360] âyetinde geçen *dâbbe*, yeryüzünde karada, denizde ve havada yaşayan bütün canlılar için kullanılır.[361]

---

[355] İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 29/ 107.
[356] Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/ 597; Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*(et-Tefsîrü'l-Kebîr), 30/ 618.
[357] Fetih 48/ 22.
[358] İbn Manzûr, *Lisânü'l-ʿArab*, 4/ 268.
[359] Muhammed el-Emîn el-Hererî'dir, *Hadâiku'r-Ravhi ve'r-Reyhân fî Ravâbî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, 27/ 326.
[360] Enfâl 8 /22.
[361] Muhammed Abdüllatif b. el-Hatîb, *Avdahu't-Tefâsîr*, 1/ 595.

İbn Manzûr'a göre ise, الدابَّة / *dâbbe* kelimesi, genellikle binek hayvanları için kullanılır.[362]

Âyette geçen شَرَّ الدَّوَابِّ / *canlıların en aşağısı* tabîri, *aklını kullanmayan kâfirler*e kinâyedir. Yeryüzünde debelenip dolaşan hayvanların en şerlisi, Hakk'a sağır olup da O'nu anlamayanlardır. Allah, onları önce hayvan sınıfına koymuş sonra da bu sınıfın en aşağısı olarak nitelendirmiştir.[363]

Sâbûnî'ye göre, kâfirler hayvanlara benzetilir, hatta onlardan daha beterdir. Ayrıca burada bir belâgat sanatı ve i'câz vardır. Çünkü kâfir hakkı duymaz, hayvan da duymaz; kâfir hakkı konuşmaz, hayvan da konuşmaz; ayrıca o yer, hayvan da yer. Ancak kâfir zarar verir, ama hayvan zarar vermez. Dolayısıyla kâfir nasıl hayvandan daha kötü olmasın?[364]

السفع بالناصية / *Perçeminden Yakalamak*

"كَلَّا لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ لَنَسْفَعاً بِالنَّاصِيَةِۙ / *Hayır hayır! Eğer vazgeçmezse mutlaka onu perçeminden yakalayıp sürükleriz*"[365] âyetinde kullanılan السفع بالناصية / *perçemden yakalamak* tabîri, baskı ve aşağılama için bir kinâyedir.[366]

النَّاصِيَةُ / *Nâsıye*, başın ön tarafındaki (alındaki) saç yani *perçem* demektir. Arapların örfüne göre, bir kimseyi aşağılamak istediklerinde perçemini alırlar. Müberred; السَّفْعُ /*sef'*in *çok sert çekmek (sürüklemek)* anlamında olduğunu, ayrıca *vurmak, yüzünü tokatlamak* anlamına geldiğini ve hepsinin anlamının yakın olduğunu, zira kâfirin önce dövüleceğini sonra Cehennem'e sürükleneceğini söyler.[367]

---

[362] İbn Manzûr, *Lisânü'l-ʿArab*,1/370.
[363] Tîbî, *Futûhu'l-Ğayb fi'l-Keşf ʿan Kınâʿi'r-Rayb*, 7/60.
[364] Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't Tefasir*, 1/ 463.
[365] Alak 96/15.
[366] Hasan izzettin al-Jamal, *Mucamu ve Tefsir lügavi li-Kelimat'ül Kur'ân*, el-Hey'etu'l-Mısriyye el-ʻÂmme li'l-Kitâb, 1.bs., Kâhire, 2003-2008, c.5, 2/ 316.
[367] Kurtubî, *el-Câmiʿ li-Ahkâmi'l-Kurʾân*, 20/125.

بالوسم على الخرطوم / *Burnunu Damgalamak*

"سَنَسِمُهُ عَلَى الْخُرْطُومِ / *Yakında biz onun burnunu damgalayacağız.*"[368] âyetinde geçen *burnunu damgalamak* ifadesi, kâfirin kibrinin kırılıp rezil edilmesinden kinâyedir.[369]

خُرْطُومٌ / *Hortum* kelimesi *filin burnu* anlamındadır.[370] Burada *burun* kelimesinin kullanılması çirkin görüldüğünden onun yerine *hortum* kelimesi tercih edilmiştir.[371]

Burun, yüzün en değerli yeridir. Zelîl kimse için de جدع أنفه / *onun burnunu kesti*, رغم أنفه / *burnunu yere sürttü* denilir. "بالوسم على الخرطوم / *Burun üzerine damga vurmak*" tabirinde son derece zillet ve aşağılamak anlamı vardır. Çünkü yüzün üzerinde alamet bırakmak, kişiyi rezil olacağı duruma düşürmektedir.[372]

مُقْنِعِي رُؤُسِهِمْ / *Başını Yukarıya Kaldırmak*

"مُهْطِعِينَ مُقْنِعِي رُؤُسِهِمْ لَا يَرْتَدُّ اِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ وَاَفْئِدَتُهُمْ هَوَاءٌ / *Başları yukarıya kalkık, bakışları bir noktaya sabitlenmiş, zihinleri bomboş kalmış olarak toplanma yerine koşarlar.*"[373] âyetinde geçen إِقْنَاعُ الرَّأْسِ terkîbi قَنَعَ / *k-n'a* kökünden, durumu kabullenip ona râzı olmak ve zillet içinde başını eğmek manasına gelir.[374]

مُقْنِعِي رُؤُسِهِمْ / *Başları yukarı kalkık olmak* da, gözlerinin kendilerine dönüp bakamaz şekilde donup kalması, göz kapaklarının hareketsiz kalarak göremez hâle gelmeleri sonucunda kendi hallerine bile bakamamalarını tasvîr eder.[375]

---

[368] Kalem 68/16.
[369] Ahmed Muhtâr Ömer, *Mu'cemü'l-Lügati'l-Arabiyye el-Muasıra*, Âlimü'l-kitâb,1.bs, 2008, c.4, 1/ 632.
[370] İbn Manzûr, *Lisânü'l-ʿArab*,12/ 173.
[371] Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kurʾân*, s. 279.
[372] Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/ 588.
[373] İbrâhîm 14/43.
[374] İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 13/246.
[375] Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/563.

3.1.6. Kur'ân'da Renkler ve Kullanımları

اللون الأبيض والأسود / *Ak - Kara*

"يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ / *Nice yüzlerin ak, nice yüzlerin kara olacağı gün.*"[376] âyetinde geçen *ak* ferahlık ve neşeye, *kara* da gam ve kedere kinâyedir.[377]

بَيَاضٌ / *Ak/beyaz*, karanın/siyahın zıddıdır. Fiil olarak *ağardı* ya da *beyazladı* manasında إبْيَضَّ يَبْيَضُّ şeklinde kullanılır.[378] " فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَكَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمانِكُمْ فَذُوقُوا الْعَذابَ بِما كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ وَأَمَّا الَّذِينَ ابْيَضَّتْ وُجُوهُهُمْ فَفِي رَحْمَتِ اللَّه / *Yüzleri kapkara olanlara gelince, (onlara) 'îmânınızdan sonra inkâr mı ettiniz, o halde inkâr etmiş olduğunuzdan dolayı azabı tadın!' denilir. Yüzleri ak olanlar ise Allah'ın rahmeti içindedirler.*"[379]

Âyette konu edilen yüzlerin aklığı ve karalığı, îmân ve küfür ile bunların tesîri için bir kinâyedir.[380]

Araplar arzusuna ve amacına ulaşan kişi hakkında "yüzü ağardı" derler. Bu ifade sevinme manasındadır. O kişiyi tebrîk ederken, "Yüzünü ağartan Allah'a hamdolsun!" derler. Başına bir kötülük gelen kimseye de "Yüzü tozlandı ve suratı değişti" denir.[381]

Beyazlık nûrdan, karalık ise karanlıktan gelir. Böylece kim hak ehlinden ise, renginin beyazlığı, ışıması ve parlaklığı ile işaretlenir, amel defteri de ak olup parlar. Nûr, sol ve sağ elleri arasında gidip gelir. Kişi bâtıl karanlığının ehlinden ise rengi siyah olur ve karanlık damgası vurulur, amel defteri de kara ve karanlık olur; böylece o kişiyi her taraftan karanlıklar kuşatır.[382]

---

[376] Âli İmrân 3/106.
[377] Ebu'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm el-Hâzin, *Lübâbü't-Teʾvîl fî Meʿâni't-Tenzîl*, (thk. Muhammed Ali Şahin), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1.bs., Beyrut 1994, 1/ 282.
[378] Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kurʾân*, 154.
[379] Âli İmrân 3/106-107.
[380] Ebu'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-Huffâz fî Tefsîri Eşrefi'l-Elfâz*, (thk. Muhammed Bâsil 'Uyûn es-Sûd), Dâru'l-Kütübi'l-'ilmiyye, 1.bs., Beyrut, 1996, c.4, 2/ 232.
[381] Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb(et-Tefsîrü'l-Kebîr)*, 8/ 317.
[382] Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/399.

Ayrıca yüzlerin aklığı kurtuluşa işaret eder.[383]

Kur'ân'da *ak-beyaz* renk mükâfâtları nitelemek için de kullanılmıştır: " بَيْضَاءَ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ / *Bembeyaz, içenlere lezzet veren (bir içecek).*"[384]

اللون الأخضر / *Yeşil*

Kur'ân-ı Kerîm'de *yeşil* renk birçok şeye işaret eder. Kur'ân'da yeşil rengin kinâye yöntemi ile delâleti şu konularadır:

1. Yeşil renk, Kur'ân'da *dünyadaki hayat*la bağlantılı olarak sıkça kullanılır:

" اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللهَ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَتُصْبِحُ الْاَرْضُ مُخْضَرَّةً اِنَّ اللهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ / *Görmüyor musun ki, Allah gökten su indiriyor da yeryüzü yemyeşil oluveriyor! Kuşkusuz Allah latîftir, her şeyden haberdardır.*"[385]

فَتُصْبِحُ الْاَرْضُ مُخْضَرَّةً ifadesi, *yeryüzünün filizlenip yemyeşil hâle gelmesini* anlatır. Âyetin *meknî anh* yani kastedilen lâzımî anlamı ise, Allah'ın kudretinin mükemmelliği ile ba's ve nüşûra delil getirmektir. Yani toprağı kuruduktan sonra bitkilerle dirilten Allah'ın, insanları ölümden sonra diriltmeye kadir olduğuna işaret eder.[386]

2. Yeşil renk, Cennet ehlinin içinde bulunduğu durumu, onları kuşatan saadet ve neşe ile rahatlığı anlatır:

" عَالِيَهُمْ ثِيَابُ سُنْدُسٍ خُضْرٌ وَاِسْتَبْرَقٌ وَحُلُّوا اَسَاوِرَ مِنْ فِضَّةٍ وَسَقٰيهُمْ رَبُّهُمْ شَرَاباً طَهُوراً / *Oradakilerin üzerlerinde yeşil renkli, ince ve kalın ipek elbiseler vardır; gümüş bileziklerle süslenmişlerdir, Rableri onlara tertemiz bir içecek verir.*"[387]

---

[383] Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî İbnü'l-Arabî, *el-Kabes fî Şerhi Muvattaʾi Mâlik b. Enes*, (thk. Muhammed Abdullah Vüld Kerîm), Daru'l-Ğarbi'l-İslamî, 1.bs., Beyrut, 1992, s. 347.
[384] Sâffât 37/46.
[385] Hac 22/ 63.
[386] Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't Tefasir*, 2/ 273.
[387] İnsân 76/21.

Âyette yeşil renk Cennet nimetiyle ilişkilendirildiği için Cennet ehlinin elbiselerinin rengi yeşildir ve buna işaret eden bir kinâye olarak kabul edilebilir.[388]

اللون الأزرق / *Mavi*

"يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ وَنَحْشُرُ الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ زُرْقاً" / *O gün sûra üfürülür ve o gün günahkârları gözleri göğermiş(mavi) olarak toplarız*."[389]

Âyette *mavi* renk, günahkârların mahşer günü kötü durumlarına ve ıztıraplarına delâlet eden bir kinâyedir.[390]

زُرْقاً, *gözleri gömgök, yüzleri kapkara* demektir. Araplar mavi gözü kötüye yorarlar. Onlara göre mavi, göz için en kötü renktir. Çünkü söz konusu dönemde, Romalılar onların en korkunç düşmanlarıydı ve genel olarak mavi gözlü idiler. Bundan dolayı düşmanı nitelerken, *ciğeri kara, bıyığı kırmızı, gözü mavi* denilirdi[391].

Zemahşerî, "وَنَحْشُرُ الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ زُرْقاً ifadesinin "onları kör (âmâ) bir vaziyette toplayacağız" anlamına da gelebileceğini söyler.[392]

اللون الأصفر / *Sarı*

Kur'ân'da sarı rengin kinâye yöntemi ile işaret ettiği manalar şunlardır:

1. *Dünya hayatının (yeşillik ve mahsûlün) veya insan ömrünün kısa olması* sarı renk ve sararma ile kinâyeli şekilde anlatılır. Örnek olarak Hadîd Sûresi 20. âyet verilebilir:

"اِعْلَمُوا اَنَّمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَزِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي الْاَمْوَالِ وَالْاَوْلَادِ كَمَثَلِ غَيْثٍ اَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَبَاتُهُ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرٰيهُ مُصْفَراً ثُمَّ يَكُونُ حُطَاماً وَفِي الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللهِ وَرِضْوَانٌ وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا اِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ / *Bilin ki dünya hayatı, bir oyun, bir eğlence, bir gösteriş, aranızda bir övünme, mal ve evlâtta bir çokluk yarışından ibârettir. Tıpkı bir yağmur*

---

[388] Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd b. el-Ferrâ Beğavî, *Şerhü's-Sünne*, (Thk: Şuayb el-Arnaût), el-Mektebü'l- İslâmî, 2. bs., Beyrut, 1983, c.15, 12/ 242; Bkz: Abdullah el-Tayyip el-Meczûb, *el-Mürşid ile Fahm Aş'ar al-'Arab*, Dâru'l- Eser İslâmiye, 2.b.s, Kuveyt ,1989, c.5, 4/ 664.
[389] Tâhâ 20/102.
[390] Ahmed Mustafa el-Merâgî, *Tefsîru'l-Merâgî*, 16/ 149.
[391] Ebu't-Tayyib Muhammed Sıddîk Han, *Fethu'l-Beyân fî Makāsıdi'l-Kur'ân*, 8/ 275.
[392] Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/ 87.

gibi ki onun bitirdikleri çiftçileri imrendirir, sonra kurumaya yüz tutar, bir de bakarsın ki sararmıştır, ardından da çerçöp hâline gelmiştir. Âhirette ise ya çetin bir azap yahut Allah'ın bağışlaması ve hoşnutluğu vardır. Dünya hayatı sadece aldatıcı bir yararlanmadan başka bir şey değildir."

Kinâyenin yakın anlamında ise, gelişen mahsûlün, yaşamın ve yeşilliklerin zirvesinden sonra ölmesi ve sarı renge dönüşmesiyle gerçekleşmesi vardır. Kinâyenin îmâ ettiği uzak anlam ise, insan hayatının dünya hayatı ile temsîl edilmesidir. Dolayısıyla insanın ömrü ne kadar uzun olursa olsun; sarımtırak bir renk alacak, organları parçalanacak ve ömür bitecektir. Bu sürecin sonu ölümdür.[393] İbn Kesîr bunu, "Genç bir adam zayıflayıp yaşlanacak ve sonucu ölüm olacaktır" şeklinde ifade eder.[394]

2. Sarı renk; *helâk, zarar* ve *yıkım*dan kinâyedir.

"وَلَئِنْ اَرْسَلْنَا رِيحاً فَرَاَوْهُ مُصْفَراً لَظَلُّوا مِنْ بَعْدِهِ يَكْفُرُونَ / *Andolsun ki, bir rüzgâr göndersek de onu (ekini) sararmış görseler, hemen nankörlük etmeye başlarlar.*"[395]

Âyette geçen رِيحاً / rüzgâr, *zarar ve eziyet rüzgârı*dır.[396]

Kurtubî, âyetteki فَرَاَوْهُ مُصْفَراً / *onu sararmış görseler* ifadesindeki *onu* zamirini rüzgâr olarak tefsîr etmiştir. İbn Abbâs'a göre, yağmurun eseri ekin ve yeşilliktir, sonra ekin sararır. Yine bulut sararınca yağmur yağmaz.[397]

"رِيحاً فَرَاَوْهُ مُصْفَراً / *Onu sararmış görseler*" ifadesindeki zamir; *rüzgâr*, *ekinler* veya *bulutlar*a işarettir. Çünkü bulutların sararması içinde su bulunmadığına, rüzgârın sararması bulutları yoğunlaştırmadığına, ekinlerin sararması ise kuru ve gelişmemiş olduğuna işaret eder.[398] Bütün bu yorumların ortak noktası ise sararmanın zarar, helâk ve Allah'tan gönderilen azaba bir kinâye olmasıdır.

---

[393] Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't Tefasir*, 3/70.
[394] İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kurʾâni'l-ʿazîm*, 7/93.
[395] Rûm 30/ 51.
[396] Fîrûzâbâdî, *Besâʾiru Zeviʾt-Temyîz fî Letâʾifi'l-Kitâbi'l-ʿAzîz*, 3/ 109.
[397] Kurtubî, *el-Câmiʿ li-Ahkâmi'l-Kurʾân*, 14/ 45.
[398] Muhammed Abdullatif el-hatib, *Evdahu't-Tefasir*, 1/ 497.

3.1.7. Beşer ile İlgili Kinâyeler

اكل الطعام / *Yemek Yemek*

"مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ اِلَّا رَسُولٌۚ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُۜ وَاُمُّهُ صِدّيقَةٌۜ كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَۜ اُنْظُرْ كَيْفَ نُبَيِّنُ لَهُمُ الْاٰيَاتِ ثُمَّ انْظُرْ اَنّٰى يُؤْفَكُونَ / *Meryem oğlu Mesîh sadece bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Onun annesi dürüst ve inançlı bir kadındır. İkisi de yiyip içen birer insandı. Bak, âyetleri onlara nasıl açıklıyoruz, sonra bak nasıl saptırılıyorlar!*"[399]

Âyetin "كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ / *her ikisi de yemek yerlerdi*" ifadesiyle anlatılan Hz. Îsâ'nın yemek yemesi, vücûdun ihtiyacından fazlasını dışarı çıkarmayı kinâye edip onun insan olduğuna ve tanrı olmadığına bir göndermedir.[400] Çünkü yemekle beslenmeye ve hazım işleminin gerçekleşmesine ihtiyacı olan kimse, kemik ve etten oluşan karma bir vücûttan başka bir şey değildir.[401]

Bu kinâyeli ifade, Hz. Îsâ ile annesi Meryem'in ilâh olmadıklarını مَفْهُومِ الْقَصْرِ / *kasr mefhumu* ile anlatmaktadır. Zira bu kullanım ile beşerî özelliklerinden sadece biri olan yemek yemeyi zikrederek onların insan oldukları sonucuna götürür.[402]

مشي بالأسواق / *Çarşıda Dolaşmak*

"وَقَالُوا مَا لِهٰذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الْاَسْوَاقِۜ لَوْلَٓا اُنْزِلَ اِلَيْهِ مَلَكٌ فَيَكُونَ مَعَهُ نَذِيراًۙ / *Dediler ki; 'Bu nasıl peygamber! Yemek yiyor, çarşılarda dolaşıyor. Ona bir melek indirilmeli ve kendisiyle birlikte o melek de uyarıcılık görevi yapmalı değil miydi!*"[403]

Âyette, Hz. Peygamber'in (sas) diğer insanlar gibi yemek yemesi ve çarşılarda dolaşmasına vurgu yapılması, O'nun beşer olduğunu anlatan bir

[399] Mâide 5/75.
[400] Abdüsselam Ahmet Râgib, *Vazîfetu's-Sûreti'l-Fenniyye fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Fussi-let li'd-Dirâsât ve't-Terceme ve'n-Neşr, 1.bs., Haleb, 2001, s. 109.
[401] Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/ 665.
[402] İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 6/ 286.
[403] Furkân 25/ 7.

kinâyedir.[404] Bundan dolayı yani Hz. Peygamber'in yiyen içen ve yiyecek bulmak için çarşılarda dolaşan bir insan olması sebebiyle, müşrikler O'nu inkâr etmişlerdir.[405]

3.1.8 Korku ile İlgili Kinâyeler

زَاغَتِ الْأَبْصَارُ / *Gözlerin Kayması,* بلغت القلوب الحناجر / *Yüreğin Ağza Gelmesi*

"اِذْ جَاۤؤُكُمْ مِنْ فَوْقِكُمْ وَمِنْ اَسْفَلَ مِنْكُمْ وَاِذْ زَاغَتِ الْاَبْصَارُ وَبَلَغَتِ الْقُلُوْبُ الْحَنَاجِرَ وَتَظُنُّوْنَ بِاللّٰهِ الظُّنُوْنَا"

/ *Yukarınızdan ve sizden aşağıda bulunan bölgeden üzerinize gelmişlerdi; korkudan gözler kaymış, yürekler ağızlara gelmişti; bu esnada Allah hakkında olmadık zanlara kapılmakta idiniz."*[406]

Âyetteki "وَاِذْ زَاغَتِ الْاَبْصَارُ / *gözler kaymıştı*" ifadesi, ızdırap ve korkunun şiddetine kinâyedir.[407] زَاغَتِ fiili, lügatta meyletmek, sapmak anlamındadır.[408] Gözlerin ve bakışların şaşkınlıkla istikametinden sapması ve başka cihetlere kaymasıdır. Ya da sırtını dönüp sadece düşmanına korkuyla bakmaya yönelmektir.[409]

"بَلَغَتِ الْقُلُوْبُ الْحَنَاجِرَ / *Yürekler ağızlara gelmişti*" ifadesi ise korkunun şiddeti ve aşırı üzüntüye kinâyedir.[410] Araplar, bu durumu tasvîr için 'korkudan ya da sinirden ciğerleri şişti (انتفخت الرئة), kalpler yerlerinden yükselip boğazlara dayandı' derler.[411]

Yüreklerin ağızlara gelmesi, kalplerin şahit oldukları şey karşısında korku ve aşırı endişe duyulmasından dolayıdır. Kalplerin, âdetâ yerlerinden taşıp gırtlağa yaklaşması anlamına gelir.[412]

---

[404] İbn Bâdîs, Abdülhamîd b. Muhammed el-Mustafâ, *Tefsîru İbn Bâdîs fî Mecâlisi't-Tezkîr min Kelâmi'l-Hakîmi'l-Habîr*, (thk. Ahmed Şemseddin tarafından eklenen âyet ve hadis tahrîcleriyle birlikte), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye,1.bs., Beyrut 1995, s.161.
[405] Vâhidî, *et-Tefsîru'l-Basît*, 16/ 411.
[406] Ahzâb 33/ 10.
[407] Abdulkerim Yunus Hatib, *Tefsir Kur'âni lil-Kur'ân*, Daru Fikr Arabî, Kahire, 11/ 662; Bkz. Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-Huffâz fî Tefsîri Eşrefi'l-Elfâz*, 2/ 157.
[408] Vâhidî, *et-Tefsîrü'l-Basît*,18/ 186.
[409] Nesefî, *Medârikü't-Ttenzîl ve Hakaʾiku't-Teʾvîl*, 3/ 20.
[410] Vehbe Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, 21/267.
[411] Nesefî, Ebu'l-Berekât, *Medârikü't-Tenzîl ve Hakaʾiku't-Teʾvîl*, 3/ 20.
[412] İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 24/ 114.

شخوص البصر / *Gözlerin Yuvalarından Fırlaması*

وَلَا تَحْسَبَنَّ اللهَ غَافِلاً عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ اِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيهِ الْأَبْصَارُ / *Sakın, Allah'ı zâlimlerin yaptıklarından habersiz sanma! O, sadece onların işini gözlerin dehşetten dışarı fırlayacağı bir güne erteliyor.*"[413]

Âyette geçen تشخص filli, yerden çıkıp yükselmek anlamındadır.[414] "تَشْخَصُ فِيهِ الْأَبْصَارُ" ifadesi ise gözlerin panik ve korkudan iyice açılıp dona kalacağı ve gözlerin kırpılamayacağı durumu tasvîr eder.[415] İbn Abbâs'ın anlatımıyla, o gün insanların gözleri korku ve şaşkınlıktan dolayı havaya doğru bakacak ve insanlar göz kırpamayacaklardır.[416]

إهطاع / *Korku İçinde Hızlanmak (Koşmak)*

مُهْطِعِينَ مُقْنِعِي رُؤُسِهِمْ لَا يَرْتَدُّ اِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ وَاَفْئِدَتُهُمْ هَوَاءٌ / *Başları yukarıya kalkık, bakışları bir noktaya sabitlenmiş, zihinleri bomboş kalmış olarak toplanma yerine koşarlar.* "[417]

Ebû Ubeyde'ye göre, âyette geçen أهطع fiili, *süratli olmak (koşmak)* manasına gelir. Bu sadece korku ile olan bir hâldir. Ahmed b. Yahyâ ise bunu "zillet ve korku içinde bakmaktadır" şeklinde açıklar.[418]

İbn Âşûr'a göre, مُهْطِعِينَ kelimesi korku içinde bakmaktan kinâyedir. الْإِهْطَاعُ / *İhtâ'*, boynu dengesiz bir şekilde uzatılmış halde hızlı yürümek ve korku içinde bakmaktır.[419]

---

[413] İbrâhîm 14/42.
[414] Ebu'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdilcebbâr et-Temîmî el-Mervezî es-Sem'ânî, *Tefsîrü'l-Kurʾân*, (thk. Yâsir b. İbrâhîm- Ganîm b. Abbâs b. Ganîm), Dâru'l-Vatan, 1.bs., Riyad, 1997, 3/ 122.
[415] Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't Tefasir*, 2/ 93.
[416] Kurtubî, *el-Câmiʿ li-Ahkâmi'l-Kurʾân*, 9/ 376.
[417] İbrâhîm 14/43.
[418] Vâhidî, *et-Tefsîrü'l-Basît*, 12/ 496.
[419] İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 13/246.

Zemahşerî'ye göre, مُهْطِعِينَ çağırana (çağırılan yöne) doğru süratli yürümek demek olup الْإِهْطَاعُ ayrıca bakışını bir nesneye doğru yöneltip hiç göz kırpmaksızın sürekli ona bakmaktır.[420]

تَدورُ أَعْيُنُهُمْ / *Gözleri Dönmek*

"فَاِذَا جَاءَ الْخَوْفُ رَاَيْتَهُمْ يَنْظُرُونَ اِلَيْكَ تَدُورُ اَعْيُنُهُمْ كَالَّذِي يُغْشٰى عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِۚ / *Derken o korku hâli gelince, onların ölüm(korkusun)dan baygınlık sarmış kimse(ler) gibi gözleri dönerek sana baktıklarını gördün.*"[421]

Âyetteki "تَدورُ أَعْيُنُهُمْ / *gözleri dönmek*" ifadesi, korkaklık ve korkunun şiddetine kinâyedir.[422]

3.1.9. Merhamet ve Bereket ile İlgili Kinâyeler

الظِلَال / *Gölgeler*

"اِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي ظِلَالٍ وَعُيُونٍۚ / *Allah'a karşı gelmekten sakınanlar, gölge(lik)ler içinde ve pınar başlarındadırlar.*"[423] âyetindeki "ظِلَالٍ / *gölge(lik)ler*" kelimesi merhamet için bir kinâyedir.[424]

Arap kültüründe *gölge*; *izzet (şan), güç ve rahatlığı* ifade eder.[425]

الْأَكْلُ مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ / *Göğün ve Yerin Nimetlerinden Yararlanmak*

"وَلَوْ اَنَّهُمْ اَقَامُوا التَّوْرٰيةَ وَالْاِنْجِيلَ وَمَا اُنْزِلَ اِلَيْهِمْ مِنْ رَبِّهِمْ لَاَكَلُوا مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ اَرْجُلِهِمْۜ مِنْهُمْ اُمَّةٌ مُقْتَصِدَةٌۜ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ سَاۤءَ مَا يَعْمَلُونَۜ / *Şayet onlar Tevrat'ı, İncil'i ve rableri tarafından onlara indirileni doğru dürüst uygulamış olsalardı göğün ve yerin türlü türlü*

[420] Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/ 563.
[421] Ahzâb 33/ 19.
[422] Muhammed Abdüllatif b. el-Hatîb, *Avdahu't-Tefâsîr*, 1/510.
[423] Mürselât 77/41.
[424] Ebû Ömer İbn Abdülber en-Nemerî el- Kurtubi, *et-Temhîd limâ fi'l-Muvattaʾ mine'l-Meʿânî ve'l-esânîd*, (thk. Beşşar Awad Ma'ruf- Selim Muhammed Âmir ve diğerleri), Müessesetül Furkan li t-Türasil İslam, 1.bs., 2017, c.17, 11/ 267; es-Seâlibî, Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed b. Mahlûf, *el-Cevâhirü'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kurʾân*, (thk. Muhammed Ali Muavvad-Adil Abdulmevcud), Dâr İhyai't-Türasi'l- Arabî, 1.bs., Beyrût, 1997, 3/ 153.
[425] Fîrûzâbâdî, *Besâʾiru Zevi't-Temyîz fî Letâʾifi'l-Kitâbi'l-ʿAzîz*, 3/ 537.

nimetlerinden yararlanırlardı. İçlerinde aşırılığa kaçmayan bir zümre var; onlardan birçoğunun yaptığı işler ise pek kötüdür."[426]

Âyette zikredilen "لَأَكَلُوا مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ / *göğün ve yerin türlü türlü nimetlerinden yararlanırlardı*" cümlesi, ardı kesilmeyen bolluk ve bereket için kinâyedir.[427]

"Yukarıdan, gökten gelen nimet" *yağmur*; "ayak altında olanlar" ise *yeryüzünden çıkan mahsûller*dir. Bunlar, ardı arkası kesilmeyen bol rızıklardır.[428]

3.1.10. Azab ile İlgili Kinâyeler

جَاءَ أَمْرُ رَبِّكَ / *Rabbin Emrinin Gelmesi*

"يَا اِبْرٰهِيمُ اَعْرِضْ عَنْ هٰذَاۚ اِنَّهُ قَدْ جَاءَ اَمْرُ رَبِّكَۚ وَاِنَّهُمْ اٰتِيهِمْ عَذَابٌ غَيْرُ مَرْدُودٍ / *'Ey İbrâhîm, bundan vazgeç; çünkü rabbinin emri gelmiştir. Onlara, geri çevrilmez bir azap mutlaka gelecektir' dediler.*"[429]

Âyette "جَاءَ أَمْرُ رَبِّكَ / *Rabbinin emri gelmiştir*" ibâresi ile Allah'ın onlara verdiği azap kinâye edilmiştir.[430]

أَتاها أَمْرُنا / *Emrin Ulaşması*

"اِذَا اَخَذَتِ الْاَرْضُ زُخْرُفَهَا وَازَّيَّنَتْ وَظَنَّ اَهْلُهَا اَنَّهُمْ قَادِرُونَ عَلَيْهَاۙ اَتٰيهَا اَمْرُنَا لَيْلاً اَوْ نَهَاراً فَجَعَلْنَاهَا حَصِيداً كَاَنْ لَمْ تَغْنَ بِالْاَمْسِۜ كَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ / *Yeryüzü bu güzelliğe kavuşup süslendiğinde ve sahipleri bu güzellikleri kendi güçlerine bağladıklarında oraya, bir gece vakti yahut güpegündüz emrimiz ulaşır da onu -sanki dün de yokmuş gibi- kökünden biçilmiş hâle getiririz. Düşünenler için âyetlerimizi işte böyle açıklıyoruz*".[431]

---

[426] Mâide 5/66.
[427] Hasan izzettin al-Jamal, *Mucamu ve Tefsir Lügavi li-Kelimat'ül Kur'ân*, 1/ 91.
[428] Sem'ânî, *Tefsîrü'l-Kurʾân*, 2/ 52.
[429] Hûd 11/76.
[430] Muhammed el-Emîn el-Hererî', *Hadâiku'r-Ravhi ve'r-Reyhân fî Ravâbî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, 13/ 201.
[431] Yûnus 10/24.

Âyette "أَتاها أَمْرُنا / emrimiz ulaşır" ibâresinde geçen *emir*, azap ve helâk için bir kinâyedir.[432]

أَنْذَرْتُكُمْ صَاعِقَةً / *Yıldırımla Uyarmak*

"فَإِنْ اَعْرَضُوا فَقُلْ اَنْذَرْتُكُمْ صَاعِقَةً مِثْلَ صَاعِقَةِ عَادٍ وَثَمُودَ / *Eğer onlar yine de yüz çevirirlerse, de ki: Sizi, Âd ve Semûd'un başına düşen yıldırım gibi bir yıldırıma karşı uyarıyorum."*[433] âyetindeki "أَنْذَرْتُكُمْ صَاعِقَةً / *bir yıldırıma karşı uyarıyorum*" ifadesi, şiddetli azap için bir kinâyedir.[434]

الْتَفَّتِ السَّاقُ بِالسَّاقِ / *Bacakların Birbirine Dolaşması*

Kıyâmet Sûresi 75/29. âyetteki "وَالْتَفَّتِ السَّاقُ بِالسَّاقِ / *Ve bacaklar birbirine dolaştığında*." ifadesi, meselenin şiddetini ve ağırlığını gösteren bir kinâyedir.[435]

İbn Abbâs'tan rivâyet edildiğine göre bundan maksat, dünyadan ayrılık yani son gün sıkıntısı ve acısının, âhiretin ilk günü ile birleşmesidir.[436]

الْكَشْفُ عَنْ سَاقٍ / *Paçaların Sıvanması*

"يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ وَيُدْعَوْنَ اِلَى السُّجُودِ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ / *O büyük korku ve dehşet günü gelip de paçalar sıvanınca secdeye çağrıldıklarında bunu yapamazlar."*[437] âyetinde tasvîr edilen paçaların sıvanması tabîri, *işlerin şiddeti ve zorluğu* anlamında kullanılmış bir kinâyedir.[438] Diğer bir anlatımla, Kıyamet gününde hesabın şiddetlendiğinin bir ifadesidir.[439]

---

[432] Vehbe Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, 11/147.
[433] Fussilet 41/ 13.
[434] Bahjat Abdul al-vahid salih, *el-I'rabu Mufassal Li Kitabillah Al-Murattal*, Darul Fikir, 2.bs., Amman 1997, c.12, 10/ 319.
[435] Ahmed Muhtâr Ömer, *Mu'cemü'l-Lügati'l-Arabiyye el-Muasıra*, 3/ 2023; Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-Huffâz fî Tefsîri Eşrefi'l-Elfâz*, 2/ 237.
[436] Taberî, *Câmiu'l-Beyân ʿan Teʾvîli Âyi'l-Kurʾân*, Dâru'l-Hecr, 23/ 516.
[437] Kalem 68/ 42.
[438] Muhammed Abdullatif el-hatib, *Evdahu't-Tefasir*,1/ 705.
[439] Celâleddin el-Mahallî ve Celâleddin es-Süyûtî, *Tefsîrü'l-Celâleyn*, Dar'ul Hadis, 1.bs., Kahire, s.760.

قُلُوبٌ يَوْمَئِذٍ وَاجِفَةٌ / *Yüreklerin Titremesi*

Nâziât Sûresi 79/8. âyette "قُلُوبٌ يَوْمَئِذٍ وَاجِفَةٌ / *işte o gün korkudan yürekler ağza gelir*." şeklinde anlatılan durum, yani *kalplerin titremesi, şiddetli bir ızdırap duymaları* anlamındadır.[440]

لَتَرْكَبُنَّ طَبَقاً عَنْ طَبَقٍ / *Hâlden Hâle Geçmek*

Kıyâmet sahnelerinin "لَتَرْكَبُنَّ طَبَقاً عَنْ طَبَقٍ / *siz hâlden hâle geçeceksiniz*."[441] şeklinde anlatıldığı âyetteki "طبق / *tabak*" kelimesi, *bir şeyi kendisi kadar olan başka bir şey üzerine koyma*yı ifade eder. *Tabaka* ise, *mertebe* anlamına gelmektedir. Bu âyet, insanların o gün *hâlden hâle gireceklerini* haber vermektedir.[442] İnsanlar o gün kıyamet gününün şiddetli ve dehşetli hâlleriyle karşılaşacaklardır. Arap lisanında, "وَقَعَ فُلَانٌ فِي بَنَاتِ طَبَقٍ: إِذَا وَقَعَ فِي أَمْرٍ شَدِيدٍ" cümlesi, *bir kimsenin sıkıntılı ve şiddetli hâller içine düşmesi* anlamına gelir.[443]

[440] Nesefî, *et-Teysîr fi't-Tefsîr*, 15/ 201.
[441] İnşikâk 84/19.
[442] Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kurʾân*, s.516.
[443] Taberî, *Câmiu'l-Beyân ʿan Teʾvîli Âyi'l-Kurʾân*, Dâru Hecr, 24/ 256.

3.2. Nisâ Sûresi ve Sûrede Kinâye Kullanımı

Nisâ Sûresi

Medîne döneminde, hicretin IV. yılında nâzil olmuştur. Mushaftaki sıralamada *dördüncü*, iniş sırasına göre *doksan ikinci* sûredir. Mümtehıne Sûresi'nden sonra, Zilzâl'den önce inmiştir. Bakara, Enfâl, Âl-i İmrân, Ahzâb ve Mümtehıne sûreleri Medîne'de Nisâ'dan önce nâzil olmuştur. Nisâ Sûresi, *yüz yetmiş altı* âyettir.[444]

Sûrenin İsmi

Sûrenin büyük bir kısmı kadınlar hakkında hükümler içerdiği için sûre, *Nisâ* adıyla anılmıştır. *Nisâ* Arapça'da "kadınlar" anlamına gelir. Bu sûrenin bir diğer adı "سورة النساء الكبرى / *Büyük Kadınlar Sûresi*"dir.[445]

Sûrenin Muhtevâsı

Nisâ Sûresi'nin muhtevâsının özetle şu konulardan oluştuğu söylenebilir:

* Sûre, kadınlar ve yetîmlerle ilgili konuları ele almaktadır.
* Evlenilmesi haram kılınan kişilerden (muharremât) söz edilmektedir.
* Mîrâsla ilgili hükümler açıklanmıştır.
* Karı-koca arasındaki ilişkiye ve eşlerin birbirlerine karşı yükümlülüklerine değinilmiştir.

[444] Diyanet İşleri Başkanlığı
[445] Vehbe Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, 4/ 220.

∗ Toplumsal açıdan uyulması gereken kurallar, Allah'a ve Peygamber'e olan itâat ve cihadın anlamı, îmânlı olmak ve sâlih ameller işlemek gibi konular ele alınmaktadır.[446]

Nisâ Sûresi'nde Kinâye Sanatının geniş bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Sûrede hassas konularda, kadın-erkek ilişkilerinde ve toplumsal kurallar ile aile yaşantısı gibi alanlarda Kinâye Sanatı kullanılmış ve hükümler nezâketle açıklığa kavuşturulmuştur.

Nisâ Sûresi'nde Kullanılan Kinâyeler

Bu aşamada Nisâ Sûresi'nde kullanılan kinâyeler ve bunların bulunduğu âyetler sırasıyla ele alınacaktır.

نَفْسٍ وَاحِدَةٍ / *Tek Nefis*

"يَا اَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالاً كَثِيراً وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْاَرْحَامَ اِنَّ اللهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيباً / *Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan, ikisinden birçok erkek ve kadın üretip yayan Rabbinize itâatsizlikten sakının. Adını anarak birbirinizden dilek ve istekte bulunduğunuz Allah'a saygısızlıktan ve akrabalık haklarına riayetsizlikten de sakının. Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözetleyicidir*."[447]

Âyetteki "رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ / *sizi tek bir nefisten yaratan Rabbiniz*" ifadesi, Yaratıcı'nın kudretine delâlet eder. "Tek bir nefis" ifadesi ile Hz. Âdem kinâye edilmiştir.

Müfessirlerin çoğu, "نَفْسٍ وَاحِدَةٍ / *nefs vâhide*"den Âdem'in kastedildiğini söylerler. Ancak âyette, buna delâlet eden sarîh hiçbir delil yoktur.

---

[446] Muhammed Emîn el-Hererî, *Hadâiku'r-Ravhi ve'r-Reyhân*, 5/ 368- 369.
[447] Nisâ Sûresi 4/1.

Ebû Müslim el-Isfahânî'ye (322/934) göre âyetteki مِنْهَا kelimesi, Adem'in bedeninden değil, cinsinden ve türünden bahseder.[448]

وَلِاَبَوَيْهِ / *Anne-Baba*

"يُوصِيكُمُ اللهُ فِي اَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِۚ فَاِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَۚ وَاِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُۜ وَلِاَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ اِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌۚ / *Allah size, çocuklarınız hakkında, erkeğe iki kadın payı kadar (vermenizi) emreder. (Mîrâsçılar) İkiden fazla kadın iseler bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer yalnız bir kadınsa yarısı onundur. Ölenin çocuğu varsa, anne babasından her birinin mîrâstan altıda bir hissesi vardır.*"[449]

Âyetteki "وَلِاَبَوَيْهِ / *anne babası*" ibâresi, ölen kişinin babası ve annesinden kinâyedir.[450]

الْفَاحِشَةَ / *Fahşâ'*

"وَالّٰتِي يَأْتِينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ / *Kadınlarınızdan çirkin fiilde bulunanlara…*"[451] âyetindeki "الْفَاحِشَةِ / *fâhişe*" kelimesine, zinâ fiili kinâye olarak gelmiştir.[452] Ayrıca, Ebû Müslim el-Isfahânî âyette geçen "الْفَاحِشَةِ / fâhişe" kelimesinin maksadının, lezbiyen ilişkiye (sihâk) giren kadınlar olduğunu belirtmiştir.[453]

اَفْضٰى / *İfdâ'*

"وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ اَفْضٰى بَعْضُكُمْ اِلٰى بَعْضٍ وَاَخَذْنَ مِنْكُمْ مِيثَاقاً غَلِيظاً / *Birbirinizle beraber olduğunuz halde, üstelik onlar sizden sapasağlam bir söz de almışken onu geri mi alacaksınız?*"[454]

---

[448] Ahmed Mustafa el-Merâgî, *Tefsîru'l-Merâgî*, 4/175- 177; Bkz. Mustafa ŞENTÜRK, *Kitâb-ı Mukaddes ve Kur'ân-ı Kerîm'e Göre İlk Günah ve Kadın*, İslâmî Araştırmalar Dergisi, 2011, XXII (1), s.34.

[449] Nisâ 4/11.
[450] Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*,10/ 115.
[451] Nisâ 4/15.
[452] Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb(et-Tefsîrü'l-Kebîr)*,9/ 528.
[453] Muhammed b. Yûsuf Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru'l-Muhit*, (thk.Sıtkı Muhammed Cemîl), Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1420 /1999, 3/ 555.
[454] Nisâ 4/21.

Begavî'nın, *Meʿâlimü't-Tenzîl*'inde, âyette geçen اَفْضٰى fiiline *arabulucu (vâsıta) olmadan bir şeye erişim* anlamı verilip bu eylemin *cimâ'*dan kinâye olduğu belirtilmiştir.[455] Râzî'ye göre اَفْضٰى fiilinin manası konusunda müfessirlerin iki görüşü vardır.

*Birinci görüş*ü ileri süren İbn Abbâs, Mücâhid, Süddî, Zeccâc ve İbn Kuteybe'ye göre اَفْضٰى fiili cimâ'ya kinâyedir. İmam Şafiî de aynı görüştedir. Çünkü koca eşi ile hiç cinsî münâsebette bulunmadan önce onu boşarsa, mehrin yarısını geri alabilir. *İkinci görüş*ü savunan Kelbî'ye göre *ifdâ'*, cinsî münâsebette bulunsun ya da bulunmasın, kocanın eşiyle birlikte bir örtü içinde bulunmalarıdır. Ferrâ ve Ebû Hanîfe de aynı görüştedir.[456]

دَخَلْتُمْ / *Dühûl*

"مِنْ نِسَآئِكُمُ الّٰتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ / *Kendileriyle birleştiğiniz eşlerinizden…*"[457] âyetinde geçen دُخُولٌ / *dühûl* kelimesi cimâ'ya kinâyedir.[458]

Tâcü'l-ʿArûs'ta bu kelimenin Kur'ân'da genelde cimâ'ya kinâye olarak kullanıldığı belirtilmiştir.[459]

مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ - اسْتَمْتَعْتُمْ / *Faydalanma - El Altında Bulunanlar*

"وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ اِلَّا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ كِتَابَ اللهِ عَلَيْكُمْ وَاُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذٰلِكُمْ اَنْ تَبْتَغُوا بِاَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ / *Elinizin altında bulunan câriyeler müstesna, evli kadınlar da size haram kılındı; Allah'ın size emri budur. Bunlardan başkasını, iffetli yaşamak ve zina etmemek kaydıyla, mallarınızla (mehir vecibesini göz ardı etmeden) istemeniz size helâl kılındı. Onlardan karı-koca ilişkisi yaşadıklarınıza kararlaştırılmış olan mehirlerini verin.*"[460]

---

[455] Beğavî, *Meʿâlimü't-Tenzîl*, 1/ 588.
[456] Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb(et-Tefsîrü'l-Kebîr)*, 10/15.
[457] Nisâ 4/23.
[458] Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 10/ 199.
[459] Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcü'l-ʿArûs min Cevâhiri'l-Kāmûs*, 28/487.
[460] Nisâ 4/24.

Âyetteki "ما مَلَكَتْ أيْمانُكُمْ / *sağ elinizin altında bulunanlar*" ibâresi, savaşta esir olarak ele geçirilen câriyeler anlamındadır. Çünkü Arapların deyimiyle اليَمِينَ / *sağ el*, kılıcı tutan el için kullanılan bir kinâyedir. [461]

"فَمَا اسْتَمْتَعْتُم / *Karı-koca ilişkisi yaşadıklarınız*" ifadesindeki *istimta'*, karşılıklı yararlanmak anlamında olup cimâ'ya kinâye olarak kullanılmıştır.[462]

الْـمَضَاجِعِ / *Yataklar*

Nisâ 4/34. âyette geçen "وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْـمَضَاجِعِ / *Onları yataklarda yalnız bırakın.*" İfadesi, cinsel birlikteliğe kinâyedir.[463]

ذَرَّةٍ / *Zerre*

"إِنَّ اللَّهَ لا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ / *Şüphe yok ki Allah zerre kadar haksızlık etmez.*"[464] âyetindeki *zerre miktarı*, Allah Teâlâ'nın adaletine kinâye edilmiştir. *Zerre*, karıncanın yumurtasına veya üflenince havada uçuşan toz taneciğine denir. *En değersiz şey* demektir. Çünkü zerrenin ağırlığı, küçük bir karıncadan bile azdır. "مِثْقَالَ ذَرَّةٍ / *Bir zerre*" ibâresi ise kastedilen husus, Allah'ın, zâlimi yaptığı kötülüğün cezasından daha fazlası ile cezalandırmadığıdır.[465]

تُسَوَّى بِهِمُ الأَرْضُ / *Yerle Bir Olmak*

"يَوْمَئِذٍ يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَعَصَوُا الرَّسُولَ لَوْ تُسَوَّى بِهِمُ الأَرْضُ وَلا يَكْتُمُونَ اللَّهَ حَدِيثًا / *Küfür yoluna sapıp Peygamber'i dinlemeyenler o gün, Allah'tan hiçbir haberi gizleyemez hâle düşerek yerin altında kaybolmayı temenni ederler.*"[466] âyetinde geçen " تُسَوَّى بِهِمُ الأَرْضُ / *yerin altında kaybolmak*" cümlesi, kâfirlerin kıyamet gününde pişman, korkmuş ve berbat hallerine kinâye edilmiştir.[467]

---

[461] İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*,5/6.
[462] Taberî, *Câmiu'l-Beyân ʿan Teʾvîli Âyi'l-Kurʾân*, Dâru'l-Hecr, 6/ 585.
[463] Vehbe Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr* 5/ 52.
[464] Nisâ 4/40.
[465] İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 5/55.
[466] Nisâ 4/42.
[467] İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 5/59.

الْغَائِطِ - لٰمَسْتُمُ / *Kadınlara Dokunmak - Tuvalet Yapmak*

"اَوْ جَاءَ اَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ اَوْ لٰمَسْتُمُ النِّسَاءَ / *Veya sizden biriniz tuvaletten gelir ya da kadınlara dokunursa…*"[468] âyetinde geçen altı çizili iki eylem, açıkça söylenmesi kınanacak şeylerden olup burada kinâye kullanılmıştır.

Âyetteki الْغَائِطِ / *gâit* ifadesi tuvalete gitmekten kinâyedir. الْغَائِطِ / *Gâit* kelimesi aslında, *geniş ve güven duyulan yer* manasındadır. Kinâye yoluyla *hades* ve *abdest bozmak* demektir.[469]

"لٰمَسْتُمُ النِّسَاءَ / *Kadınlara dokunduğunuzda…*" ifadesi ise eşler arasında guslü gerektiren cinsî ilişki için kinâyedir.[470]

أُوْتُوا نَصِيباً - يَشْتَرُونَ الضَّلَالَةَ / *Sapkınlığı Satın Alanlar - Kendilerine Kitap'tan Bir Pay Verilenler*

"اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ أُوْتُوا نَصِيباً مِنَ الْكِتَابِ يَشْتَرُونَ الضَّلَالَةَ وَيُرِيدُونَ اَنْ تَضِلُّوا السَّبِيلَ / *Kendilerine Kitap'tan nasip verilenleri görmüyor musun? Sapkınlığı satın alıyorlar ve sizin de yoldan çıkmanızı istiyorlar.*"[471]

Âyetteki "أُوْتُوا نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ / *Kendilerine Kitap'tan nasip verilenler*" ifadesi ile Yahudiler kinâye edilmiştir. [472]

نَطْمِسَ وُجُوهاً / *Yüzlerin Tersyüz Edilmesi*

"يَا اَيُّهَا الَّذِينَ أُوْتُوا الْكِتَابَ اٰمِنُوا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقاً لِمَا مَعَكُمْ مِنْ قَبْلِ اَنْ نَطْمِسَ وُجُوهاً فَنَرُدَّهَا عَلٰى اَدْبَارِهَا اَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّا اَصْحَابَ السَّبْتِ وَكَانَ اَمْرُ اللهِ مَفْعُولاً / *Ey Ehl-i Kitâb! Biz birtakım yüzleri silip dümdüz ederek arkalarına çevirmeden yahut Cumartesi yasaklarını çiğneyen kimseleri lânetlediğimiz gibi onları da lânetlemeden önce, sizdekini doğrulamak üzere indirdiğimiz kitaba îmân edin. Allah'ın emri mutlaka yerine gelecektir.*"[473]

---

[468] Nisâ 4/43.
[469] İbn Manzûr, *Lisânü'l-ʿArab* 7/365
[470] Muhammed b. Ahmed b. Mustafa Muhammed Ebu Zehra, *Zehretü't-Tefasir*, (thk. Ebû İbrahim Hasanayın), Dâru'l-Fikri'l- Arabî, c.10, 4/ 2052.
[471] Nisâ 4/44.
[472] Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 10/91.
[473] Nisâ 4/47.

Âyette geçen "بِمَا نَزَّلْنَا / *indirdiğimiz*" ibâresi Kur'ân'dan kinâyedir. " مُصَدِّقاً لِّمَا مَعَكُمْ / *Yanınızdakini tasdîk edici olan şey*" ibâresi ile ile Kur'ân, *tasdîk edilen şey* ile de Tevrat kinâye edilir.[474]

"نَّطْمِسَ وُجُوهًا / yüzleri silip dümdüz edeceğiz" ibâresindeki الطَّمْسُ / *silmek* kelimesi, bir şeyin eserlerini yok edip alâmetlerini izâle etmek manasındadır.[475] Buna göre "نَّطْمِسَ وُجُوهًا" ibâresi; göz, kaş, burun, ne varsa hepsinin silinip yüzün bir devenin terliği veya bir hayvanın mahmûzu gibi yapılması manasını ifade eder.[476] Nitekim bu ibâre, onların hak doğru yoldan uzaklaşmasına bir kinâyedir.[477]

نَقِيراً / *Değersiz Nesne*

"اَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِنَ الْمُلْكِ فَاِذاً لَا يُؤْتُونَ النَّاسَ نَقِيراً / *Yoksa onların mülkten bir nasipleri mi var? Öyle olsaydı insanlara zerre miktarı bir şey vermezlerdi.*"[478]

Âyette yer alan النَّقير / *nakîr* kelimesi, hurma çekirdeği üzerindeki yarıktır. Hurma ağacı o yarıktan çıkar. Bu kelime, küçük ve değersiz şeyler için misâl olarak kullanılır. Allah Teâlâ, bu âyette *nakîr* kelimesi ile cimriliğin son haddini tavsîf etmektedir.[479] Nitekim النَّقير / *nakîr* kelimesi, cimriliğe kinâye olarak kullanılmaktadır.

ظِلاًّ ظَلِيلاً / *Koyu Gölge*

" وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا اَبَداً لَهُمْ فِيهَا اَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَنُدْخِلُهُمْ ظِلاًّ ظَلِيلاً / *Îmân edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanları da, içinde ebedîyen kalmak üzere, altından ırmaklar akan cennetlere sokacağız. Orada onlar için tertemiz eşler vardır ve onları koyu bir gölgeliğe alacağız.*"[480]

---

[474] Nesefi, *Medarikü't-Tenzi'l-Ve Hakaiku't-Te'vil*, 1/363.
[475] Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kurʾân,* s.524.
[476] Vâhidî, *el-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-ʿAzîz,* s.267.
[477] Ahmed Muhtâr Ömer, *Mu'cemü'l-Lügati'l-Arabiyye el-Muasıra*, 2/1414.
[478] Nisâ 4/53.
[479] Vâhidî, *el-Vecîz*, s. 269.
[480] Nisâ 4/ 57.

"ظِلٌّ" *gölge* demektir. Gölge, izzet, güç ve zenginlik anlamlarında da kullanılır.[481] "ظَلِيلًا" ifadesi ise devamlık anlamındadır[482].

Râzî'nin belirttiğine göre, الظِّلُّ kelimesi, *rahatlık* için bir kinâyedir. Zira Arap ülkeleri, son derece sıcaktır. Bu yüzden onlar için gölge en büyük rahatlık vesîlesi olup bu kelime rahatlık için bir kinâye olarak kullanılmıştır.[483]

شَجَرَ / *Anlaşmazlık*

"فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجاً مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيماً / *Hayır! Rabbine andolsun ki, aralarında çıkan anlaşmazlık hususunda seni hakem kılıp sonra da verdiğin hükümden içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın onu kabullenmedikçe ve boyun eğip teslim olmadıkça îmân etmiş olmazlar."*[484]

Âyette geçen شَجَرَ / *şecer* kelimesi, *anlaşmazlık* ve *karışıklık* anlamındadır. الشَّجَرُ / *şecer*, ağaç kelimesinin kökünden gelmektedir. Çünkü ağacın dalları birbiri içine girip sıkışmaktadır.[485] شَجَرَ بَيْنَهُمْ, *aralarında çıkan anlaşmazlıklar* demektir. Yani işlerin sarpa sarması, kavga, münâkaşa ve çatışmadan kinâyedir. Çünkü insanlar tartışırlarken birbirlerinin sözleri arasında anlaşmazlık ve karışıklık olur.[486]

فَتِيلاً / *Zerre*

"وَقَالُوا رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَ لَوْلَا أَخَّرْتَنَا إِلَى أَجَلٍ قَرِيبٍ قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيلٌ وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ لِمَنِ اتَّقَى وَلَا تُظْلَمُونَ فَتِيلاً / *"Rabbimiz! Savaşı bize niçin yazdın, bizi yakın bir süreye kadar geri bıraksan olmaz mıydı?" diyorlar. Onlara de ki, Dünya menfaati önemsizdir, Allah'tan korkanlar için âhiret daha hayırlıdır ve size zerre kadar haksızlık edilmez."*[487]

---

[481] Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kurʾân*, s.535.
[482] Kurtubî, *el-Câmiʿ li-Ahkâmi'l-Kurʾân*, 5/ 255; Vâhidî, *et-Tefsîrü'l-Basît*, 6/ 534.
[483] Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb(et-Tefsîrü'l-Kebîr*), 10/ 108.
[484] Nisâ 4/ 65.
[485] Kurtubî, *el-Câmiʿ li-Ahkâmi'l-Kurʾân*, 5/ 266.
[486] Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb(et-Tefsîrü'l-Kebîr)*,10/ 127.
[487] Nisâ 4/ 77.

Âyetteki "وَلَا تُظْلَمُونَ فَتِيلاً / *size zerre kadar haksızlık yapılmaz*" ifadesinde yer alan الفَتِيلُ / *fetîl* kelimesi hurma çekirdeğinin göbeğinde bulunan incecik bir ipliktir (kıl, lif).[488] 'Onların yaptıklarının sevabından hiçbir şey eksiltilmez' demektir.[489]

Buradaki الفَتِيلُ / *fetîl* kelimesi azlık ve önemsizliğe misal için kullanılır ve Allah Teâlâ'nın adaletini, hiç kimseye haksızlık edilmeyecek, sözüyle işaret ettiği bir kinâyedir.[490]

يُدْرِكْكُمُ الْمَوْتُ / *Ölümün Ulaşması*

"أَيْنَ مَا تَكُونُوا يُدْرِكْكُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ مُشَيَّدَةٍ / *Nerede olursanız olun ölüm sizi yakalar; sarp ve sağlam kalelerde olsanız bile!*"[491] âyeti, ölümün kaçınılmazlığını anlatan bir kinâye içermektedir. Yani 'kaçınılmaz olarak ölüme gideceksiniz ve hiçbiriniz ondan kaçamayacaksınız' demektir.[492]

[488] Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcü'l-ʿArûs*,30/ 144.
[489] Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb(et-Tefsîrü'l-Kebîr)*,10/ 144.
[490] Kurtubî, *el-Câmiʿ li-Ahkâmi'l-Kurʾân*, 5/ 248.
[491] Nisâ 4/ 78.
[492] Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Muhtasar Tefsir İbn Kesîr*, Dâru 'l- Kur'ân-ı Kerîm,7.bs., Beyrut, 1981, c.3, 1/ 414.

SONUÇ

Belâgat ilminin önemli bir dalı olan *Beyân ilmi*nin, Kur'ân'da murâd-ı ilâhî'nin iyi anlaşılmasına büyük bir katkısı bulunmaktadır. *Beyân*, bir manayı, kendisine açıkça delâlet etmede birbirinden farklı yollarla dile getirmenin, kendisiyle öğrenildiği bir ilimdir. *Beyân ilmi*, aynı manayı farklı şekillerde ifade edebilmenin yanısıra Kur'ân ve Sünnet'i iyi anlayabilme yeteneğini geliştirir. *Beyân ilmi* vâsıtasıyla farklı ifade biçimlerine ve Arap dilinin güzelliklerine ulaşılmaktadır.

Beyân ilminin önemi Allah'ın şu âyetinde vurgulanmıştır:

"اَلرَّحْمٰنُ . عَلَّمَ الْقُرْآنَ . خَلَقَ الإِنسَانَ . عَلَّمَهُ الْبَيَانَ / *Rahmân, Kur'ân'ı öğretti; insanı yarattı, ona beyânı (kendini ifade etmeyi) öğretti."* (Rahmân 55/1-4)

Beyân ilmi, insana bahşedilen şerefli bir özelliktir. Yani, onu diğer canlılardan ayıran şey, insanın konuşan bir canlı olmasıdır. Cenâb-ı Hak, onu bu nimetle diğer canlılardan farklı kılmıştır. Bu yüzden *Beyân*, insanı yücelten ve şereflendiren bir niteliktir.

Bu ilmin önemi, âlimlerin Kur'ân'ı anlama ve onu tefsîr etmede Beyân ilminden istifade etmeleriyle anlaşılmıştır. Bu çalışmada, âlimlerin görüşlerine göre *Beyân ilmi*nin Kur'ân'ı anlamadaki önemi izah edilmiş ve bu ilmin içerdiği sanatlara dâir örnekler verilmiştir. Arap dilindeki müterâdif bazı kelimelerin âyet içindeki yerini dikkate almak suretiyle uygun yere yerleştirilmesiyle Kur'ân'ın nazmından örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca *çoğul-tekil* ve *takdîm-tehîr* gibi sanatlara ve bunların örneklerine de yer verilmiştir.

Beyân ilminde edebî bir sanat olarak *dolaylı anlatım*, *üstü kapalı anlatım*, *örtülü anlatım* gibi tabîrlerle ifade edilebilecek olan *Kinâye*, bir nesneyi ve/veya olguyu bir kelimenin asıl manası dışındaki bir kelime ile ifade etmektir. *Kinâye*, dildeki belâgat yöntemlerinden biri olmasıyla öne çıkar ve Belâgat ilminin kapsamına girdiği için, anlamla ve bunun nasıl güçlü ve güzel bir biçimde sunulduğuyla da ilgilenir. Kinâye aynı zamanda insan zihnine aktardığı anlamı nazik, saygılı ve

incelikli bir şekilde ifade etme özelliğine sahiptir. Dolayısıyla verilmek istenen anlamı ağır, kaba ve çirkin değil, zarîf bir şekilde aktarır.

Kinâye Sanatı, Arap Edebiyatında yoğun bir şekilde kullanılır ve estetik bir üslûp, zengin kelime dağarcığı ve çeşitli edebî tarzlarla karakterize edilir. Edebiyatta edebî dil, okuyucuya veya dinleyiciye bir mesajı, fikri ve/veya duyguları, güzel ve etkili bir şekilde aktarmayı amaçlar. Dolayısıyla *Kinâye*; anlatımın ve yaratıcılığın düzgünlüğü ve niteliği ile karakterize edilmesi, ait olduğu toplumun genel kültürünü ve sosyal değerlerini yansıtması ve bâhusûs Arap kültürünün ayrılmaz bir parçası olması nedeniyle Arap Edebiyatının en önemli kullanımlarından biri olarak kabul edilir.

Bu çalışmada Kur'ân'dan örnekler vererek Kinâye'nin üslûp olarak kullanım şekli açıklanmaya çalışılmıştır. Bu sanatın temel amaçlarından biri, açıkça ifade edilmesi çirkin ve kaba olacak olan lafızlar yerine daha zarîf başka kelimeler kullanmaktır. Kur'ân'da bir yandan çirkin lafızların açıkça kullanılmaması, diğer yandan etkili anlatımı ve ifadeye güzellik katması, okuyucu için güzelliğini ve çekiciliğini artırır.

Âlimler, *Kinâye Sanatı*nın tanımı, gelişim süreci ve rükünleri üzerine çalışmalar kaleme almışlardır. Çoğu âlim, *Kinâye*'nin sarîh/açık anlatımdan daha etkili (belîğ) olduğu konusunda hemfikirdir. Zira hassas ve incelikli konular, ancak kinâye yoluyla ifade edilebilir.

Kinâye Sanatı, Kur'ân'da çokça kullanılmaktadır. Nitekim bu çalışmada bu sanatın önemi ve kullanım gerekçesi, ilgili âyetlerin analizi ile ele alınmıştır. Kur'ân'da, *Kinâye Sanatı* her bir kelimenin yerli yerinde olması şeklinde kullanılmış, herhangi bir eksiklik veya fazlalık ya da lüzûmsuz kelime zikredilmemiştir.

Kur'ân'da Kinâye; ilâhî kudretin yüceliğine dikkat çekmek için bazen bir kelimeyi daha güzeliyle ya da bir maksadı daha güzel bir lafızla ifade etmek; bazen açıkça ifade edilmesi çirkin olan bir kelime yerine daha zarîf başka bir kelime kullanarak çirkin durumları anlatan lafızları açıkça kullanmaktan kaçınmak; bazen

anlatımı etkili hâle getirmek ve ifadeyi güzelleştirmek ve bazen de ifadeyi kısaltmak için kullanılır.

Bu çalışmada Kur'ân-ı Kerîm'de Nisâ Sûresi'nde Kinâye üslûbunun kullanımı ele alınmıştır. Konuya örnek olarak Nisâ Sûresi'nin seçilmesinin nedeni, sûrenin kadınlar ve onlara dâir hükümlerle dolu olup bütün bu meselelerin hassas konular olmasıdır. Ayrıca Yüce Allah'ın Kur'ân'da, Bakara Sûresi'nden sonra en uzun sûre olan bu sûreyi kadınlara ayırması ve sûreye *Kadınlar / Nisâ'* adını vermesi kadınlar için bir şereftir.

Nisâ Sûresi'nin, kadının özel ve hassas meselelerini, kocanın karısı, kadının da kocası üzerindeki hakları ve arasındaki ilişkiler gibi özel konuları, zarîf ve güzel bir biçimde sunduğu görülmektedir. Sûrede bu konular ele alınırken açık ve bazen kaba olabilecek lafızlar yerine onlardan daha güzel, ince ve zarîf kelimeler kullanılmaktadır. Kur'ân, eşya ve olguları çirkin olabilecek lafızlar ile açıkça anlatmaktan kaçınmaktadır.

Cenâb-ı Hakk, kadının kendisine sunulan mehir, mîrâs ve iyi muâmele gibi hakları ona vererek insanlığı adalete davet etmiştir. Sûrede mîrâs hükümleri de ayrıntılı, isabetli ve âdil bir üslûpla ele alınmıştır. Ayrıca Allah Teâlâ'nın adaleti emrettiği, hiç kimsenin en ufak bir haksızlığa uğratılmayacağı gibi konular anlatılmıştır. Kur'ân'da, bu hassas meseleler işlenirken *Kinâye* üslûbu, güzel ve etkili bir şekilde kullanılmaktadır.

KAYNAKÇA

Abdüsselâm, Ahmet Râgıb. *Vazîfetu's-Sûreti'l-Fenniyye fi'l-Kur'âni'l-Kerîm.* Haleb: Fussilet li'd-Dirâsât ve't-Terceme ve'n-Neşr, 2 001.

Ahmed b. Hanbel (ö.241/855). *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnavut ve diğerleri. Yrs.: Müessesetü'r-Risâle, 2001.

Ahmed Matlûb (ö.1440/2018). *Mu'cemü'l-Mustalahâti'l-Belâgıyye ve Tetavvürühâ*. Beyrut: ed-Dâru al- Arabiyye, 2006.

Ahmed Matlûb (ö.1440/2018). *el-Kazvînî ve Şüruhhu't-Telhîs*. Bağdat: Mektebetü'n-Nahda, 1967.

Ahmed Muhtâr, Abdulhamid Ömer. *Mu'cemü'l-Lügati'l-Arabiyye el-Muasıra*, Yrs.: Âlemü'l-Kütüb, 2008.

Ahtal, Gıyâs b. Gavs (ö. 92/710-11). *Divanü'l-Ahtal*. şerh. Mehdi Muhammed Nasıru'd-din. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.

Âlûsî, Ebu's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd (ö.1270/1854). *Rûhu'l-Meʿânî fî Tefsîri'l-Kurʾâni'l-ʿAzîm ve's-Sebʿi'l-Mesânî*. thk. Ali Abdülbârî Atıyye. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.

Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen (ö.400/1009'dan sonra). *El-Furûku'l-Lügaviyye*. thk. Muhammed İbrahim Selim. Kahire: Daru'l-İlm ve's-Sekafe li'n-Neşr, trs..

Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen (ö.400/1009'dan sonra). *Kitâbü s-Sınâʿateyn: el-Kitâbe ve'ş- Şiʿr.* thk. Ali M. el-Bicâvî - Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhim. Beyrut: el-Mektebetü'l-ʿUnsuriyye, 1998.

Atîk, Abdulazizazîz. *Kitâbü İlmü'l'-Beyân.* Beyrut: Dâru'n-Nehdatü'l-Arabiyye li'n-Neşri ve't-Tevzî, 1982.

Avnî, Hâmid. *el-Minhâcu'l-Vâdıh li'l-Belâğa*. el-Mektebetü'l-Ezheriyye, 5. bs., trs.

Bahjat Abdul al-vahid Sâlih. *el-İ'rabu'l-Mufassal li Kitâbillahi'l-Murattal*. Amman: Dâru Fikir, 1997.

Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Ferrâ (ö.516/1122). *Meʿâlimü't-Tenzîl*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1999.

Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Ferrâ (ö.516/1122). *Şerhü's-Sünne*, Beyrut: el-Mektebü'l- İslâmî, 1983.

Benli, Mehmet Sami. "*Miftâhu'l-ʿUlûm*", *DİA*. 2020, 30 /20-21.

Beyzâvî, Nâsırüddîn Ebû Saîd Abdullāh (ö. 685/1286). *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Teʾvîl*. thk. Muhammed Abdurrahman el-Mar'aşlı. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1997.

Beyzâvî, Nâsırüddîn Ebû Saîd Abdullāh (ö. 685/1286). *Tuhfetü'l-Ebrâr (Şerhu Mesâbîhi's-Sünne)*. thk. Nureddin Tâlib. Küveyt: Vizâretü'l-Evkâf, 2012.

Bikāî, Ebu'l-Hasen Burhânüddîn (ö.885/1480). *Nazmü'd-Dürer fî Tenâsübi'l-Âyât ve's-Süver*. Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, trs.

Câhız, Ebû Osmân Amr b. Bahr (ö.255 / 869). *el-Beyân ve't-Tebyîn*. Beyrut: Dâru ve Mektebetü Hilâl, 2002.

Cemâl, Hasan İzzeddîn. *Mu'cemu Tefsîri-Lügavî li-Kelimât'il-Kur'ân*. Kahire: el-Hey'etu'l-Mısrıyye el-ʿÂmme li'l-Kitâb, 2003-2008.

Cevherî, İsmâîl b. Hammâd (ö.400/1009'dan önce). *Tâcü'l- Lüga (Sıhâh)*. thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr. Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1987.

Coşkun, Menderes. "Kinâyenin Belâgat Kitaplarındaki Seyri ve Onu Yeniden Anlama ve Sunma Denemesi", *Bilig* 44 (2008) 63-88.

Cürcânî, Abdülkāhir b. Abdirrahmân b. Muhammed (ö.471/1078-79). *Delâilü'l- İʿcâz*. thk. Mahmûd Muhammed Şâkir. Kahire: Dâru'l-Medenî- Matbaatu'l-Medenî, 1992.

Cürcânî, Seyyid eş-Şerîf (ö.816/1413). *et-Taʿrîfât*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983.

Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf el-Endelüsî (ö.745/1344). *el-Bahru'l-Muhit*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1420 /1999.

Ebû Zehra, Muhammed b. Ahmed b. Mustafa Muhammed (1898-1974). *Zehretü't-Tefasir*. thk. Ebû İbrahim Hasanayın. Yrs.: Dâru'l-Fikri'l- Arabî.

Ebussuûd Efendi. *İrşâdü'l-ʿAkli's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*. Beyrut: Daru'l-İhyâi't-Türâsi'l- Arabî, trs..

Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, Alî b. el-Hüseyn (ö. 356/967). *el-Egani*. Beyrut: Dâr-u sâdır, trs..

Emir es-San'ânî, İzzüddîn Muhammed (ö.1182/1768). *Sübülü's-Selâm*. thk. İsâm es-Sibâbtî–İmâd es-Seyyid. Kahire. Dâru 'l-Hadîs, 1997.

Ezherî, Muhammed b. Ahmed (ö.370/980). *Tehzîbü'l-Lüga*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2001.

Ferrâ, Yahyâ b. Ziyâd (ö.207/822). *Meʿâni'l-Kurʾân*. Mısır: ed-Dâru'l-Mısrıyye lit-Telif vet-Terceme, Mısır.

Feyyûd, Besyûnî Abdülfettah. *'İlmü'l-Beyân Dirâse Tahlîliyye li Mesâili'l-Beyân.* Kahire*:* Müessesetü'l-muhtâr li'n-neşr ve't-tevzî, 2015.

Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed. *el-Misbâhu'l-Münîr fî Garîbi'ş-Şerhi'l-Kebîr*. Beyrut: Mektebetü'l-İlmiyye, trs..

Fîrûzâbâdî, Mecduddin Muhammed b. Ya'kûb (ö. 817/1415). *el-Kamusü'l-Muhit*. Beyrut: Müessesetü'r Risâle, 2005.

Fîrûzâbâdî, Mecduddin Muhammed b. Ya'kûb (ö.817/1415). *Besâʾiru Zevi't-Temyîz fî Letâʾifi'l-Kitâbi'l-ʿAzîz*. Kahire: el-Meclisü'l-Aʿlâ li'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, trs..

Gündüzöz, Soner. "Geleneksel Harf Sembolizminin Bir Yorumu Olarak Nûn Harfi". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlâhîyat Fakültesi Dergisi* 30 (2011), 43-58.

Hacımüftüoğlu, Nasrullah. "Bedî ". *DİA*. 1992. V / 320-322.

Hacımüftüoğlu, Nasrullah. "Beyân", *DİA*, 6/ 22-23. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Hafâcî, Abdullāh b. Muhammed b. Saîd (ö.466/1073). *Sırrü'l-Fesâha*. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1982.

Halîl b. Ahmed, b. Amr b. Temîm el-Ferâhidî (ö.175/791). *Kitâbü'l-'Ayn*. Beyrut: Dâru ve Mektebetü Hilâl, trs..

Hasan Tabel. *es-Sûretu'l-Beyâniyye fi'l-Mevrûs el-Belâğî*. Kahire: Mektebetu'l-İmân fi el-Mansûra, 2005.

Hasen Abbâs. *Hasâ'isu'l-Hurûfi'l-'Arabiyye ve Me'ânîhâ*. Menşûrâtu İttihâdi'l-Kuttâbi'l-Arab, 1998.

Hâşimî, Ahmed b. İbrâhîm (ö.1362-1943). *Cevâhirü'l-Belâga fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*. thk. Yusuf es-Sumeylî. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, trs..

Hatîb et-Tebrîzî, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Alî b. Muhammed (ö.502/1109). *Şerhu'l-kasâʾidi (Muʿallakāti)'l-ʿAşr*. İdaretu't-Tıbaatı'l-Münîriyye, 1933.

Hatîb, Abdulkerîm Yûnus. *Tefsîr Kur'âni lil-Kur'ân*. Kahire: Dâru Fikr Arabî, trs..

Havva, Said. *el-Esâs fi't-Tefsîr*. Kahire*:* Dâru's-Selâm, 2003.

Hâzin, Alî b. Muhammed b. İbrâhîm (ö.741/1341). *Lübâbü't-Teʾvîl fî Meʿâni't-Tenzîl*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.

Hererî, Muhammed el-Emîn. *Hadâiku'r-Ravhi ve'r-Reyhân fî Ravâbî 'Ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru Tavki'n-Necat, 2001.

İbn Abdülber en-Nemerî, Ebû Ömer el- Kurtubi (ö.463/1071). *et-Temhîd Limâ fi'l-Muvattaʾ Mine'l-Meʿânî ve'l-Esânîd*. thk. Beşşar Awad Ma'ruf-Selim Muhammed Âmir vd.. Yrs.: Müessesetül Furkan li t-Türasil İslâm, 2017.

İbn Adıl, Ömer bin Ali ed-Dımaşki (VIII. /XIV. yüzyıl). *el-Lübâb fî ʿUlûmi'l-Kitâb*. thk. Adıl Ahmed Abdülmevcud -Ali Muhammed Muavvaz. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.

İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir (ö.1393/1973). *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*. ed-Dâru't-Tûnusiyye li'n-Neşr. Tunus, 1984.

İbn Bâdîs, Abdülhamîd (ö. 1358/1940). *Tefsîru İbn Bâdîs fî Mecâlisi't-Tezkîr min kelâmi'l-Hakîmi'l-Habîr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995.

İbn Cinnî, Ebu'l-Feth (ö. 392/1002). *el-Munsif li-kitâbi't-Tasrîf*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Kadîm, 1954.

İbn Fâris, Ebu'l-Huseyn Ahmed (ö.395/1004). *es-Sahibî fi Fıkhi'l-Lüga*. nşr: Muhammad Ali Baydun, 1997.

İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyn Ahmed (ö.395/1004). *Muʿcemü Mekayîsi'l- Lüga*. Yrs.: Dâru'l-Fikr, 1979.

İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn (ö.751/1350). *Medâricu's-Sâlikîn (beyne Menâzili "İyyâke Naʿbüdü ve İyyâke Nesteʿîn")*. Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l- Arabî, 1996.

İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer (ö.774/1373). *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. Dâru Tayyibe, 1999.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl (ö.711/1311). *Lisânü'l-'Arab*. Beyrut: Dâru Sâdır, 1993.

İbn Sînâ, Ebû Alî el-Hüseyn b. Abdillâh (ö.428/1037). *Mantıku'l-Meşrikıyyîn*. Kahire: el-Mektebetü's-selefiyye, 1973.

İbnü'l Mûtez, Ebu'l-Abbâs Abdullāh. *Resâiilü İbn'l-Muʿtez fi'n-Nakd ve'l-Edeb ve'l-İctimâ*. Kahire: Matbaa Mustafa el-Babi el-Halebi ve Evladuhu, 1946.

İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed (ö.543/1148). *el-Kabes fî Şerhi Muvattaʾi Mâlik b. Enes*. Beyrut: Daru'l-Ğarbi'l-İslamİslâmî, 1992.

İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemâlüddîn (ö.597/1201). *et-Tebsıra*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986.

İbnü'l-Esîr, İzzüddîn (ö. 630/1233). *el-Meselü's-Sâʾir fî Edebi'l-Kâtib ve Şâʿir*. Kahire: Dâru'n- Nehdatü Mısr Matbaası li'n-Neşri ve't-Tevzî, trs..

Kazvînî, Ebü'l-Meâlî Celâlüddîn el-Hatîb (ö.739/1338). *el-Îzâh fî ʿUlûmi'l-Belâga*. Beyrut: Dâru'l-Cîl, trs..

Kazvînî, Ebü'l-Meâlî Celâlüddîn el-Hatîb (ö.739/1338). *Telhîsü'l-Miftâh*. Karaçi: Mektebetül Büşra, 2010.

Kerâbîsî, Es'ad bin Muhammed bin Hüseyn en-Nişâbûrî. *Fürûk*. Küveyt: Vizâratü'l-evkāf kuvetiyye, 1982.

Kirmânî, Mahmûd b. Hamza (500/1106'dan sonra). *Lübabü't-Tefsîr*. Sâd Sûresi.

Kudâme b. Ca'fer, Ebû'l-Ferec (ö.337/948 [?]). *Nakdü'n-Nesr*. thk. Taha Hüseyin-Abdülhamid al-Abadi. Kahire: Dâru'l Kütübi'l Mısriyye, 1933.

Kudâme b. Ca'fer, Ebû'l-Ferec (ö.337/948 [?]). *Nakdü'ş-Şiʿr*, Konstantiniyye: Matbaatü'l-Cevâib, trs..

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed (ö.671/1273). *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kurʾân*. thk. Ahmed el-Berdûnî – İbrahim Etfayyiş. Kahire: Dâru'l-kütübi'l-Mısriyye, 1964.

Mahallî, Ebû Abdillâh Celâlüddîn Muhammed (ö.864/1459). *Tefsîru'l-Celâleyn*. Kahire: Dâru'l-Hadîs, trs..

Meczûb, Abdullah et-Tayyib (ö.1424/2003). *el-Mürşid ile Fahm Aş'ar al-'Arab*, Küveyt: Dâru'l-Eseri'l-İslâmiye, 1989.

Merâgî, Ahmed Mustafa (ö.1371/1952). *Tefsîru'l-Merâgî*. Kahire: Mektebetü ve Matbaatu Mustafa el-Bâbî el Halebî ve Evlâduhû, 1946.

Merzûkī, Ahmed b. Muhammed b. el-Hasen (ö. 421/1030). *Şerhu Dîvâni'l-Hamâse*. thk. Garîd eş-Şeyh. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.

Met'ânî, Abdülazîm İbrâhîm. *Hasâisu't-Ta'biri'l-Kur'âni ve Simâtühü'l-Belâgıyye.* Yrs.: Mektebetü Vehbe, 1992.

Muhammed Abdüllatîf b. el-Hatîb. *Avdahu't-Tefâsîr*. Kahire: el-Matbaatu'l-Mısriyye, 1964.

Muhammed Ahmed Kasım. *'Ulûmü'l-Belâga*. Lübnan: Müessese al-Hadîsa lil-Kitab, 2003.

Müsta'sami, Muhammed Aydemir. *ed-Dürrül Ferid ve Beytül Kasid*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2015.

Nagari, Abdünnebî b. Abdürrasûl; *Düsturü'l-Ulema – Câmi'u'l-'Ulūm fī Istilāhati'l-Funūn*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.

Nesefî, Ebu'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah (ö.710/1310). *Medârikü't-Tenzîl ve Hakaʾiku't-Teʾvîl*. Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib,1998.

Nesefî, Necmüddîn Ömer (ö.537/1142). *et-Teysîr fî't-Tefsîr*. thk. Maher Edîp Habbûş. İstanbul: Dâru'l-Lübâb li'd-Dirâset ve Tahkîki't-Turâs, 2019.

Nîsâbûrî, Nizâmüddîn Hasen b. Muhammed (ö.730/1329 [?]). *Garâibü'l-Kurʾân ve Ragāibü'l-Furkān*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995.

Özdoğan, M. Akif; "el-Umde". *DİA*. 2012, XLII / 146-147.

Râgıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kāsım Hüseyn b. Muhammed (ö.V./XI. yy). *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kurʾân*. Dımeşk-Beyrut: Dâru'l-Kalem - Dâru'ş-Şâmiye, 1992.

Râzî, Fahreddin Muhammed (ö.606/1210). *Mefâtîhu'l-Gayb (et-Tefsîru'l-Kebîr)*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1999.

Râzî, Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkadir (ö.666/1268'den sonra). *Muhtârü's-Sıhâh*. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1999.

Rummânî, Ebu'l-Hasen (ö.384/994). *en-Nüket fî Iʿcâzi'l-Kurʾân*. Mısır: Dâru'l-Me'ârif, 1976.

Sa'dî, Ebû Abdillâh Abdurrahmân (ö.1375/1956). *Teysîru'l-Kerîmi'r-Rahmân fî Tefsîri Kelâmi'l-Mennân (Tefsîru's-Saʿdî)*. Yrs.: Müessesetü'r-Risâle, 2000.

Sa'lebî, Ahmed b. Muhammed (ö.427/1035). *el-Keşf ve'l-Beyân ʿan Tefsîri'l-Kurʾân*. Cidde: Dâru't-Tefsîr, 2015.

Sâbûnî, Muhammed Alî. *Muhtasaru Tefsîri İbn Kesir*. Beyrut: Dâru'l-Kur'âni'l-Kerîm, 1981.

Sâbûnî, Muhammed Alî. *Safvetü't Tefasir*. Kahire: Dârus-Sâbûnî, 1997.

Saîdî, Abdülmüteâl (ö. 1385 /1966). *Bugyetü'l-Îzâh li-Telhîsi'l-Miftâh fî ʿUlûmi'l-Belâga*. Kahire: Mektebetü'l-Âdâb, 2005.

Sâmerrâî, Fâdıl Sâlih. *Esrâru'l-Beyân fî't-Ta'bîri'l-Kur'ânî (Seminer).* Amman: Dâru'l-fikr, 2009.

Sâmerrâî, Fâdıl Sâlih. *Lemesât Beyâniyye fî Nusûs mine't-Tenzîl (Seminer).* Yrs.: trs..

San'ânî, Abdürrezzâk b. Hemmâm (ö.211/826). *el-Musannef*. thk. Habîburrahman el-A'zamî. Hindistan - Beyrut: el-Meclisü'l-'İlmî - el-Mektebû'l-İslâmî, 1983.

Seâlibî, Ebû Mansûr (ö.429/1038). *el-Kinâyât ve't-Taʿrîz*. Yrs.: Dâru'l-Kıbâ li't-Tıbâa ve 'n-Neşr.

Seâlibî, Ebû Zeyd (ö.875/1471). *el-Cevâhirü'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kurʾân*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1997.

Sekâr, Münkiz b. Mahmûd. *Tenzîhu'l-Kur'âni'l-Kerîm an Daâvâ'l-Mubtılîn*. Yrs.: Râbıtatü'l-âlemi'l-İslâmî, trs..

Sekkâkî, Ebû Ya'kūb (ö.626/1229). *Miftâhu'l-ʿUlûm*. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1987.

Seleme b. Müslim el-Avtebî es-Suhârî. *Kitabü'l-İbâne fi'l-Lügati'l-Arabiyye*. Maskat: Vizaretü't-Türas ve's-Sekafe, 1999.

Sem'ânî, Ebu'l-Muzaffer (ö.489/1096). *Tefsîru'l-Kurʾân*. Riyad: Dâru'l-Vatan, 1997.

Semîn el-Halebî, Ebu'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed (ö.756/1355). *'Umdetü'l-Huffâz fî Tefsîri Eşrefi'l-Elfâz*. Beyrut: Dâru'l- kütübi'l-ilmiyye, 1996.

Sıddîk Han b. Hasan, Ebu't-Tayyib Muhammed el-Kannevcî (ö.1307/1890). *Fethu'l-Beyân fî Makāsıdi'l-Kurʾân*. thk. Hâdim Âlem Abdillâh b. İbrâhîm el-Ensârî. Beyrut: Mektebetü'l Asriyye li't-Tıbâ'a ve'n-Neşr, 1992.

Sîbeveyhi, Ebû Bişr Amr b. Osmân (ö.180/796). *el-Kitâb*. thk. Abdüsselâm M. Hârûn. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1988.

Sicistânî, Muhammed b. Uzeyz (ö.330/941). *Garîbü'l-Kur'ân*. Suriye: Dâru Kuteybe, 1995.

Sübkî, Bahâüddîn (ö.773/1372). *Arûsü'l-Efrâh fî Şerhi Telhîsi'l-Miftâh*. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 2003.

Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn (ö. 911/1505). *el-İtkān fî ʿUlûmi'l-Kurʾân*. Kahire: el-Hidâyetü'l-Mısrıyyetü'l-Âmme li'l-Kitab, 1974.

Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn (ö. 911/1505). *Şerhu Şevâhidi'l-Mugn*î. Yrs.: Lecnetu'l-Türâsi'l-Arabî, 1966.

Süyûtî, Ebü'l-Fazl-Celâlüddîn (ö.911/1505). *Tefsîru'l-Celâleyn*. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1. bs..

Şentürk, Mustafa. "Kitâb-ı Mukaddes ve Kur'ân-ı Kerîm'e Göre İlk Günah ve Kadın", *İslâmî Araştırmalar Dergisi* XXII/1 (2011), 32-43.

Taberî, Muhammed b. Cerîr (ö. 310/923). *Câmiu'l-Beyân ʿan Teʾvîli Âyi'l-Kurʾân*. Mekke: Dâru't-Terbiye ve't-Türâs, trs..

Taberî, Muhammed b. Cerîr (ö. 310/923). *Câmiu'l-Beyânʿan Teʾvîli Âyi'l-Kurʾân*. Yrs.. Dâru'l-Hecr li'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, 2001.

Tantâvî, Muhammed Seyyid. *et-Tefsirü'I- el-Vasît*. Kahire: Dâru'n- Nehdatü Mısr li't-Tıbâa ve'n-Neşr, 1997.

Teftâzânî, Sa'düddîn Mes'ûd (ö.792/1390). *Muhtasarü'l-Meʿânî*. Lübnan: Dâru'l-Fikr, 1991.

Tîbî, Şerefüddîn Hüseyn (ö.743/1343). *Futûhu'l-Ğayb fî'l-Keşf ʿan Kınâʿi'r-Rayb (Hâşiyetü Tîbî alâ'Keşşaf)*. haz. Cemil Beni Ata, Dubai, 2013.

Vâhidî, Ebu'l-Hasen en-Nîsâbûrî (ö. 468/1076). *el-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-ʿAzîz*. Dımeşk-Beyrut: Dâru'l-Kalem- Dâru'ş-Şâmiye, 1994.

Vâhidî, Ebu'l-Hasen en-Nîsâbûrî (ö. 468/1076). *et-Tefsîru'l-Basît*. Riyad*:* Cami'atu'l-İmam b. Muhammed es-Suûd, 2009.

Yerinde, Adem. *"Mecâzü'l-Kur'ân", DİA*, Ankara: TDV Yayınları, 2003, XXVIII /226.

Yusuf Ebu'l-ʿAdûs. *Medhal ile'l-Belâgati'l-Arabiyye*. Ürdün: Dâru'l-Mesîre li'n-Neşri ve't-Tevzî, 2007.

Zebîdî, Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk (ö.1205/1791). *Tâcü'l-ʿArûs min Cevâhiri'l-Kāmûs*. Yrs.: Dâru İhyâi't-Türâs - Dâru'l-Hidâye 1965-2001.

Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm (ö. 311/923). *Meʿâni'l-Kurʾân ve İʿrâbüh*. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1988.

Zemahşerî, Ebu'l-Kāsım Mahmûd b. Ömer (ö.538/1144). *Esâsü'l-Belâga*, Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.

Zemahşerî, Ebu'l-Kāsım Mahmûd b.Ömer (ö.538/1144). *el-Keşşâf an Hakāikı Gavâmizi't-Tenzîl*. Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, 1987.

Zerkeşî, Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır (ö.794/1392). *el- Burhan fi Ulumi'l-Kur'ân*. Yrs.: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1957.

Zuhaylî, Muhammed Mustafa Vehbe (ö.1437-2015). *el-Veciz fi Usûli'l-Fıkhi'l-İslâmî*. Dımaşk: Dâru'l-Hayr, 2006.

Zuhaylî, Muhammed Mustafa Vehbe (ö.1437-2015). *et-Tefsîru'l-Münîr fi'l-'Akîdeti ve'ş-Şerî'ati ve'l-Menhec*, Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Muâsır, 1991.